

БЕЗБЕДНОСТ

ТЕОРИЈСКО-СТРУЧНИ
ЧАСОПИС
МИНИСТАРСТВА
УНУТРАШЊИХ
ПОСЛОВА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД
ГОДИНА XLII
Број 1/00

Главни и одговорни уредник:	Снежана Перишић
Технички уредник:	Слободан Медић
Секретарица уредништва:	Весна Поповић
Лектор и коректор:	Ана Мучалица-Ненезић
Уредништво и администрација:	Београд, Кнеза Милоша 103
Уређивачки одбор:	Радомир Марковић (председник), проф. др Андреја Савић, проф. др Момчило Талијан, Слободан Крстић, Драган Ануџић, Милош Војновић, Миодраг Вуковић, Радован Јованов, проф. др Љубомир Стајић, Снежана Перишић
Телефон и телефакс:	3342-349
Штампа:	Штампарииа „КОСМОС” Београд, Светог Саве 16-18

САДРЖАЈ

ТЕОРИЈА И ПРАКСА

<i>Др Желимир Кешетовић</i>	3	АНОМИЈЕ ГРАДА
<i>Зоран Јовановић</i> <i>Томислав Здравковић</i>	20	ПРИКОЛИЦА ЗА ТРАНСПОРТ ЕКСПЛОЗИВНИХ НАПРАВА
<i>Ненад Адамовић</i>	45	БИОМЕТРИЈСКИ СИСТЕМИ ЗА КОНТРОЛУ ПРИСТУПА
<i>Саша Милићевић</i> <i>Љиљана Кржановић</i> <i>Данијела Танасковић</i> <i>Горан Радивојевић</i>	53	ИНТРАНЕТ/ИНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГИЈА
<i>Јован Ињац</i>	79	ЗАШТИТА ТЕХНОЛОШКИХ ПРОЦЕСА ПРИМЕНОМ ИНЕРТНИХ ГАСОВА

ПОГЛЕДИ И МИШЉЕЊА

<i>Драгана Коларић</i>	88	НЕКА ПИТАЊА ПОВОДОМ ОСНИВАЊА СТАЛНОГ МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ СУДА – РИМСКИ СТАТУТ
------------------------	----	--

ИЗ ИСТОРИЈЕ ПОЛИЦИЈЕ

<i>Др Богољуб</i> <i>Милосављевић</i>	99	СТАРАЊЕ О БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ У КАРАЂОРЂЕВОЈ СРБИЈИ
--	----	---

ИНОСТРАНЕ ПОЛИЦИЈЕ

<i>Мика Костић</i>	121	ПРОИЗВОДЊА И ТРГОВИНА ДРОГОМ УНУТАР ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ
--------------------	-----	---

ПРИКАЗИ

<i>Проф. др Радоје</i> <i>Радуловић</i>	139	Проф. др Љубомир Стајић: „ОСНОВИ БЕЗБЕДНОСТИ”
--	-----	--

АНОМИЈЕ ГРАДА

Др Желимир КЕШЕТОВИЋ,
Виша школа унутрашњих послова

ПОЈАМ И ВРСТЕ НАСЕЉА

Човек је у почетку био номад. Као припадник првобитног људског чопора – хорде, он је лутао по одређеној територији сакупљајући плодове, да би се тек касније зауставио и стално везао за одређену територију. Настанак насеља, један од најреволуционарних момената у људској историји је у вези са тренутком када је сакупљачка привреда замењена произвођачком, односно када је човек почео да обрађује земљу и гаји стоку. Тек у неолиту са пољопривредном револуцијом људи се стално настањују на одређеном подручју, да би од тада па до данас насеља била стални пратилац људског друштва. Пошто се у њима одвија сав друштвени живот људи, насеља имају огроман значај за социологију. Наиме у овим територијалним заједницама људи задовољавају већину својих свакодневних потреба, док се само мањи број њих задовољава изван насеља. Осим тога, становници једног насеља, пошто живе у истим природним и друштвеним условима:

- развијају свест о свом насељу,
- везани су за њега као посебну вредност,
- формирају одређене карактеристике по којима се разликују од становника других насеља

Тако се временом ствара посебна свест и дух једног насеља који његови становници негују и преносе, као посебну вредност, на нове генерације.

Кроз историју насеља су се јављала у различитим облицима од којих су основни били село и град.

Поред ових у савременом друштву постоје и развијају се још 2 типа људских насеља:

Р у р б а н – насеље у коме се преплићу утицаји села и града. Настаје у приградској зони, тј. простору око градова, било трансформацијом ранијих села у мешовита (прелазна) насеља, или настанком нових приградских насеља.

(1) *Мешовита (прелазна) насеља* настају око индустријских центара. Већина становника ради у индустрији и ванпољопривредним делатностима. То су заправо урбанизована села. Под утицајем града мењају се улице, куће и дворишта, као и друштвени односи.

(2) *Приградска стамбена насеља* настају на периферији града и у њима претежно живе придошлице са села који раде у индустрији и терцијарним делатностима. Архитектонски изглед, друштвени односи и социјална клима

БЕЗБЕДНОСТ

чине их сличним селу. У њима преовлађују бесправно подигнуте куће (нпр. Калуђерица) и она данас постају све бројнија, због миграција становништва из села у град, па представљају универзално зло.

К о н у р б а ц и ј а – је тип насеља настао интеграцијом, па и физичким спајањем више градова, рурбана и села у једну повезану урбану и просторну целину. Сложене је структуре и његово становништво бави се пољопривредом, али ради и у индустрији, рударству, трговини, транспорту и другим областима. Јавља се у 2 типа:

(1) *Манчестер* – распрснуто и звездасто распоређена мања насеља око водећег централног града, и

(2) *Рур* – интегрисањем 2 или више конурбација чиме практично прераста појам конурбације и постаје *мегалополис* са више милиона становника, што вероватно представља последњи тип насеља.

Рурбан и конурбација су насеља новијег датума, но и данас највећи број људи на планети живи у селима и градовима.

СЕЛО И ГРАД

Често се мисли да је село и град лако разликовати. Тако се каже да село оставља утисак нечег природног, а град нечег вештачког и планираног; да је град бројчано (по броју становника и домаћинстава) већи од села; да се разликују по простору који заузимају, економској структури, друштвеном животу, централитету, да су, по тврдњи Јована Цвијића „вароши друштвена насеља више врсте и махом су знак и израз више цивилизације, док су села простије јединице насељавања”. Ипак не постоји сагласност о томе шта је град, а шта село.

Постоји више критеријума разликовања села и града:

1) *Историјски* – заснива се на неком историјском догађају или документу на основу кога је извесно насеље издвојено од других и проглашено за град из војних, трговачких или верских разлога, па су као таква ушла у свакодневни речник, без обзира да ли су имала (или временом изгубила) карактеристике града.

2) *Правни* – ако је проглашен прописом за град. Овај критеријум је прецизан, али је формалне природе и не води рачуна о садржинској страни.

3) *Урбанистички* – изглед и организација простора у насељу (збијене куће у низу, опремљене санитарјама карактеристичне су за град).

4) *Статистички* – односно број становника. Граница између села и града, која се обично креће око 2.000 становника за највећи број земаља, па до 11.000 или 10.000 по квадратној миљи. Она има конвенционални карактер, будући да нема доказа да се неко насеље квалитативно мења кад пређе одређени број становника.

5) *Социо-професионални* – број пољопривредног и непољопривредног становништва. У пракси развијених, али и сасвим неразвијених земаља то је релативно јасно и применљиво, али не и у земљама које се тек индустријализују и у којима постоји „двојна економија”, као и код насеља која су по свему другом градови, али у њима живи пољопривредно становништво (нпр. у САД).

Ипак, међу бројним покушајима одређења појмова село и град навешћемо одређење једног и другог ентитета. Град је парцијална, релативно велика, густо и стално настањена друштвена група, социјално-хетерогених појединаца који су повезани различитим друштвеним процесима у којима примат имају секундарне друштвене везе са специфичним начином живота. Село је парцијална друштвена група стално настањена, чију основну привредну делатност чини примарна (пољопривредна) производња и чији становници ступају у непосредне односе остварујући систем друштвених односа и вредности које одређују специфичан начин живота који се разликује од градског.¹

Данас се у социологији као критеријум разликовања села и града узима „социјална клима“ насеља која је одређена начином живота становништва, тј. свеукупном животном активношћу људи (радном и ванрадном). Тако су, по Слободану Бакићу, идеално-типски облици понашања у селу и граду следећи:

критеријум	село	град
начин производње	<ul style="list-style-type: none"> ● примарна производна делатност ● индивидуална производња ● неразвијена подела рада (самодовољност) 	<ul style="list-style-type: none"> ● секундарне и терцијарне делатности,, ● друштвени карактер производње,, ● сложена подела рада, и висока међузависност
начин становања	<ul style="list-style-type: none"> ● индивидуални облик становања,, ● приземне куће, породична зграда са двориштем 	<ul style="list-style-type: none"> ● колективно становање у вишеспратницама,, ● основна јединица становања је стан ● опремљеност техничким и санитарним апаратима
социјална контрола	<ul style="list-style-type: none"> ● јака: породица и суседство ● јасно дефинисане, пре свега обичајне, норме понашања 	<ul style="list-style-type: none"> ● слаба: анонимност која штити од конформизма ● могућ недостатак одговорности
друштвена савест	традиционална: конзервативна и затворена, „старо је добро, а ново је претња“ култура је традиционална и усмена, религиозност са примесама магије, уметност уклопљена у свакодневни живот и рад	модернистичка свест, отвореност и толерантност подстиче и развија људску природу масовна култура
свакодневни живот	<ul style="list-style-type: none"> ● циклус спавања карактерише рано устајање ● исхрана: брза и индивидуална ● друштвени контакти: комшије и рођаци 	<ul style="list-style-type: none"> ● касно легање и устајање ● традиционална и колективна исхрана ● професионално и интересно контактирање ● класно одвајање у насељима

¹ Марковић, Д., Општа социологија, Београд: Савремена администрација, 1994, стр. 332-335.

Социолози сматрају да су јединствене карактеристике града пре свега социјална хетерогеност, односно развијена подела рада и специјализација улога, те већа разноликост и сложеност односа између група; безличност, повременост и анонимност градских додира; толеранција социјалних разлика (културних, етничких и других, укључујући и девијантно понашање); социјална и географска мобилност; могућност ангажовања у различитим добровољним асоцијацијама и индиректна контрола људског понашања. Међутим, тврдња да конкуренција и формални механизми контроле у градовима замењују сродничке везе и суседство у руралним подручјима представља генерализацију коју је веома тешко емпиријски проверити и потврдити. Трачеви, оговарања и остала неформална средства контроле на пример не могу да контролишу понашање у већини стамбених зона великих градова. Међутим, они несумњиво утичу на понашање у градским фабрикама или уредима, у групама које се формирају у сламовима и другим урбаним ситуацијама. Насупрот томе, интеракција сеоских суседа може бити предмет директне контроле у суседству, док се њихови односи са властелинским господаром или државом у великој мери остварују кроз индиректне начине контроле. Без обзира на величину заједнице, када особа делује у малом ситуационом контексту, њено понашање је у знатној мери предмет директне контроле примарних група.²

Социолог мора увек конкретно да испита одређено насеље да би видео до ког је степена оно обухваћено процесима урбанизације или рурализације и закључио о ком се типу насеља ради. Зато у социолошком смислу неко насеље од неколико стотина становника може бити град, а неко са неколико хиљада може бити село.

Постоји више различитих типологија градова, зависно од аутора, критеријума, и времена настанка. Једна од новијих типологија градова, која полази пре свега од њихове културне улоге, у преткапиталистичким формацијама разликује:

- *Ритуални град* – где је град центар у коме се изводе ритуали и чува друштвена традиција. Карактеристични су за сегмантарне примитивне државе у којима су класна стратификација и политичка принуда минималне.
- *Административни град* – који представља центар државне администрације из кога се врши политичка контрола и економска експлоатација околних насеља. Ради се о гушће насељеном подручју, социјално и демографски комплекснијем, које се налази на саобраћајном и комуникационом раскршћу и представља центар трговине, занатства и економије уопште. Карактеристичан је за аграрне империје у којима моћни владари користе принуду ради очувања неједнакости и привилегованог положаја владајуће елите.
- *Трговачки град* – који настаје са распадом пољопривредних царстава. У њима моћна класа богатих трговаца представља изазов за владаре. Њено богатство и политичка независност почивају на профиту од међународне трговине, давања зајмова и инвестирања капитала. За разлику од администра-

² Детаљније у Reiss, A. R., „An Analysis of Urban Phenomenon” in *The Metropolis in Modern Life*, ed. Fisher, R., M., Garden City, NY: Doubleday & Company, Inc, 1985, pp. 41–55.

тивних градова који су усмерени на експлоатацију руралних подручја, ови градови сами стварају своје богатство. Углавном су уживали мању или већу аутономију, имали своје фортификације, војне ефективне и били су центри културе и уметности.

У оквиру капиталистичке формације разликују се:

- *Индустријски град* – настао након пуног развоја индустријског капитализма у државама–нацијама крајем 18 века. Помоћне градске функције: банкарство, трговина на велико и занатство, транспорт и комуникације порасле су ради убрзања индустријске производње и обезбеђења радне снаге. Долази до пораста броја становника чије су културне (етничке, расне и др.) карактеристике различите услед чега долази до различитих сегрегација и град постаје поприште сукоба различитих интереса.

- *Град масовних комуникација* – који настаје у развијеним индустријским нацијама почетком 20 века. Градови као што су Њујорк, Лондон, Токио и друге метрополе постају центри менаџерске контроле засноване на високо технолошким масовним комуникацијама и обради података, док урбани мануфактурни центри (нпр. Бирмингем) губе значај. У њима уместо класичног радништва доминира средња класа која ради у услужним делатностима и индустрији високе технологије.

Поред ових, у оквиру ове типологије наводе се и *колонијални* градови настали под доминацијом Европе и Северне Америке у раној фази експанзије капитализма и савремени неоколонијални градови на периферији светског капиталистичког система.³

УРБАНА ЕКСПЛОЗИЈА

Историјски село се јавља пре града. Сеоске насеобине карактеришу првобитно људско друштво, а градови настају у доба његовог распадања и трансформисања у робовласничко друштво. Прва села су настајала на обалама река и језера и састојала су се од малог броја колиба и сојеница на води. Њихови становници били су самодовољни и патријархални пољопривредни произвођачи. Ову независност села уништила је појава првих градова пре око 7.000 г. у сливовима Тигра и Еуфрата.⁴ Појава града била је условљена вишим степеном развоја производних снага и другом и трећом великом поделом рада, али и друштвеном потребом за општом контролом система наводњавања и одводњавања (Индија, Кина, Египат, источно Средоземље, а затим Европа). Ови рани градови се по извесним обележјима разликују од околних села: збијени су на малом простору и ограђени услед чега се повећавају друштвени додир, али и прекршаји друштвене дисциплине.

³ Извор *Encyclopaedia Britannica*, издање на CD rom-у, диск 2, одредница „city“.

⁴ Према доступним подацима једно од првих људских насеља је Јерихон у долини реке Јордан и које датира око 8–9000 год. пре наше ере. Током времена у организацији овог насеља, које је врло рано имало око 3000 становника, долази до значајних промена, па се о њему говори као о првом граду у историји. Градови у Сумери између река Тигриса и Еуфрата, те у Египту око Нила и у Индији, развијају се нешто касније.

БЕЗБЕДНОСТ

Развојем градова на старом Истоку 4.000–2.000 г. пр. н. е. село и град више нису биле заједнице које се међусобно помажу. Град је загосподарио селом, јер је представљао насеље у коме је живела класа на власти и у коме је била концентрисана друштвена моћ. Од тада па до данас село и град се налазе у антагонистичком, али и комплементарном односу у коме је једном водећи град (робовласништво, капитализам и социјализам), а други пут село (феудализам).

У старом веку градови су били центри трговине и занатства. Њихова важност је унеколико опадала до половине средњег века, да би почели поново да се развијају од 11. века. Они развијају производњу и постају посредници у трговини, а у њима се формира и грађанска класа. У средњем и новом веку становништво градова било је носилац напредних друштвених идеја.

Крајем 19. и почетком 20. века долази до снажног пораста броја градова и њихових становника. Тако је 1790. у САД у градовима живело 5%, а 1960. године 70% становништва. Почетком 19. века није било ни једног града са милион становника, а 60-тих их је било 105, од чега у Европи 30. Велике промене градова десиле су се у 19. веку. Најзначајније су: нове функције и повећање броја становника (што је у вези са индустријском револуцијом); и урбана ерупција са низом друштвених последица (демографских, социо-економских, социо-културних, просторно-физичких).

Раздвајање села и града достиже врхунац у капитализму, али се у њему стварају и услови за нестанак ове супротности, пре свега због развоја производних снага, тј. чињенице да рад у пољопривреди постаје све више индустријски. Наиме, данас у развијеним земљама и не постоји село у класичном смислу. Постоје само „села без сељака“, тј. насеља која су по изгледу села, али у којима нема људи који су традиционално везани за село, већ постоје велика аграрна предузећа која на рационалан и компјутеризован начин производе ратарске и сточарске производе уз примену науке у производњи и организацији рада. Пољопривреда и сточарство постају посебне гране индустријске производње, те су се села у тој мери урбанизовала по свом начину живота да њихови становници не троше производе које су сами произвели, већ потребе задовољавају куповином у трговини. Стога многи социолози сматрају да дихотомна подела село–град више не одговара стварности и да је треба заменити еластичнијом која би изражавала континуитет постепених прелаза од једних ка другим типовима насеља: село, паланка, средњи град, регионални град, метропола, мегалополис. Разлике села и града везане за поделу рада, тј. специфична обележја одговарајућих привредних грана остају, али више нису нужно основа за издвајање градског од сеоског начина живота.

Модерна друштва су веома урбанизована и њихови највећи градови имају и до 20 милиона становника. Тако је Лондон 1800. године имао нешто више од милион становника, а почетком 20. века преко 7 милиона. Иначе, урбанизација је данас глобални процес који све више захвата и неразвијене, односно земље у развоју. У урбаним насељима је 1975. године живело 39% светског становништва, док ће према проценама ОУН тај број 2000. године износити око 50%, а 2025. око 65%.

Највећи светски градови

Ранг	Град и држава	Уже градско језгро		Шире подручје града	
		Становништво	Година	Становништво	Година
1	Tokyo, Japan	7,966,195	1995 цен.	27,242,000	1996 ест.
2	Mexico City, Mex.	9,815,795	1990 цен.	16,908,000	1996 ест.
3	São Paulo, Braz.	9,393,753	1995 ест.	16,792,000	1996 ест.
4	New York City, U.S.	7,380,906	1996 ест.	16,390,000	1996 ест.
5	Bombay (Mumbai), India	9,925,891	1991 цен.	15,725,000	1996 ест.
6	Shanghai, China	8,930,000	1993 ест.	13,659,000	1996 ест.
7	Los Angeles, U.S.	3,553,638	1996 ест.	12,576,000	1996 ест.
8	Calcutta, India	4,399,819	1991 цен.	12,118,000	1996 ест.
9	Buenos Aires, Arg.	2,988,006	1995 ест.	11,931,000	1996 ест.
10	Seoul, S. Kor.	10,776,201	1995 ест.	11,768,000	1996 ест.
11	Jakarta, Indon.	9,160,500	1995 ест.	11,500,000	1995 ест.
12	Beijing, China	6,690,000	1993 ест.	11,414,000	1996 ест.
13	Lagos, Nigeria.	1,518,000	1996 ест.	10,878,000	1996 ест.
14	Tianjin, China	5,000,000	1993 ест.	10,687,000	1995 ест.
15	Osaka, Japan	2,602,352	1995 сеп.	10,618,000	1996 ест.
16	Delhi, India	7,206,704	1991 цен.	10,298,000	1996 ест.
17	Rio de Janeiro, Braz.	5,473,033	1995 ест.	10,264,000	1996 ест.
18	Karachi, Pak.	5,208,132	1981 цен.	10,119,000	1996 ест.
19	Cairo, Egypt	6,849,000	1994 ест.	9,900,000	1996 ест.
20	Paris, France	2,156,766	1991 цен.	9,469,000	1995 ест.
21	Manila, Phil.	1,654,761	1995 ест.	9,280,000	1995 ест.
22	Moscow, Russia	8,436,447	1996 ест.	9,233,000	1995 ест.
23	Dhaka, Bangladesh	3,839,000	1991 цен.	8,500,000	1996 ест.
24	Istanbul, Tur.	7,774,169	1995 ест.	7,817,000	1995 ест.
25	Lima, Peru	5,706,127	1993 ест.	7,452,000	1995 ест.

По степену урбанизације СР Југославија је на зачељу листе средњеевропских и источноевропских земаља. Тек почетком девете деценије 20. века учешће градског становништва у укупном становништву прешло је 50% (тачније 53%), при чему је више од трећине становника градова рођено на селу. Такође, у развоју грађанства било је драстичних дисконтинуитета, оно је малобројно и нестабилно, што утиче на помањкање урбанитета.

БЕЗБЕДНОСТ

Захуктали процес урбанизације несумњиво је изменио навике, понашања, сензибилитет и обрасце мишљења људи. Нема, међутим, општеприхваћене оцене о карактеру и вредности ових промена. За урбане песимисте град је задимљени пакао у коме се агресивне и неповерљиве људске гомиле гурају и у коме цвета злочин, насиље и пороци. Други, пак у граду виде не само удобно место за пријатан живот, већ и извор „цивилизоване врлине“, економског, културног и другог развоја, напретка и стваралаштва. Професор Пол Бејрок са женевског универзитета је нашао „читавау серију популационих почетака изнад којих предности града – здравство, знање, индустрија и слично – имају све слабије ефекте.... све до пола милиона становника типично градски услови запошљавања и живљења непрекидно се побољшавају. Изнад два милиона становника само доходак показује благ раст, али је већ зато изражена повећана незапосленост, експанзија злочина и озбиљан недостатак стамбеног простора.⁵

НЕКЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ ГРАДА

Систематско истраживање савремених услова у градским срединама почело је у Чикагу где је настала „Чикашка школа“, једна од најзначајнијих у урбаној социологији. У оквиру ње постојао је тзв. *еколошки приступ* (Роберт Парк) по коме градови не настају и не расту случајно, већ у зависности од предности које им нуди околина (реке, рељеф, раскршће путева) и којима се прилагођавају. На град се гледа као на производ природних сила који шири своје границе мање или више независно од граница које су му постављене, а с обзиром на административне и политичке сврхе. Друга концепција у овој школи је приступ *феномену града као начина живота* (Луис Верт). По њој у граду на релативно малом простору живи велики број људи који се не познају и чији контакти су тренутни, безлични и летимични, а односи такмичења и конкуренције преовлађују над сарадњом. Темпо живота је много бржи него на селу, а „густина“ друштвеног живота утиче на стварање ужих крајева града са специфичним карактеристикама.

Временом као проблем се јавља и питање односа друштва и простора, те настају зоналне хипотезе о граду, односно о сегрегацији појединих делова града и „концентричним круговима“ у самом граду. Тако Е. В. Берцис сматра да град показује тенденцију радијалног ширења у облику концентричних кругова од центра. По њему постоји пет ових концентричних кругова, односно зона:

- *центар града* – најактивнији део града са великим зградама у којима су смештени хотели, трговачки центри, административне, финансијске и друге организације (city).
- *прелазна зона* – где су некад становали богатији припадници друштва, али је у ову зону могућност запошљавања привукла радну снагу и разни „олош“,

⁵ „Градови чудовишта“ НИИ бр. 1715 од 13. 11. 1983.

изменивши социјалну структуру. Старе стамбене куће постају „најамне кућерине“ у које долазе разни девијанти који се помажу и удружују, често и на етничкој основи, те се формирају разне колоније, односно простори у којима живе маргиналне личности и где владају беда, болест, боемија, проституција и злочин. Тако настају разна гета, „мале Сицилије“ и слични сламови који погодују стварању криминалних удружења.

- *радничка зона* – у којој су различите фабрике, предузећа, мање банке и трговине, више школе и сл.
- *резиденцијална зона* – зона породичних кућа и паркова где живе припадници виших класа, укључујући и оне који су се преселили из прелазне зоне.
- *пета зона (suburbia)* – коју чине градска подграђа.

Берцисова зонална подела градова је примерена америчким градовима, и вероватно понешто поједностављена. Након њега и други аутори (Мак Кензи, Хомер Хојт и други) дали су своје поделе градског подручја. Но, у сваком случају, битно је да град не представља хомогену целину, него је својеврсна „пројекција друштва у простору“, па поједина његова подручја имају различите специфичности, укључујући и оне везане за безбедност. Постоје, наиме, делови града са израженијом стопом криминалитета и различитих облика социопатолошких појава, у којима полиција има највише посла, као што има и релативно мирних градских поручја. На основу тога градске полиције обично стварају „своју“ мапу града и прилагођавају властиту организацију, снаге, средства и методе рада специфичностима појединих делова града.⁶

Простор у самом граду прилагођен је различитим потребама његових становника. Социолози посебно разликују резиденцијалне и функционалне агрегате и рурал-урбан континуум.

Најзначајнији резиденцијални агрегати су стамбени блокови, предграђа, улице, гета итд. Социјални и еколошки оквир живота у граду је улица. Она је место сусрета и општења људи, припадника различитих примарних група и класа, гомила и маса, позорница различитих социодрама и психодрама, али и значајан чинилац васпитања градске омладине – утолико значајнији уколико је мањи утицај школе и породице. Наиме, градска деца и омладина на улици проводи велики део времена, сусреће се са различитим призорима и друштвеним односима, укључујући и кафане⁷ и неке облике урбане патологије. Улице су својеврсне „школе живота“ на којима се разговара о различитим темама, животним стилевима, оријентацијама и вредностима.

⁶ О утицају величине насеља на безбедносну проблематику и, следствено, организацију полиције, говори и пример Француске у којој су снаге жандармерије надлежне за полицијске послове у насељима до 10.000, а Национална полиција за места са већим бројем становника.

⁷ Значај кафане за друштвени живот градског човека је већ вековима велики. У кафанама се људи срећу, проводе слободно време, ступају у различите односе и формира се јавно мњење. Историјски гледано, кафане су имале нарочит значај за стварање и ширење нових идеја и модерних покрета. С друге стране у кафанама, а нарочито у крчмама, срећу се и различита девијантна понашања. Неки аутори их сматрају некорисним и штетним, а други указују да су оне „језгра социјалног живота и да би без њих досада, усамљеност и отуђење у граду били још већи.

У граду се стварају и гета тј. делови у којима су изоловане неке групе у граду због расне, идеолошке или друге сегрегације, да би се спречило њихово мешање са другим групама или глобалним друштвом.⁸ Гета може да створи и сама група чији културни обрасци не дозвољавају мешање са другим групама, или уколико из неког другог разлога жели да се повуче у изолацију. Изолација се остварује стварањем посебних друштвених норми, отварањем посебних школа, и силом јавне власти кроз стварање посебних логора.

Термин слам (the slum, од slumbee што значи улица на периферији града) у почетку је означавао прљаве улице на градској периферији познате по криминалу и скупљању скитница, а касније делове градова, пре свега западних, у које су се досељавали емигранти које заједница није трпела, па су били принуђени да се издвајају. Социолози посвећују доста пажње овој специфичној врсти „дивљих насеља“ која су постала својеврсна гета већих градова, како у развијеним, тако и у неразвијеним земљама и деле их на сламове „надања“ у којима су досељеници којима је то само привремена станица док не нађу бољи посао и прилику да се преселе у други део града, и сламове „изгубљене наде“ који су изгубили сваку наду да ће се икад преселити и добити бољи стан. Истраживања показују да су сламови средина друштвене дезинтеграције и аномија свих врста. Они су затворена подручја у којима влада сиромаштво, прљавштина и пренасељеност и где се успостављају посебни обрасци мишљења и понашања, уз изражено неповерења према странцима.

Функционални агрегати у граду развили су се због потребе да се извесне функције групишу на одређеном простору. Њихов број и врсте су различити, а најзначајнији су тргови и разне функционалне зоне у граду (културни, про-светни, здравствени, административни и други функционални агрегати).

Под појмом рурал-урбан континуум подразумева се простор око градова у коме се мешају утицаји села и града који могу бити у равнотежи или један од њих може превладавати.

Несумњиво је да човек из града живи у битно другачијој средини од човека са села, због чега су облици њиховог мишљења и понашања различити. Личност градског човека (урбанита) изложена је различитим притисцима. Тескоба простора, захуктали темпо живота, међусобна просторна блискост и друштвена и емотивна удаљеност људи претвара модерног урбанита у усамљеног „човека гомиле“. Људска личност се у граду често своди на број, утицај примарних група и институција (породица и суседство) се веома смањује или потпуно нестаје, а личност се губи у разним облицима социјалних агрегата. Ове и друге градске фрустрације доводе до анксиозности и агресивности личности, па и пораста психичких обољења на психолошком и алијенације на филозофском и социјалном нивоу. Последица су такође и градске аномије, односно облици ненормалног понашања људи у граду.

⁸ У средњем веку гета су биле четврти у којима су живели Јевреји, често ограђене посебним зидом и ноћу закључане. Расна и верска изолација је била скоро ишчезла да би је обновили нацисти и јужноафрички режим апартејда, односно расне сегрегације у 20. веку.

АНОМИЈЕ ГРАДА

Већи број теоретичара указао је на повећање облика аномија⁹ у савременом граду и броја лица која се ненормално понашају. Најчешће и најтипичније градске аномије су: самоубиства, насиље, професионални преступи, скитњичење, наркоманија, сексуална патологија, психозе, неурозе и масовне менталне епидемије.

Истраживања утицаја средине на број *самоубиства* показала су разлике између села и града, као и између градова. Што град више расте, сразмерно се повећава и број самоубиства, нарочито у почетку тог пораста. Унутар великих градова људи живе у отуђеним стамбеним квартовима, што урбано подручје чини погоднијим за самоубиства у односу на рурална. На њихов број утиче и густина насељености, услед чега се јављају осетне разлике између појединих делова истог града. Дакле, самоубиства су пропорционално бројнија у великим него у средњим и мањим градовима, док су чешћа у селима смештеним у речним долинама него у изолованим планинским селима.

Осим тога, појаве свих врста аномија, па и самоубиства, повећавају се у селима у току процеса интеграције са градовима, да би се касније њихов број усталио и изједначио са онима у граду.¹⁰

У градовима су веома заступљене и различите врсте насиља, услед чега постоји знатно већа могућност да њихов становник постане *жртва злочина насиља*, у односу на становника села. При томе, на заступљеност и врсту насиља утичу и тип и величина насеља. Доналд Ланг наводи да је стопа убистава скоро два пута већа у великим градовима него у сеоским и приградским подручјима.¹¹ У прилог томе говоре и подаци о односу између стопе убистава и густине насељености у 1973. години из извештаја ФБИ.

Подручје	Стопа убистава на 100.000 становника	Процент становништва у подручјима (%)
Град	10,0	62
Приградска подручја	5,5	28
Сеоска подручја	6,3	10
Укупно	9,3	100 ¹²

Ремзи Кларк је утврдио да је стопа убистава у великим градовима чак 4 пута већа него у предграђима и за половину него у руралним подручјима.¹³ Међутим, на ове укупне високе стопе убистава у градовима највише утичу бројна убиства у неколико малих делова града. Тако, на пример, Ланд указује да се 2/3 убистава у Кливленду догађа у 3 од 42 градска кварта у којима живи једва

⁹ Појам аномије у социологију је увео Емил Диркем који је под њом подразумевао одсуство сваке норме у друштву и одсуство сваке контроле нагона, страсти и жеља личности, њену побуну против свих устаљених правила, нарочито у време друштвених криза. О томе у Диркем, Е., *О друштвеној подели рада*, Београд: Просвета, 1972, и *Самоубиство*, Београд: БИГЗ, 1997. Диркемов термин је прихватила, разрадила и допунила психоаналитичким учењем америчка социологија.

¹⁰ Halbwegs, M., *Les causes du suicide*, Paris, 1930, pp. 169, et 195.

¹¹ Lunde, D. T., *Murder and Madness*, Stanford, CA: Stanford Alumni Association, 1975, p. 98.

¹² FBI Uniform Crime Reports, Washington, DC.: FBI, 1973.

¹³ Clark, R., *Crime in America*, New York: Simon and Schuster, 1970, pp. 49-50.

12% становништва града.¹⁴ Овај аутор истиче да је у сваком граду највећа стопа убиства у подручјима са највећом незапосленошћу и финансијском зависношћу људи, највећом густином становништва, најнижим образовним и здравственим нивоом становништва, то јест у деловима са најнижим стандардом популације. Хенри и Шорт запажају да се више убиства дешавало у друштвено неорганизованим деловима града у којима је изражена анонимност и висока резиденцијална покретљивост, него у боље социјално и саобраћајно повезаним стамбеним четвртима града.

Најчешће место убиства је кућа, односно стан (по Ланду 40% убиства), а у њима спаваћа соба, након чега следи улица где се, углавном ноћу, почини скоро 1/3 убиства.

Поред убиства и други облици насиља, а нарочито разбојништво, као најурбанизованији злочин, учесталији су у урбаним агломерацијама. Тако се у градовима са више од 250.000 становника разбојништво догађа 10 пута чешће у односу на предграђа, а чак 35 пута чешће него на сеоским подручјима. И овде се запажају варијације између појединих градских квартава.¹⁵

На типичну правилност дистрибуције насиља у појединим деловима града значајно утичу извесне социо-урбане, специфично људске и институционалне комуникације, тј. различит ниво и карактер интегрисаности међуљудских односа, као и специфичне субкултуре насиља која је културни образац чланова сличних група, класа и раса концентрисаних у стамбеним подручјима.

Због чињенице да величина града утиче на испољавање неких врста насиља и да је град поприште свих облика криминала, неки писци сматрају да је он сам по себи криминогени фактор, док су други мишљења да се у њему само стварају повољни услови који се обично одређују као узрочници криминала. Тако професор Шевалије сматра да је криминал више функција стопе раста града, те да град није инхерентно патолошки. По њему стопе криминала не морају да буду више у граду него у селу, али демографско понашање урбане популације, поред осталог и услед различите демографске структуре – тј. различите дистрибуције популације по полу и старости – и само се разликује. Међутим, у статистичком извештају ФБИ из 1966. године доводе се у везу величина града и убиства, разбојништва и нервозни физички насртаји.

Величина града (број становника)	Убиство (намерно, нехотично)	Разбојништво	Насртаји (нервозни)
> 250.000	9,9	242,5	228,1
100.000–250.000	6,9	83,5	157,3
50.000–100.000	3,6	55,1	92,3
25.000–50.000	3,4	36,4	81,1
10.000–25.000	2,8	20,6	72,4
< 10.000	2,1	11,9	68,2
Сеоска подручја	4,7	10,0	60,9

¹⁴ Lunde, D. T., Isto, p. 7.

¹⁵ Гудовић, З., Социо-антрополошке основе насиља, Београд: Издање аутора, 1996, стр.148.

На раст криминала у градовима повољно делује густина становништва, концентрација моћи и богатства, неспособност урбане заједнице да интегрише све своје чланове и контролише оне који се опиру интеграцији, веће могућности за сакривање криминалаца, контрасти између богатих и сиромашних и низ других фактора. Ваља истаћи да је у малим градовима у којима је још увек јака социјална контрола и пуритански стандарди, мање изражен и криминалитет. С друге стране, свакако да ни село није имуно од криминала. Како наводи Младен Звонаревић, једна од главних карактеристика сеоског криминалитета јесте већи број кривичних дела против живота и тела, наравно у релативном, а не у апсолутном смислу. У извесном смислу у селу је настао и организовани криминал којим су се бавили хајдуци и друмски разбојници који су користили могућност сакривања у планинама и шумама. У свим другим озбиљнијим деликтима село далеко заостаје за градом. Међутим, постоје извесна кривична дела која су искључиво карактеристична за село, као на пример крађа стоке, паљење и уништавање воћњака и винограда, а у неким селима и крвна освета и слични деликти. Као разлоге за мањи степен криминалитета на селу овај аутор наводи постојање неформалне социјалне контроле на селу која механизмом спонтаног групног притиска ефикасно спречава потенцијалног делинквента већ у најранијој фази његове криминалне намере. Даље, село је у просеку сиромашније од града, разлике у богатству између људи су мање, мањи је број прилика и „искушења“ за вршење кривичних дела, мања је покретљивост становништва и неповољније су околности за сакривање извршиоца након извршеног дела и не постоје ни техничке ни психолошке „погодности“ које иначе доводе градске људе лакше на пут криминала.¹⁶

Криминалом у градским подручјима баве се лица која одбацују успостављени систем друштвених вредности, омладина, али и појединци који се баве кривичним делима (преварама, крађама, разбојништвима, трговиним наркотицима, оружјем и др., па и извршавањем наручених убистава) у виду занимања. Ови професионални криминалци гледају на вршење кривичних дела као на „посао“ од кога живе и у савременим градовима често се удружују у посебне организације (банде, гангове, „синдикате“) у које увлаче и лица која их штите пред законом.¹⁷

У градске аномije спада и све учесталија појава *скитничења и просјачења* којима се баве лица без одређеног занимања која беже од друштва или их је оно одбацило. Међу њима има лењих, асоцијалних, нестабилних лица, али и ментално оболелих, инвалида и других лица неспособних за рад, као и незапослених и са посла отпуштених лица која су технолошки вишак у градској привреди. Скитничење може бити и облик протеста и одметања појединаца и група незадовољних последицама урбанизације и вредностима потрошачке цивилизације.¹⁸ Скитнице, просјаци и сличне категорије често се у великим градовима удружују успостављајући мрежу хијерархијских односа. Сем тога

¹⁶ Звонаревић, М., Социјална психологија, Загреб: Школска књига, 1989, стр. 641–642.

¹⁷ У градовима САД постоје правници специјализовани за одбрану професионалних преступника и навођење истраге на погрешан пут (тзв. *fixer*).

¹⁸ Неке класификације налазе у Француској 14 категорија просјака, Немачкој и Швајцарској 28, Шпанији 23, а у Чикагу 24., нав. према Anderson, A.A., *The-Hobo*, Chicago, 1923, p. 71.

у неким градовима постоје посебне четврти које насељавају, у којима се мешају (*hobohemia*), имају своје новине (*Hobo News*) и др.

За град се често везују и пороци као што су алкохолизам, наркоманија, проституција и коцка. Међутим, може се рећи да су само наркоманија и проституција типично урбани феномени.

Проблем наркоманије и наркомана све је израженији у модерним градовима. Ради се о несумњиво потпуно урбаном облику дезорганизације, што је условљено објективним факторима. Растурач дроге мора да остане неупадљив и анониман. Његово појављивање у сеоском подручју било би примећено и водило би хапшењу. Сем тога расути наркомани на широком простору представљали би проблем и за саме снабдеваче. У граду, зависници од дроге обично су концентрисани у транзитним подручјима, дилери су анонимни и боље заштићени.

Ситуација са алкохолизмом нешто се разликује. Док је у САД, с обзиром на специфичности америчког села (велике фарме и удаљени суседи) које онемогућава „социјално“ уживање алкохолних пића, алкохолизам превасходно карактеристика града, европски сељаци и фармери живе у селима у чијем се средишту налази крчма као средиште друштвеног живота. У целини ради се ипак о широко распрострањеном феномену који није везан за град, колико је карактеристичан за западну цивилизацију.¹⁹

Од свих врста порока коцкање је најуниверзалније и најмање повезано са градским начином живота. Сем тога, оно је потпуно безопасно, уколико не постане опсесија.²⁰ Међутим, коцкање је, као веома уносан посао, често повезано са организованим криминалом.

Анонимност градског начина живота представља погодан тле и за ширење различитих облика сексуалне патологије, пре свих хомосексуализма, воајеризма, ексхибиционизма, фетишизма, а нарочито проституције. Проституција прати процес урбанизације још од настанка првих градова. Тако су у сумерском граду Уруку пронађени трагови јавних кућа, а реформатор Солон је 594. г. п. н. е. установио у Атини, поред других институција, и јавну кућу (*πορ-πειον*). Римски градови имали су своје јавне куће (*lupanaria*) са утврђеним прописима и проституткама које су носиле кратке тунике да би се разликовале од осталих жена. Кроз историју забележени су бројни покушаји да се она забрани, али се тада уместо јавне редовно јављала тајна проституција. Истраживања показују да је и проституција неједнако распоређена по разним деловима града, у зависности од економских, политичких и културних момента, односно да и у том погледу свака зона великог града има нешто посебно. Примећено на зоналну хипотезу Чикашке школе, види се да је проституција по борделима, укључујући и проститутке са тротоара, нарочито

¹⁹ То је једина високо развијена култура која наглашава вредност алкохола. Три античке цивилизације од којих је западна преузела већину главних црта – јеврејска, грчка и римска – нису одобравале претеривање у алкохолу, док су га ислам и будизам потпуно забрањивали. Позитивно вредновање пића евидентно је и у коришћењу алкохолних пића у здравицама, на свим званичним приликама (нпр. крштење брода флашом шампањца пре поринућа) и, пре свега, у поезији.

²⁰ Bergel, E., E., *Urban sociology*, New York–Toronto–London: McGraw–Hill Book Company, Inc., 1995, p.389.

распрострањена у другој зони²¹, тајна проституција у Трећој, проституција по хотелским апартманима и „неморалним становима“ у четвртој и „проституција по аутомобилима“ у предграђима. Концентрације проституције, као и других порока, у одређеним зонама града, што Валтер Реклес назива „географском изолацијом порока“, доприноси и морална осуда ових активности и стигматизација њихових актера.²² Тако моралне норме делују као баријере у правцу географске изолације ових специфичних облика људске активности. Комерцијализована проституција и други пороци јављају се у регионима у којима је значајна дистрибуција беде, развода, самоубиства, и напуштене деце.

У модерним градовима веома су раширене различите психозе и неурозе које могу узроковати тешке друштвене аномije. И ови психички поремећаји неједнако су раширени по појединим деловима града. Такође, понекад, нарочито у време тешких друштвених криза и поремећаја у градовима може доћи и до масовних менталних епидемија (масовних привиђења, халуцинација и сл.) која захватају масе и доводе до смањеног осећаја одговорности, губљења индивидуалности и утапања у расположење масе, што може резултирати и масовним пљачкама.²³

Градови представљају повољну средину и за стварање различитих *тајних друштава* религиозне, идеолошке, економске или криминалне природе. Са усложњавањем односа у савременим градовима предмет и метод рада тајних друштава се више мењају, мада нека дуго задржавају стару организацију и ритуал. Међу најпознатија и најраширенија тајна друштва спадају масони (слободни зидари), ротаријанци, различите групе за притисак, верске секте, те криминалне организације као што су мафија и гангови.

Мафија је настала на Сицилији, али се пренела и у САД са исељавањем Италијана поставши стварни господар неких америчких метропола, пре свега захваљујући доброј организацији, дисциплини и поштовању кодекса омерте.²⁴ Касније су се јавиле и друге веома ефикасне и бруталне мафије: јапанска (јакузе), кинеска (тријаде), албанска, руска итд.

Ганг је тајно криминално друштво на подручју дела града кога чине личности сличног социјалног статуса и погледа, често веома добро организоване на челу са безобзирним вођама које чланови често ни не познају. Сличне гангу су и банде малолетнка које у великим градовима врше разне акте насиља и делинквенције (*blousons noirs* у Француској, *vitelloni* у Италији итд.).

²¹ Проституција је релативно мало заступљена у гетима и сламовима са јаким породичним и суседским везама, због јаче социјалне контроле.

²² Слично је и са вршењем кривичних дела, будући да су и ове активности легално и морално изловане, па се скривају у неорганизовано суседство.

²³ О томе више у Костић, Ц., Град и време – Основи социологије града, Београд: Вук Караџић, 1982, стр. 211-212.

²⁴ Мафијашки кодекс апсолутног ђутања и покоравања (омерта) садржи пет основних правила понашања: 1) међусобно помагање, 2) потпуно покоравање шефу, 3) увреда нанета друштву или њиховом члану мора се осветити по принципу „сви за једног један за све“, 4) никада се не обраћати низашта државним властима, и 5) под претњом смрти забрањено је одавање друштва или његових чланова властима.

БЕЗБЕДНОСТ

Конечно, нарочито у западноевропским земљама, градови су и места у којима се испољавају етничке предрасуде. За САД су нарочито карактеристични сукоби на расној основи, док многи европски градови имају изражене проблеме са заједницом Рома, будући да менталитет, облици понашања и мишљења ове етничке групе (номадски начин живота, религиозна лабилност и упражњавање магијских ритуала, склоност промискуитету, необичан начин одевања) изазивају разне облике нетрпељивости друштвене средине.

У граду се чешће и лакше стварају и социјални агрегати као што су публика, маса и гомила. Самим тим веће су и могућности за појаву облика колективног насиља почевши од сукоба навијача на утакмицама до испољавања различитих облика социјалног и политичког незадовољства грађана, посебно у главним градовима као административним и политичким центрима, односно седиштима органа власти.

Због свега изнетог многи социолози говоре о *tyrannopolisu* – граду у коме су завладали „подземље” и потпуна аномија.

Услед изнетих специфичности града полицијске службе у градовима најчешће су доста аутономне и прилагођене су својом величином, организацијом, опремљеншћу и методима рада специфичној градској средини и њеним ужим деловима. У полицијским системима неких земаља величина насеља је управо критеријум да ли ће у неком месту образовати посебна полицијска организација. Тако је у Француској национална жандармерија надлежна за сеоска подручја и насеља са мање од 10.000 становника, док су за градове надлежне градске полиције које се налазе у саставу Националне полиције. У Енглеској се градске полиције образују у градовима који имају више од 75.000 становника, док у самом Лондону делују чак две полиције: Метрополитенска (*Metropolitan Police Forces – Scotland Yard*) и Полиција Лондонског ситија (*City of London Police*). У Италији постоје посебне градске полиције као локалне полиције помоћног карактера задужене, углавном за спровођење општинских прописа.²⁵

ОСТАЛИ ПРОБЛЕМИ САВРЕМЕНИХ ГРАДОВА

Поред изнетих, савремени градови суочени су са бројним другим проблемима као што је сиромаштво, недостатак станова, радних места, те бројни саобраћајни, социјални и еколошки проблеми изазвани пренасељеношћу и миграцијама становништва са села у град и из неразвијених у развијене земље. Тако је у САД проценат становништва који живи испод минимума животног стандарда средином деведесетих достигао врхунац у последњој четвртини двадесетог века.

Сем тога социјална структура градова по свим осама диференцијације постаје све сложенија, и социјална сегрегација се продубљује, док се, с друге стране, у њима одвија процес нивелације разлика између етничких, расних и класних заједница (*melting pot*).

²⁵ О овоме детаљније у Милосављевић, Б., Наука о полицији, Београд: Полицијска академија, 1997.

Ови процеси имају специфичне облике испољавања у појединим земљама. (да ли су усмерени или не, општи степен развоја и сл.) У земљама трећег света процеси урбанизације не одговарају степену индустријског раста, тј. степену индустријализације.

По истраживању организованом на иницијативу Скупштине града, које је спровео Урбанистички завод града, Београд има 215 сиромашних подручја (раније су се користили еуфемизми: субстандардна насеља, насеља неприкладног стандарда; нехигијенска насеља) у којима живи 123.000 становника. Дакле, око 10% популације живи у сиромашним гетима—сламовима, нехигијенским насељима, радничким колонијама, старим приградским селима, сиромашним селима и засеоцима, ромским енклавама. Најчешћа су подручја партаја – стамбених јединица у низу на уским парцелама које чине соба–кухиња, на почетку чесма, а на крају клозет (нарочито на Лекином брду) око 35 % сиромашних подручја Београда, следе нехигијенска насеља (31%) и ромске енклаве (14%).

У извесном смислу савремени градови налазе се на раскрсници: или ће искористити предности модернитета, или ће у још већој мери постати његове жртве. У сваком случају даљи равој градова и друштвени процеси у њима имаће и у будућности своје безбедносне импликације.

ПРИКОЛИЦА ЗА ТРАНСПОРТ ЕКСПЛОЗИВНИХ НАПРАВА

Зоран ЈОВАНОВИЋ,
Томислав ЗДРАВКОВИЋ,
МУП Републике Србије

Друштвено-економска и политичка ситуација у нашој земљи, променила се последњих година у великој мери. Дошло је до распада претходне Ју-

гославије, а убрзо затим и до рата на просторима Хрватске, Босне и Херцеговине, а недавно и на Косову и Метохији. Ови догађаји погодовали су да се на нашим просторима изненада нађе огромна количина разноврсног оружја и експлозивних средстава, што је укупне прилике у земљи додатно отежало.

Истовремено, у међународним односима дошло је до значајних промена у односу снага, а на политичкој сцени све је више насиља, што је такође неминовно утицало и на политичке прилике у нашој земљи. Сведоци смо континуираног угрожавања уставног уређења и безбедности СРЈ, при чему се често не бирају ни средства ни начин. Тероризам и диверзије као посебан вид политичког деловања, све су присутнији и на нашим просторима. Због њихове изузетне опасности по државу и њено уставно уређење, ове појаве су у КЗ СРЈ прописане као посебна кривична дела.

У овим новонасталим околностима, органи унутрашњих послова добили су своје посебно место и значај. Њихов основни задатак да штите уставни поредак, заштите живот и личну и имовинску сигурност грађана, сада је далеко теже остварити. Због тога је неопходно њихово непрестано стручно ослобљавање и техничко опремање.

Полазећи управо од ових захтева, Секретаријат унутрашњих послова у Нишу, улаже огромне напоре како би одговорио захтевима времена у коме остварује своју улогу. Поред значајних кадровских и организационих измена он чини и огромне напоре на плану побољшања своје техничке опремљености.

Као резултат таквог поимања свог места и улоге у борби против свих негативних друштвених појава, овај орган је успео да, према сопственој идеји и својим искуствима, развије и уради приколицу за превоз експлозивних направа. Но, да бисмо потпуније могли схватити њен изузетан значај, сматрамо да је неопходно најпре нешто више рећи о експлозивним материјама, односно експлозивно диверзантским средствима за чији се транспорт она и користи, и

о тероризму и диверзијама против којих се могуће много успешније борити управо њеном употребом.

Тероризам је кривично дело које се састоји у изазивању експлозије или пожара или у предузимању друге општеопасне радње или акта насиља којима је створено осећање несигурности код грађана, а у намери угрожавања уставног уређења и безбедности СРЈ.

Вршење насиља најчешће је инспирисано политичким циљевима и управљено је на угрожавање уставног уређења или безбедности у целини. Циљ тероризма је изазивање страха и личне несигурности грађана, при чему се користе разорна и друга средства која доводе у опасност живот и имовину неограниченог броја људи. Најчешће су то разне врсте експлозива и минско-експлозивне направе огромне разорне моћи.

Диверзија је кривично дело које се састоји у уништењу или оштећењу објеката који имају већи значај за привреду или за редован живот грађана. То се врши рушењем, паљењем, или на други начин, а у намери угрожавања уставног уређења или безбедности СРЈ.

Сам акт извршења диверзије подразумева висок степен спремности, стручности и организованости као и употребу разноврсних средстава најчешће набављених у иностранству. За извршавање диверзија, као и код тероризма углавном се користе експлозиви и разна експлозивна средства.

ЕКСПЛОЗИВНЕ МАТЕРИЈЕ

Експлозивном материјом назива се хемијско једињење, или смеша више компоненти једињења, које под утицајем одређеног енергетског импулса у веома кратком временском року прелази из чврстог у гасовито стање и развија велику количину гасовитих продуката загрејаних до високе температуре. Ове необично брзе физичке промене материја праћене истовремено брзим претварањем њене потенцијалне енергије у механички рад називамо експлозивним процесом или експлозијом.

Постоји више подела експлозивних материја и то:

- према агрегатном стању,
- према хемијској структури,
- према начину иницирања.

На основу агрегатног стања као физичког својства, експлозивне материје могу бити чврсте, течне и гасовите. У пракси се најчешће користе експлозиви у чврстом агрегатном стању који поред осталог садрже и највећу концентрацију енергије. Насупрот њима, најмања концентрација енергије је у гасовитим експлозивима, док су течни експлозиви неприкладни и сувише опасни за руковање.

На основу хемијске структуре, односно међусобних веза атома у молекулу и начина формирања карактеристичних функционалних група, експлозивне материје се деле на естре, азотне киселине, нитро једињења, нитраmine, азиде, фулминате, хлорате и перхлорате.

БЕЗБЕДНОСТ

Према начину иницирања и њиховој намени, експлозивне материје се деле на четири основне групе и то:

- примарне експлозивне материје,
- иницијални експлозиви,
- секундарне експлозивне материје (бризантни експлозиви),
- погонске експлозивне материје (барути),
- пиротехничке смеше.

С обзиром на чињеницу да су за израду експлозивних диверзантских средстава далеко значајније прве две групе експлозивних материја, то ће о њима и бити нешто више речи.

Иницијални или примарни експлозиви су супстанце које служе за активирање осталих експлозива. То су веома осетљиве експлозивне материје које детонирају од благог удара или чије сагоревање прелази у наглу детонацију када се запале. Детонациони талас иницијалног експлозива дејствује непосредно или посредно преко лакшег детонирајућег експлозива детонатора (тертил, пентрит, хексоген) на главно експлозивно пуњење.

Одликује се малом топлотом сагоревања и малом гасном запремином, али довољном снагом да изазове детонацију бризантног експлозива. С обзиром да су врло осетљиви на почетни енергетски импулс убрајају се у веома опасне експлозивне материје, што захтева изузетне мере опреза при руковању.

Међу иницијалним експлозивима који су најчешће у примени спадају и живин фулминат, оловниазид, тетрасен, олово-тринитрорезарцинит идиазодинитрофенол.

Бризантни експлозиви представљају секундарне експлозивне материје – хемијска једињења или смеше више компоненти експлозивних и неексплозивних, које под утицајем одређеног енергетског импулса својом детонацијом изазивају рушење или кидање материјала и елемената. Имају велику разорну моћ која се назива бризантност.

Одликују се знатно мањом осетљивошћу на иницијални енергетски импулс и теже их је довести у режим детонације путем удара, трења или других механичких утицаја. Најчешће се користе чисти, а за извесна пуњења или чисти (тротил) или међусобно помешани, ради повећања бризантности, смањења осетљивости или других конкретних разлога.

Постоји велики број бризантних експлозива. Поменимо само тротил (ТНТ), хексоген, тетрил, пентрит, пластични експлозив, водопластични, прашкасти, желатин итд. Но, како је у последње време најчешће у примени пластични експлозив, то ће више речи бити о њему.

Пластични експлозив спада дакле у групу високо бризантних експлозива. Пластичне је конзистенције и у свом саставу садржи желирану смешу нитроглицерин-динитрогликол са нитроцелулозом. Остале компоненте које улазе у састав овог експлозива су амонијумнитрат, тротил и дрвено брашно.

Продукти разлагања ових експлозива не садрже отровне гасове, имају позитиван биланс кисеоника и стога им је примена веома широка. Због веома

изражених бризантних својстава често се користи при изради разних минских пуњења која се користе за рушење објеката са профилисаним елементима (челични, бетонски и армирано-бетонски) јер им се на лицу места може дати најповољнији облик.

Пластични експлозивни могу се користити и у безброј других прилика у којима примена других врста експлозива није адекватна. С једне стране, бољи су за искоришћавање разорног дејства, док са друге стране, знатно скраћује време за израду (обликовање) одређеног експлозивног пуњења и његово постављање. Уз то, нису осетљиви на утицај ваздуха, воде, трења, на детонацију при дејству топлоте, пламена и нису нарочито осетљиви на иницијацију.

Иницирање експлозива

За отпочињање експлозивног процеса неопходно је у експлозивима споља довести одређену енергију коју називамо енергијом активирања или почетни импулс. То се постиже употребом средстава за иницирање експлозива. Иницирање експлозива може бити:

- штапинско
- електрично
- упаљачима
- преносом детонације.

Штапински начин иницирања је често примењиван начин. За ово иницирање потребни су спорогорећи штапин, детонирајући штапин, детонаторска каписла, појачник и средства за припаљивање спорогорећег штапина.

Електрични начин је најсигурнији и најефикаснији начин иницирања. Средства потребна за електрични начин иницирања експлозива су електродетонаторска каписла, извор електричне енергије, проводници електричне струје и инструменти за испитивање електродетонаторске каписле, проводника и извора електричне енергије.

Упаљачи су склопови који служе да у одређеном тренутку доведу до дејства експлозивних убојних средстава. Основни захтев при изради упаљача је да су једноставни и сигурни за руковање, ефикасни и сигурног дејства, што мањих димензија и да се могу лако маскирати. Намењени су за иницирање експлозивних диверзантских средстава.

У примени је велики број разноврсних упаљача. Могу се поделити према начину израде, времену дејства, енергији активирања и начину активирања.

Према начину израде упаљачи се деле на формацијске или стандардне и на импровизоване.

Према времену дејства деле се на тренутне и темпиране.

Према енергији активирања деле се на механичке, електричне, хемијске и комбиноване.

Према начину активирања деле се на контактне, нагазне, потезне, на расте-рењење, одвијајући, на промену положаја, неконтактне, акустичне, на пристисак, температурне, временске, телекомандни и други.

Уређаји за извођење противдиверзионих прегледа

Постоји велики број уређаја и опреме различитих произвођача који се користе приликом извођења противдиверзионих прегледа. Но, ми ћемо се само укратко подсетити на врсте уређаја који се данас користе. Можемо их поделити на:

- уређаје за детекцију упаљачко-иницијалног дела направа
- уређаје за детекцију опасних материја и
- заштитна и специјална опрема.

У прву групу уређаја спадају:

- детектори метала (уређаји за преглед терена, за преглед поштанских пошиљки и за преглед особа)
- детектори сатних механизма (контактни стетоскопи и бесконтактни стетоскопи)
- рендгенски уређаји (статични и преносни)

У уређаје за детекцију опасних материја спадају:

- детектори експлозива
- детектори запаљивих материја
- детектори радиоактивних материја (јонизујућих зрачења) и
- детектори токсичних материја.

У заштитну и специјалну опрему спадају различити уређаји, алати и прибор који омогућавају руковање сумњивим предметима у поступку дезактивирања, неутралисања или при транспорту, уз смањење ризика коме је изложен руковацац.

Органи унутрашњих послова у нашој Републици, превасходно већи градски центри, махом су снабдевени већим делом уређаја и опремом. Ипак, велики проблеми настају у случајевима, када се приликом противдиверзионих прегледа пронађе експлозивно диверзантско средство које се мора транспортовати јер његово демонтажање или неутрализација на лицу места није могућа. Ово стога што нико од органа унутрашњих послова, осим у седишту МУП-а, не поседује одговарајуће средство за транспорт експлозивно-диверзантског средства.

Како у нашој земљи то нико не производи, а имајући истовремено у виду његов огроман значај у нашим конкретним друштвено економским и политичким приликама, као и укупну политичку ситуацију у свету, приступило се је изради специјалне приколице за транспорт експлозивних средстава. Приколица је развијена у СУП-у Ниш а израђена је у машинској радионици Гумарског предузећа Тигар из Пирота, погон у Бабушници.

Употребљени материјал:

За израду приколице за транспорт експлозивних направа коришћени су следећи материјали :

- челик
- Гума – индустријска, армирана
- Тексил – дебљи и тањи конач
- Пластична маса
- Бронза
- Легура за лемљење
- Боје

Челик

Челик је легура гвожђа која садржи до 2,14% угљеника и у коме је угљеник хемијски везан у цементит (Fe_3C). Поред угљеника челик садржи сталне примесе, легирајуће примесе, скривене примесе и случајне или локалне примесе. Од свих техничких материјала челик поседује најбоља механичка и техничка својства због чега се веома често користи.

Добија се прерадом белог сировог гвожђа и челичних одпадака. Да би се челик добио на овај начин неопходно је проценат корисних примеса смањити на одговарајућу меру, а штетне примесе свести на најмањи садржај.

Постоји више начина класификације и систематизације челика. Најчешће се дели према начину производње, начину прераде, квалитету, структури, хемијском саставу и употреби.

Према употреби челици се разврставају на конструктивне и алатне. Конструктивни челици садрже мањи проценат угљеника, обично до 0,6%. Имају добру чврстоћу и живавост и добро се пластично обликују и заварују. Служе за израду свих врста конструкција и других конструктивних елемената. У процесу израде приколице коришћен је челик Ч. 0044, Ч. 0144, Ч. 0345, Ч. 0150 и Ч. 4570, како је иначе означен на основу стандарда ЈУС. Ц. БО. 002.

Гума

Постоје две основне врсте гуме, природна и синтетичка. За израду природне гуме као сировина се користи природни каучук (полиизопрен) а за израду синтетичке користи се синтетички каучук, најчешће полистирол-бутадијен. Гума као основни материјал има изражене еластичне особине захваљујући грађи полимера (израђивача гума).

Гума као материјал због својих механичких својстава има широку примену у индустрији и артиклима широке потрошње. Најчешће се користи за израду заптивача, црева, транспортних трака, гуменог ремења, пнеуматика, обуће и др.

У процесу израде приколице коришћени су производи од гуме израђени према ЈУС Г. Ц2. 061 из 1965. год. а транспортне траке израђене су према ЈУС Г. Е2. 251 – 1974. год. Такође су коришћене и делимично похабане аутогуме (195 x 14).

БЕЗБЕДНОСТ

Текстил

Упредањем влакана добија се пређа. Пређа се најчешће упреда десним С завојима, чиме се добија одређена њена јачина. Ако су влакна јача и дужа и пређа је јача. Упредањем више жица пређе добија се конач, канап и ужад. Упредање се врши левим С завојима.

У изради приколице коришћени су тањи канап од синтетике средње дебљине 5 mm, израђен према стандарду ДК. 677. 494. 674 и дебљи канап од кудељних и памучних влакана дебљине 10 mm према ЈУС ФБ. 1. 031.

Пластичне масе

Пластичне масе су органска једињења и то најчешће једињења угљеника са водоником, кисеоником и азотом. Зато пластичне масе нису отпорне на високим температурама. Лако се разлажу и горе. Пластичне масе се индустријски добијају процесом полимеризације (адиционог и кондензационог типа). У изради је употребљена пластична маса израђена према ЈУС-у.

Бронза

У легуре бакра без цинка убраја се и бронза која може бити двојна или тројна а ређе вишеструка. Ради побољшања њених механичких својстава додају се и никл, гвожђе и манган. Има добра механичка својства, затезну чврстоћу и издужење као и добра антикорозивна својства. Ознаке својства и намене прописане су ЈУС Ц. Д2 300 – 1970. год.

У процесу израде приколице коришћена је алуминијумска бронза која садржи најмање 70% бакра и до 14% алуминијума.

Легуре за лемљење

Ове легуре служе за међусобно спајање истородних или разнородних материјала. Зависно од намене легуре за лемљење деле се у две групе:

- легуре за меко лемљење
- легуре за тврдо лемљење.

Калајни лем је легура калаја и олова која се најчешће користи за меко лемљење. Садржај калаја износи од 20–90%. Што је у легури више калаја она је финија. За обичне лимарске радове користе се легуре које имају 30–50% калаја.

У процесу израде приколице коришћене су легуре за меко лемљење које имају ниску тачку топљења (испод 300 степени) и малу затезну чврстоћу (20–80 N/mm²). Врсте калајног лема односно меког лема дате су према ЈУС-у Ц. Е1. 041 из 1963. год.

Боје

Превлачењем предмета бојама они се првенствено штите од корозије, а тек у другом плану је њихов естетски изглед. Боје које се притом користе морају

бити сигурна заштита на дејство влаге у ваздуху, да је превлака довољно чврста и еластична као и да добро пријања уз површину и брзо се суши.

Боје су састављене од пигмената уља и растварача. Сваки од елемената у саставу има свој задатак како би боја могла да задовољи напред наведене захтеве за остварење трајне заштите. Пре но што се иста нанесе површина материјала треба да буде добро очишћена. Само наношење може се извршити четком или прскањем помоћу специјалних пиштоња.

Коришћење алата и прибора

Приколица за превоз експлозивних материја израђена је у браварској радионици Гумарске индустрије Тигар из Пирота – погон у Бабушници. За њену израду коришћени су стандардни алати и прибор док је вулканизација контејнера извршена у Гумарској индустрији Тигар у Пироту на специјалним машинама уз пуно поштовање прописаног технолошког процеса.

Технички поступак израде приколице

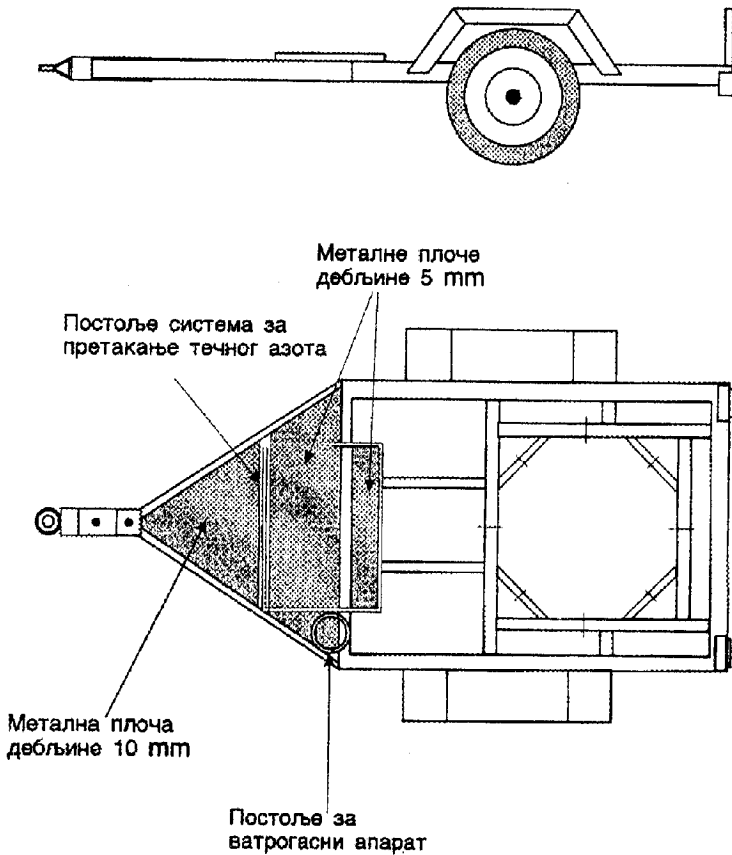
За израду ове приколице као полазна основа узета је приколица „Брако“ ТО 600 носивости 600 Кп, производње 1991. год. и са атестом број ИМВ 007/79.

У првој фази припреме извршено је скидање сандука за превоз терета са шасије приколице. Скидање је урађено на тај начин што је механичким путем, помоћу секача и чекића, одвојен сандук од шасије, а затим су места предходних спојева обрађена ручном брусилицом.

Након тога је извршено делимично скидање појединих делова шасије и њихово подешавање у осмоугаони простор за смештај контејнера. Подешавање је извршено тако што су металне кутије профила 50 x 40 mm најпре исечене под одговарајућим углом, а потом електролучним заваривањем фиксиране за шасију.

На приколици чија је вучна кука фиксирана за шасију преко два метална крака који са страницом предњег дела шасије праве једнакокраки троугао, простор у унутрашњости троугла ојачан је затим U профилем димензија 50 x 40 mm, електролучним заваривањем истог на средњем делу страница троугла.

На предњем делу овог простора уграђена је затим челична плоча дебљине 10 mm, на коју се уграђује носач крана. У продужетку ове плоче, према простору за смештај контејнера, уграђена је друга челична плоча дебљине 5 mm. На ову плочу је уграђен рам од челичне траке дебљине 3 mm у који се смешта систем за претакање течног азота, а са десне стране истог налази се посебан рам за смештај противпожарног апарата. На кутијама осмоугаоног простора, у задњем делу приколице, начињена су осам отвора за завртње М 12 и исти служе за фиксирање контејнера (скица бр. 1).

Скица бр. 1: Приколица „Брако“ тип ТД носивости 600 Кр
након скидања сандука и извршене адаптације

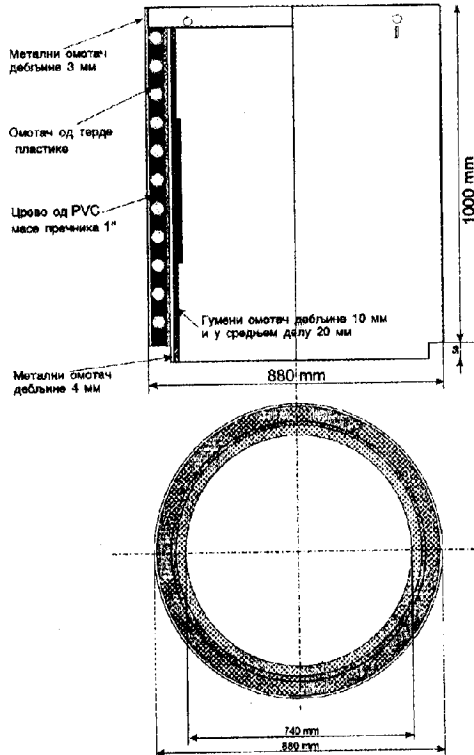
Следећа фаза у изради је израда контејнера и његово постављање и фиксирање у осмоугаони простор. Израда контејнера извршена је на следећи начин.

Најпре је извршено роловање челичног лима дебљине 4 mm и извршено електролучно заваривање по висини чеоним спајањем, а потом је извршено брушење ручном брусилцом. На овако припремљеном цилиндру извршено је вулканизирање његовог унутрашњег дела. Вулканизирање је извршено индустријском гумом дебљине 10 mm по целој површини цилиндра, док у његовом средњем делу, у ширини од 400 mm, дебљина индустријске груме износи 20 mm. Вулканизирање је извршено у Гумарској индустрији „Тигар“ из Пирота, уз пуно поштовање одговарајућег технолошког процеса.

Овако урађени цилиндар убачен је затим у пластичну цев унутрашњег пречника 780 mm. Цев је направљена од тврде пластике дебљине зида 10 mm. Са њене спољашње стране налази се фабрички урађено ојачање. У фази њене израде на њу је спирално обавијена пластична цев од истог материјала која

се након обраде специјалном методом утапа у цев. Спољашњи пречник обавијене цеви је 40 mm а дебљина зида износи 5 mm. Међупростор тако настале спирале на спољашњој страни цеви, испуњен је затим посебним пластичним цревом спољашњег пречника 1 цол.

Овако припремљен цилиндар обавијен је затим челичним лимом дебљине 3 mm и извршено је преклопно заваривање електролучним поступком. Обрада вара извршена је ручном брусилицом (скица бр. 2).

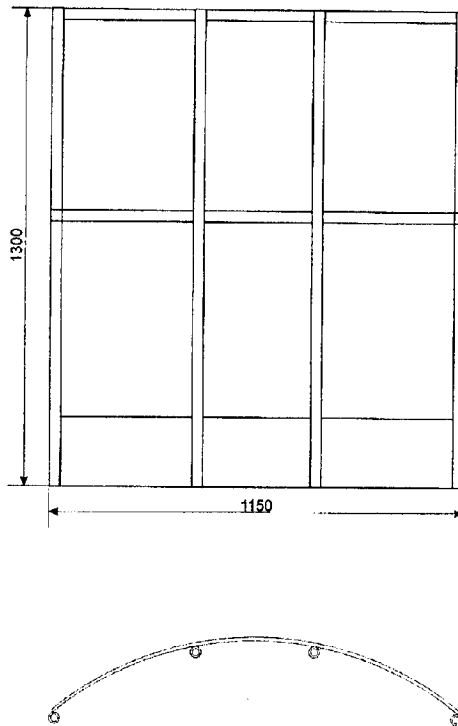
Скица бр. 2: Контејнер за смештај експлозивних направа
(делимични пресек)

Овако припремљен контејнер постављен је затим на припремљени осмоугаони простор на задњем делу приколице. Фиксиран је са осам завртња М-12 са округлим главама које упадају у гумену облогу. Унутрашњи челични лим је фиксиран за шасију, а пластична цев и спољашњи челични лим налажу на осмоугаони простор шасије приколице.

На преосталом простору на шасији приколице, постављена је метална мрежа дебљине жице 4 mm, чији су квадрати 30 x 30 mm. Метална мрежа је фиксирана за шасију електролучним заваривањем.

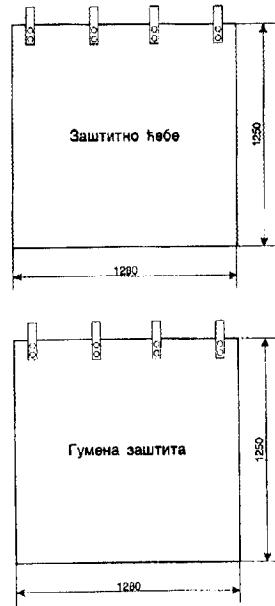
БЕЗБЕДНОСТ

У следећој фази приступљено је изради носача за заштиту, пре свега оператора, а затим и додатне опреме. Стубови носача израђени су од челичних цеви спољашњег пречника 26 mm, који су методом електролучног заваривања причвршћени за горњи део шасије. На горњим и средишњим деловима стуба заварен је челични профил димензија 25 x 3 mm, док је у доњем делу заварена плоча од челичног лима дебљине 3 mm. Челична плоча је висине 200 mm и налази се у вертикалном положају. Иста је методом електролучног заваривања причвршћена за сва четири стуба. На спољашњим стубовима носача заштите заварени су ојачивачи од челичне цеви спољашњег пречника 26 mm. Они су под углом од приближно 40 степени методом електролучног заваривања причвршћени за шасију. (скица бр. 3)

Скица бр. 3: Носач заштите оператора и система за претакање течног азота

Пре почетка рада оператора, на носаче се поставља посебна заштита за оператора и она се састоји од два слоја. Први је оригинално заштитно ћебе производње „Енгланд“ патент No 51677/72, а други је облога од армиране гуме са једним платном дебљине 7 mm, а величине заштитног ћебета. На обе врсте заштите, на њиховом горњем делу, налазе се по 4 кукице израђене од челичног профила димензија 20 x 3 mm и укупне дужине 10 mm, које су у свом горњем делу савијене а у доњем фиксиране са по два завртња М 5. Постављање заштите врши се вешањем на ове кукице (скица бр. 4).

Скица бр. 4: Заштита за оператора од парчадног дејства

Следећа фаза у изради приколице је израда крана или конзоле. Израда се састоји у следећем:

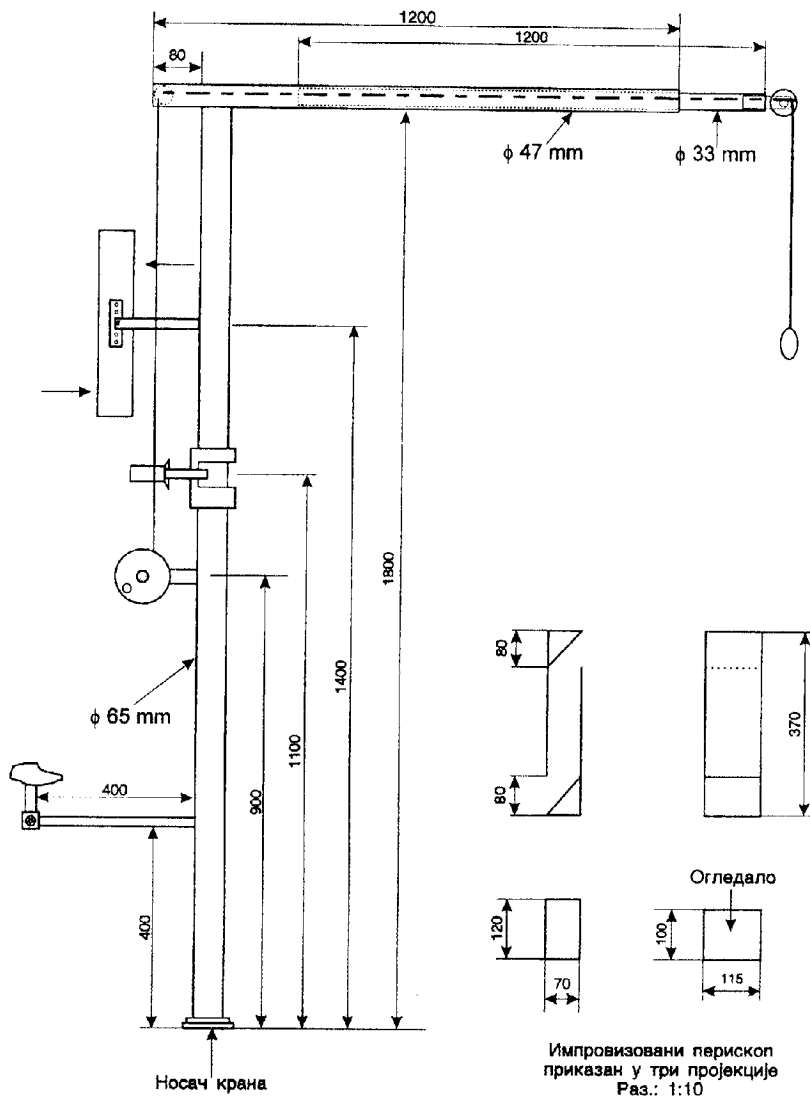
Вертикални стуб крана направљен је од челичне цеви спољашњег пречника 60 mm. Висина стуба износи 1800 mm. Хоризонтални део крана састоји се од два дела.

Први део је челична цев спољашњег пречника 47 mm и дужине 1200 mm, чији је један крај методом електролучног заваривања фиксиран за вертикални стуб. Овај део крана у свом доњем делу има прорез ширине 7 mm и дужине 900 mm, кроз који пролази вођица покретног дела. У предњем делу исте уграђена је биксна од алуминијума ширине 25 mm, унутрашњег пречника 43 mm и спољашњег пречника 47 mm. Фиксирана је металном шелном која је заварена са горње стране. На задњем делу је уграђена пластична котурача пречника 40 mm, преко које се усмерава сајла на моталицу. Задњи део ове цеви затворен је пластичним чепом.

Други део конзоле је покретна цев која се увлачи у напред описану хоризонталну цев. Њен спољашњи пречник износи 33 mm док је дужина 1200 mm. На задњем делу ове цеви уграђена је пластична биксна спољашњег пречника 35 mm, која је пробушена хоризонтално у горњем делу и притом начињен отвор пречника 7 mm. Кроз овај отвор пролази челична сајла дебљине 4 mm. На удаљености од 150 mm од задњег дела цеви, уграђена је метална водица фиксирана електролучним заваривањем. Њена дужина износи 25 mm, ширина 5 mm и висина 7 mm. На предњем делу уграђен је носач пластичне котураче

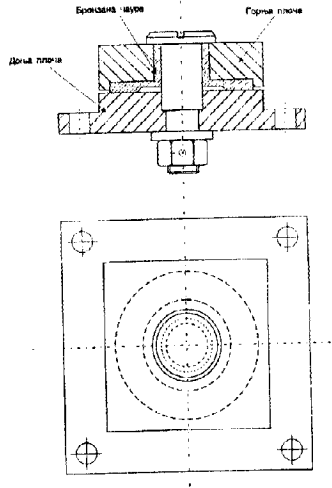
БЕЗБЕДНОСТ

пречника 50 mm, која је з носач фиксирана завртњем М-10. Крај сајле је савијен тако да је направљена омча и он је фиксиран металном спојницом са завртњима М-5 (једна врста клеме). Изглед крана приказан је на скици бр. 5.

Скица бр. 5: Кран са целокупном опремом

Носач крана састоји се из две челичне плоче између којих се налази бронзана чаура која омогућава кретање горње плоче по доњој плочи. Ове две плоче међусобно су спојене одговарајућим завртњем. Доња плоча фиксирана је за постоље на предњем делу приколице са четири завртња М-10. Носач крана приказан је на скици бр. 6.

Скица бр. 6: Носач крана

Овако припремљен кран фиксиран је за горњу плочу носача крана поступком електролучног заваривања. Оваква веза крана и носача крана омогућава његово несметано кретање улево и удесно при чему прави угао кретања од приближно 100 степени.

За управљање краном на вертикални стуб су уграђене вертикалне ручице пречника 26 mm на чијим је крајевима постављена пластична заштита. Ручице су методом електролучног заваривања фиксирани за вертикални стуб на висини од 1100 mm од постоља. Метална шелна или граничник за скретање крана улево и удесно, обухвата вертикални стуб у пределу ручица, а за спољашње стубове носача заштите оператера фиксирана је цевима пречника 26 mm, што омогућава бољу стабилност крана.

Приликом транспорта приколице кран се фиксира завртњем који се провлачи кроз већ начињене отворе на граничнику и вертикалном стубу. У овом случају искоришћен је завртњак М-10 са лептирастом матицом.

На вертикални стуб крана уграђује се носач моталице направљен од L профила димензија 50 x 50 x 3 mm, а веза се остварује електролучним заваривањем на висини од 900 mm од шасије. На овај носач уграђује се осовина на коју се поставља моталица и фиксира клинастим осигурачем кроз осовину. Сам котур моталице је од челичног лима спољашњег пречника 250 mm и унутрашњег пречника 100 mm. За унутрашњи део моталице фиксира се сајла чија укупна дужина износи 11 метара. Са десне стране котура налази се ручица за покретање начињена од металне осовине и пластичног рукохвата учвршћена завртњем М-10. Са супротне стране котура, за сам котур, са четири завртња фиксиран је тестерасти зупчаник који омогућава одређени положај моталице. Кретање котура омогућава се металном полугом фиксираном за-

БЕЗБЕДНОСТ

вртњем за носач моталице која се по потреби обезбеђује клинастим осигурачем (скица бр. 5)

За вертикални стуб крана, у доњем делу, на висини од 400 mm од шасије, електролучним заваривањем фиксиран је носач седишта за оператера. Направљен је од челичне цеви профила 25 x 25 mm и дужине 400 mm, а ојачан је челичном траком дебљине 3 mm и ширине 25 mm. У изради ове приколице искоришћено је седиште од бицикла.

У циљу заштите оператера, с једне стране, и обезбеђивања добре прегледности, са друге стране, на вертикални стуб крана монтиран је перископ. Перископ је ручне израде и монтиран је на висини од 1400 mm тако да га оператер може покретати за 90 степени око хоризонталне осе. Кућиште перископа направљено је од поцинкованог лима дебљине 7 mm, а спајање је извршено меким лемом. У унутрашњости перископа налазе се два равна огледала постављена под углом од 45 степени. (Скица бр. 5)

Следећа фаза у изради контејнера је бушење отвора у његовом горњем делу. Отвори су пречника 12 mm и служе за провлачење дебљег канала који носи гумени кош. На спољашњем металном омотачу направљен је још један отвор на задњем делу контејнера. Он служи за фиксирање сајле и хоризонталног дела крана приликом транспорта приколице. Испод начињених отвора кроз које се провлачи дебљи канал, електролучним заваривањем фиксиране су четири кукице од жице пречника 8 mm. За ове кукице вешају се омче од дебљег канала које носе гумени кош. Простор између спољашње металне облоге и унутрашње, односно простор који заузима пластични цилиндар, заливен је масом која је направљена од гумене струготине лепка „Тигрол“ разређеног бензином.

По завршетку свих ових операција приступљено је заштити контејнера од корозије. Заштита је урађена наношењем боје на припремљену површину, четком и прскањем помоћу специјалног пиштоња.

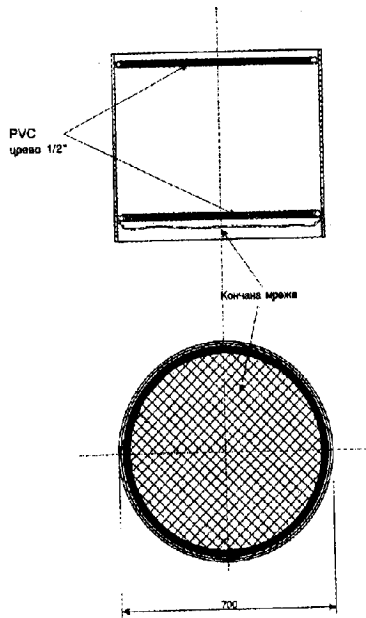
Приступљено је затим изради унутрашњег дела контејнера.

Унутрашњи део контејнера чине гумени кошеви. Постоји неколико таквих кошева различитих димензија. У случају транспорта сумњивих пакета или експлозивно-терористичних направа већих димензија (габарита до 500 mm) користимо гумени кош који је израђен на следећи начин:

Од армиране гуме са једним платном дебљине 7 mm или од транспортне траке, димензија 600 x 2200 mm, направљен је гумени кош (цилиндар) спојен по висини помоћу тањег канала, а кроз начињене отворе на гуми, односно транспортној траци, пречника 10 mm. Након тога, у горњем делу коша на удаљености од 50 mm од горње ивице, са унутрашње стране коша, постављен је обруч од пластичног црева пречника 1/2 цола. Овај обруч везује се за кош провлачењем тањег канала пречника 5 mm кроз начињене отворе пречника 10 mm, на растојању од 300 mm. На истој висини, на горњем делу коша, направљена су симетрично и четири отвора пречника 12 mm кроз које се

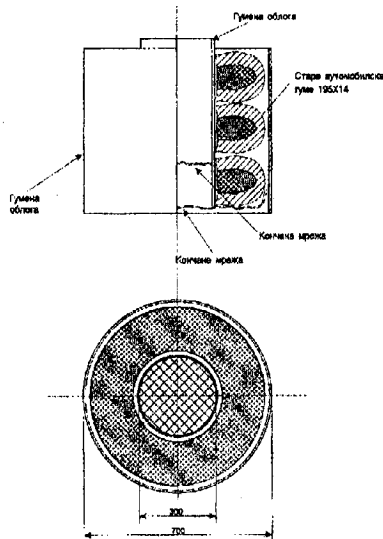
провлачи дебљи канап пречника 10 mm. Од овог канапа праве се омче помоћу којих се кош веша за металне кукице фиксирани електролучним заваривањем на спољашњој страни контејнера.

У унутрашњости гуменог коша, на висини од 150 mm од доње ивице, монтиран је још један пластични обрuch од истог материјала. На овом обрuchu тањим канапом фиксирана је кончана мрежа чији је задатак прихватање одређеног предмета који се транспортује. Обрuch је за кош фиксиран на идентичан начин, онако како је напред већ речено за фиксирање обрucha у горњем делу коша (скица бр. 7).

Скица бр. 7: Гумени кош у унутрашњости контејнера за превоз сумњивих пакета габарита до 500 mm

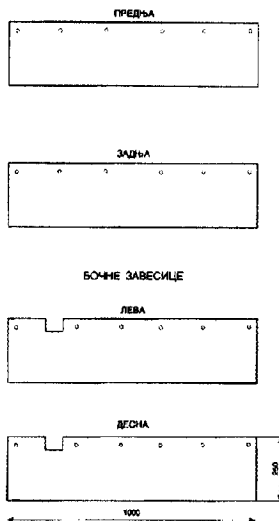
У случају превоза експлозивних направа са металном облогом или направа веће разорне моћи, у већ поменути гумени кош постављају се у водоравном положају три аутогуме (већ коришћене или у процесу производње делимично оштећене) чије су димензије 195 x 14, тако да оне практично праве нов кош односно цилиндар. У унутрашњост ових гума вертикално се спушта мањи гумени кош од армиране гуме или транспортне траке пречника 300 до 340 mm. И овај кош у свом средњем делу има кончану мрежу која се налази на висини од 300 mm од доњег дела. Кончана мрежа повезује се танким канапом кроз већ начињене отворе од 8 mm, симетрично распоређене по ободу коша. Оваквих отвора има укупно осам. Иначе овај мањи гумени кош спаја се по висини широком лепљивом траком. Ојачање се врши обавијањем коша истом траком у његовом доњем, средњем и горњем делу (скица бр. 8).

Скица бр. 8: Гумени кош у унутрашњости контејнера за превоз експлозивних направа са металном облогом

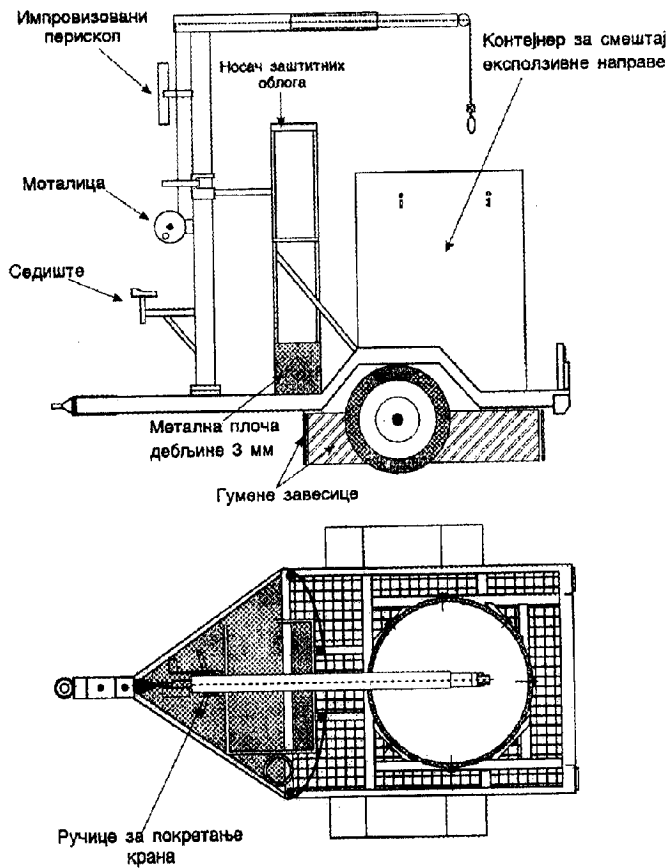
Након свих ових радова на приколици се постављају заштитне гумене завесице чији је задатак заштита од парчадног дејства при евентуалној експлозији у транспорту.

Заштитне гумене завесице направљене су од гуме за транспортне траке са четири слоја платна дебљине 5 мм. Величина завесица износи 1000 x 250 мм. Оне у горњем делу имају по шест отвора пречника 12 мм. Фиксирају се везивањем каналом за жичану мрежу са све четири стране контејнера (скица бр. 9).

Скица бр. 9: Гумене завесице

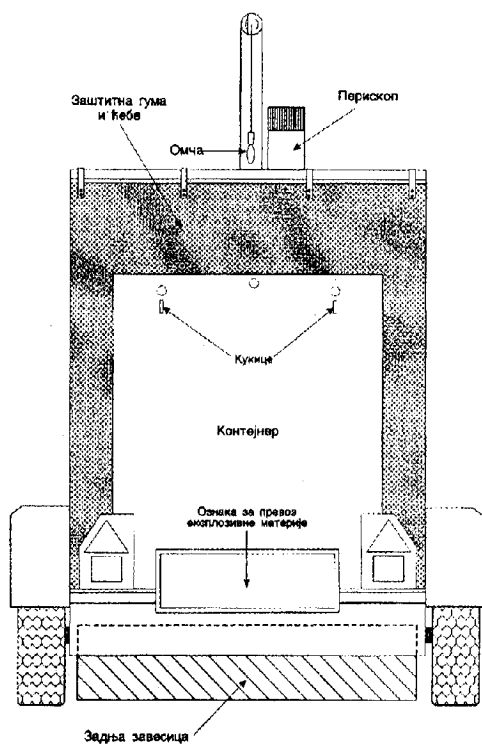
ПРИКОЛИЦА ЗА ТРАНСПОРТ ЕКСПЛОЗИВНИХ НАПРАВА

Скица 10: Приколица за пд заштиту

При коришћењу приколице за превоз експлозивних материја обавезно се поставља и додатна опрема. Ту пре свега спада систем за претакање течног азота (НЕТА) TW 35 (сер. бр. NTW – 012 – 017) који се поставља на већ припремљени простор на предњем делу приколице. Овај систем се користи у случајевима када сумњиви предмет или експлозивну направу треба охладити до замрзавања, а пре њеног транспорта. Такође је неопходно да се, на зато посебно припремљено место на постољу, постави и апарат за гашење пожара прахом С-9, производње „Ватроспрем“ (скица бр. 1).

Приколица је на задњем делу видно обележена прописаном правоуганом таблицом наранџасте боје, димензије 60 ю 200 мм, која означава да се врши превоз експлозивних материја. Иначе на њу је уграђена прописна светлосна сигнализација што јој омогућава несметано учешће у јавном саобраћају на путу. У те сврхе искоришћена је фабрички урађена електроинсталација (скица бр. 10).

Скица бр. 11: Задња страна приколице за транспорт експлозивних направа

ИСПИТИВАЊЕ ПРИКОЛИЦЕ И ПРОЦЕС ЕКСПЛОЗИЈЕ

Испитивање приколице за транспорт експлозивних средстава извршено је према посебном програму испитивања. Испитивање је извршено на полигону у Нишу, а од стране посебне стручне комисије Института безбедности МУП-а Републике Србије. Испитивање је вршено у погледу поседовања одговарајуће техничке документације усаглашености производа са ТД и ОТЗ, провере саобраћајних карактеристика и њене функције.

Техничка документација и усаглашеност производа испитана је у седишту СУП-а Ниш, провера саобраћајних карактеристика практичним коришћењем у саобраћају на путу, док је испитивање њене функције извршено на полигону у Нишу. У циљу испитивања њене функције коришћена је направа која се састоји од 300 гр експлозива ПЕП смештеног у челичну цев пречника 50 см и дебљине зида 3 мм.

Но, како бисмо у потпуности могли схватити изузетан значај приколице и њену функцију при експлозији, сматрамо да је неопходно претходно рећи нешто више о томе како се одвија сам процес експлозије.

У моменту детонације експлозивне супстанце, око експлозивног пуњења појављује се детонациони талас као последица јако сабијених гасовитих про-

дуката експлозије који због велике разлике у притиску у односу на околину наставља да се шири. Ако је околна средина ваздух, долази до његовог сабијања и даљег ширења, а спољашња граница сабијеног слоја представља фронт ваздушног ударног таласа. Уколико на путу ударног таласа нема препреке, његово ширење се одвија у свим правцима подједнако (радијално) у односу на центар експлозије. Оно што је карактеристично за ширење ударног таласа, то је да своју велику кинетичку енергију преноси на велику даљину. Остали продукти експлозије који имају знатно већу масу, и ако у почетном тренутку имају брзину таласа, врло брзо заостају за њим.

Ваздушни ударни талас карактеришу скок притиска промена густине, промена температуре и брзине простирања. Скок притиска представља у ствари разлику притиска (Δp) на фронту ударног таласа (p_1) и атмосферског притиска (p_0), односно

$$\Delta p = p_1 - p_0$$

па се разлика (Δp) још назива и надпритисак.

Основна карактеристика ваздушног ударног таласа је појава високог притиска ваздуха непосредно иза чела ударног таласа, што изазива ширење таласа. Ако при кретању талас наиђе на препреку, долази до његовог одбијања, при чему важи закон о одржању енергије. Ако је експлозија извршена на довољно великој висини од тла тако да се не осећа дејство одбијених таласа, тада се говори о ваздушној експлозији. У случају да је експлозија извршена на мањој висини и да се дејство одбијених таласа не може занемарити, говори се о надземној експлозији.

Како је надпритисак настао приликом експлозије карактеристичан за ударни талас, то је потребно одредити његову величину.

Без упуштања у детаљно извођење релације за одређивање надпритиска код надземне експлозије, наводимо је у облик

$$\Delta p = \frac{1,06}{\bar{R}} + \frac{4,3}{\bar{R}^2} + \frac{14}{\bar{R}^3}$$

при чему је

$$\bar{R} = \frac{R}{\sqrt[3]{G}}$$

и где је

\bar{R} – редуковано растојање од центра експлозије (у m)

G – маса експлозивне материје (у kg)

БЕЗБЕДНОСТ

У општем случају надпритисак било које експлозивне супстанце може се одредити из релације

$$\Delta p = \Delta p_{\text{tnt}} \sqrt[3]{\frac{Q_u}{Q_{\text{tnt}}}}$$

при чему је

Δp_{tnt} – надпритисак TNT у случају експлозије

Q_{tnt} – топлота експлозије TNT

Q_u – топлота експлозије посматраног експлозива

У доњој табели дате су неке карактеристичне вредности за одређене експлозиве

	Топлота експлозије	Температура експлозије	Притисак детонације	Брзина детонације
Тринитротолуол	4,23 kJ/g	2700°C	18,9GPa	6940 m/s
амонијум нитрат	1,69 kJ/g	2640°C		3300 m/s
Водопластични	3,36 kJ/g	2910°C		5500 m/s

Реkli смо да приликом наиласка ударног таласа на препреку долази до његовог одбијања, тако да се карактер његовог дејства мења и то неповољније како у односу на притисак, тако и у односу на импулс. Ако се посматра граница директног и одбојног таласа, тада се на основу закона о одржању маса, закона о очувању количине кретања и енергије, може израчунати надпритисак одбијеног таласа по релацији:

$$\Delta p_{\text{од}} = \Delta p + p_0 \frac{\frac{3L-1}{L-1} (\Delta p + p_0) - p_0}{(\Delta p + p_0) + \frac{L+1}{L-1} p_0}$$

где је $L = c_p / c_v$, односно

c_p – специфична топлота при сталном притиску

c_v – специфична топлота при сталној запремини

Из термодинамике је познато да је количник c_p/c_v за одређене групе гасова константан, тако да је

за једноатомне гасове $L = 1,66$

за двоатомне гасове $L = 1,41$

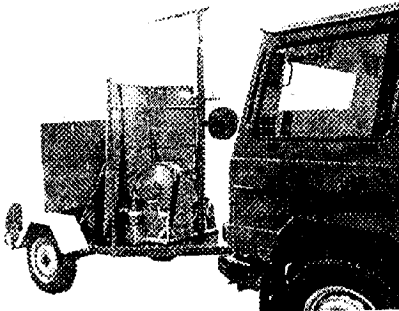
за остале гасове $L = 1,33$

за ваздух $L = 1,40$

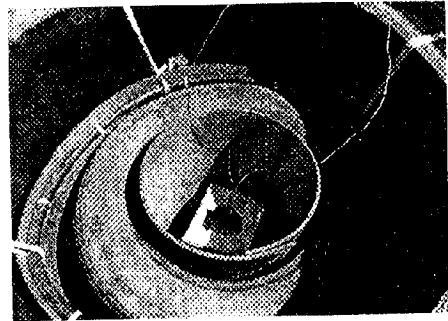
У доњој табlici дате су неке вредности надпритиска (p) за случај да се експлозија експлозивне материје одиграла у ваздуху где је $L = 1,40$, а $p_0 = 1 \text{ bar}$.

	Унутрашњи (мањи кош)	Спољашњи (већи кош)	Висина од тла
R	0,15	0,35	0,80
\bar{R}	0,149	0,523	1,196
\bar{R}^2	0,022	0,274	1,430
\bar{R}^3	0,003	0,143	1,709
Δp	4869,2	115,6	12,1
%	100	2,3	0,25
$\Delta p_{\text{од}}$	4877,1	123,03	16,87

До сада су описани најелементарнији процеси који се одвијају приликом де-тонације експлозивне материје. Исти такви процеси одвијају се и у кошу контејнера приколице за транспорт експлозивних направа.

Приколица за транспорт експлозивних направа

Експлозив смештен у гуменом кошу инициран приликом испитивања

Експлозивна направа или сумњиви предмет лежи на мрежи у кошу пречника 30 см. Приликом активирања експлозивне направе, на зидове коша делују не само комади и делови експлозивне направе који на том растојању имају велику брзину (кинетичку енергију), већ и ударни талас велике енергије, а не може се занемарити ни дејство одбојног таласа. Уз све то, као последица експлозије, јавља се висока температура која је довољна да доведе до паљења највећег броја материјала од кога је кош начињен. Зидови коша у том случају имају улогу да спрече ширење како парчадног дејства, тако и дејство ударног таласа. Колики део енергије ће зидови коша задржати зависи од особине материјала од кога су направљени (еластичности, могућности деформације, дебљине итд.). У највећем броју случајева треба очекивати да ће

БЕЗБЕДНОСТ

у случају активирања експлозивне направе доћи до уништења коша, услед парчадног дејства, дејства ударног таласа и високе температуре.

Из тих разлога, а у циљу повећања безбедности, кош је смештен у унутрашњост ваљка направљеног од три наслагане аутомобилске гуме, које међусобно нису везане. Ове гуме имају задатак да задрже гелере експлозивне направе, ублаже и још више амортизују дејство ударног таласа. Исто тако, ове гуме које чине ваљак отворен на горњој и доњој страни, усмеравају једним делом кретање ударног таласа према горњем и доњем отвору. На тај начин се једним делом још више смањује дејство ударног таласа на бочне зидове. У зависности од врсте и количине експлозивног пуњења, као и од особина саме направе, може да дође до њиховог механичког оштећења или паљења, с обзиром да ударни талас на овом одстојању (0,70 m) поседује још увек довољно велику енергију и довољно високу температуру да изазове паљење материјала, а што иначе не мора увек бити случај.

У случају да је и ова препрека пробијена, унутрашња страна контејнера обложена је одговарајућим материјалом са ојачањем у висини коша, односно у делу где се и може очекивати најинтензивније дејство. Ове облоге имају задатак да прихвате евентуално излетеле гелере, што би требало да представља врло мали проценат.

Тренутак експлозије

Како се понашала испитивана приколица, пошто је у њој активиран пластични експлозив масе $G = 0,3$ kg смештен у металну цев дебљине зида 5 mm. Детаљним прегледом извршеним након експлозије, констатовано је следеће:

1. Гумени кош направљен од армиране гуме, у коме је на кончаној мрежи било смештено експлозивно пуњење, потпуно је уништен. До његовог уништења дошло је, једним делом услед експлозије, а другим делом услед сагоревања насталог као последица деловања високе температуре.

2. У случају цилиндра (коша) направљеног од наслаганих аутомобилских гума које нису ничим међусобно повезане, утврђено је следеће:

– Прва гума, у доњем делу гуменог коша, претрпела је знатна оштећења услед дејства експлозије и у целости је захваћена пламеном.

– Средња гума је такође у знатној мери оштећена механичким дејством и захваћена пламеном, а услед експлозије излетела је из контејнера.

– Последња гума коша, или прва гледано одозго, излетела је из коша, али није захваћена пламеном нити се на њој уочава парчадно дејство.

3. На унутрашњој облози контејнера нису уочени трагови деловања ударног таласа. На ојачаном делу облоге уочава се тек неколико трагова парчадног дејства, највероватније гелера излетелих из цилиндра, али њихов интензитет и број нису карактеристични. На гуменој облози контејнера, на 30 см од горње ивице, уочавају се трагови гарежи.

4. На заштитном покривачу, који служи као заштита оператера, не уочавају се било какви трагови настали као последица експлозије.

5. Приликом експлозије, услед дејства високе температуре, дошло је до паљења пламеном захваћеног материјала, што је без потешкоћа локализовано употребом противпожарног апарата.

Имајући у виду све напред изнете чињенице у вези са практичним испитивањем њене функције, справом се констатује да испитивана приколица у потпуности задовољава оперативно-техничке захтеве те да се стога може користити за транспорт импровизованих и формацијских експлозивних средстава која садрже до 300 грама експлозива. На овај начин истовремено је дата и потврда о високој стручности радника Секретаријата унутрашњих послова у Нишу, који су њеном изградом то и доказали на најбољи начин. Логично је стога очекивати да ће је у даљем раду знати успешно искористити.

Руковање, експлоатација и одржавање приколице

Приколицом за превоз експлозивних направа могу руковати радници који су посебно стручно обучени за обављање послова КД заштите. У случају проналаска експлозивне направе или сумњивог предмета, они поступају на следећи начин:

Након доласка на лице места и упознавања са конкретним условима, оператер најпре поставља приколицу у повољан положај за рад, а затим:

– Врши процену ситуације и одлучује о томе на који ће начин подићи предмет, односно како ће га закачити, па на основу тога на крају сајле поставља одговарајућу кукицу.

– Течним азотом врши замрзавање пронађеног предмета. У случају недостатка течног азота даље поступке и радње чини уз додатну опрезност.

– Ослобађа кран и доводи га у одговарајући положај.

– Извлачи покретни део крана на потребну дужину.

– Након прихватања предмета, намотавањем сајле врши његово повлачење и подизање до предњег дела крана, док истовремено контролу кретања предмета врши сталним посматрањем кроз перископ.

– Намотавањем сајле покретни део крана увлачи у хоризонтални део крана.

БЕЗБЕДНОСТ

– Окретањем крана сумњиви предмет или експлозивну направу доноси изнад контејнера.

– Попуштањем сајле, услед сопствене тежине предмета, спуштамо га у гумени кош који смо у конкретном случају употребили.

– Затим се врши блокирање моталице и крана, а на начин како је напред већ описано.

Овим је процес подизања сумњивог предмета или експлозивне направе завршен. Након тога он се превози на место предвиђено за уништавање.

Доласком на место за уништавање, оператер, поступа обрнутим редоследом, оставља предмет и склања моторно возило са приколицом на безбедно место. Направа се уништава по посебно предвиђеном поступку.

Приколица се чува на таквом месту да је могуће употребити је у сваком тренутку. Истовремено, она мора бити адекватно заштићена од неповољних атмосферских утицаја. Након сваке њене употребе мора се детаљно прегледати ради утврђивања евентуалних оштећења, а у случају да их има, санирати их без одлагања. Редовно вршити подмазивање клизних и ротационих површина и проверавати да ли су сви елементи у функцији.

БИОМЕТРИЈСКИ СИСТЕМИ ЗА КОНТРОЛУ ПРИСТУПА

Ненад АДАМОВИЋ,
МУП Републике Србије

КОНТРОЛА ПРИСТУПА

Циљ сваког система за контролу физичког приступа појединим рестриктивним просторима, затим рачунарским мрежама, фајловима или банковним рачунима, јесте да утврди идентитет и статус (овлашћена/неовлашћена) особе која тражи приступ, на основу чега омо-

гућава или одбија приступ. То се најчешће своди на аутоматско отварање врата или поверљивих фајлова, без присуства особља из службе обезбеђења. Најосетљивији део система је утврђивање идентитета особе која тражи приступ. Тачна идентификација је у основи главна потврда ваљаности целог система. У досадашњој пракси најчешће се срећу системи код којих се идентификација обавља помоћу лозинки, шифри, идентификационих картица, кључева и сл. Међутим, код таквих система увек постоји оправдана сумња у ваљаност идентификације. Картица и кључ се могу (случајно или намерно) наћи у рукама неовлашћене особе, лозинка или шифра се могу „провалити” итд. тако да систем у ствари пропушта предмет, а не човека. Једино се код биометријских система утврђује тачан идентитет особе која тражи приступ, захваљујући јединствениости појединих физичких карактеристика или начина обављања појединих радњи.

БИОМЕТРИЈСКИ СИСТЕМИ

Биометрија се најчешће дефинише као „аутоматизована метода за верификовање и препознавање идентитета живе особе базирана на физиолошким или бихевиоралним карактеристикама”. Кључне речи у овој дефиницији имају следеће значење:

Аутоматизована метода. – Термин подразумева да се систем састоји из три главне компоненте:

1. механизма за скенирање и чување дигиталне или аналогне слике одређених карактеристика живих особа;
2. могућност компримовања, процесирања и упоређивања слика;
3. интерфејс за повезивање са другим системима.

Верификовање или препознавање. – Препознавање се јавља онда када се једна слика издваја из групе запамћених слика. На овај начин функционише људски мозак и то је брз и ефикасан процес захваљујући комплексности нашег ума. Међутим, за савремену рачунарску технику овај метод још увек није прихватљив, због гломазности и високих трошкова. Једини системи који раде на овом принципу су системи за претраживање и препознавање отисака прстију у оквиру полицијских снага развијенијих земаља. Ови супер системи коштају на десетине милиона долара, зависно од величине и брзине рада и имају масивну базу података која најчешће тражи рад на оптичком диску. Они могу обрадити (упоредити) преко 100.000 отисака прстију у секунди. У системима за контролу приступа углавном се користе уређаји који верификују корисников идентитет тако што одговарају на питање „Да ли си ти онај за кога се представљаш?“ уместо на питање „Да ли знам ко си ти?“, уз претходно коришћење картице или одговарајуће лозинке. Алгоритам који се користи има задатак да пронађе одговарајућу слику из меморије и да га упореди са понуђеном сликом.

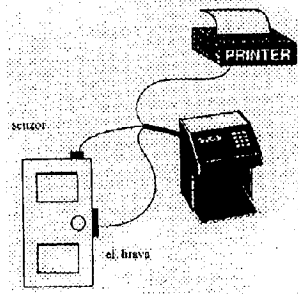
Жива особа. – Једно од првих питања која постављају они који се тек упознају са овом облашћу је: „А шта је са гипсаним шакама, одсеченим прстима, снимљеним гласовима, вештачким очима итд.?“. Одговор је да многи, али не сви, уређаји укључују методе које одређују да ли је презентована карактеристика управо од живе особе. Те методе су понекад генијалне и обично једноставније него што би се очекивало. Израз „жива особа“ такође раздваја биометријску индустрију од поља правосудних идентификација, мада основни принципи прожимају обе области.

Физиолошке и бихевиоралне карактеристике („behavior“= понашање).– Физиолошка карактеристика је релативно стабилна физичка карактеристика неке особе, као што је на пример отисак прста, силуета шаке, шема рожњаче, шема крвних судова на дну ока, термовизија лица (распоред крвних судова), облик главе и лица и сл., која се не мења дуги низ година. Бихевиорална карактеристика представља понашање и научене покрете неке особе, па је зато више рефлексивна психе појединца, мада опште физичке особине, као што су величина, пол, узраст, имају главни утицај. Потпис неке особе је најчешћи облик понашања који се користи у идентификацији. Осим саме слике потписа користи се и брзина потписивања и варирање притиска на подлогу у току потписивања. Такође се може искористити и начин на који нека особа куца на тастатури, или како говори. Већина бихевиоралних карактеристика се мења у току времена, па стога многе машине обнављају (освежавају) упамћену карактеристику сваки пут када се користе, што значи да најбоље раде када се често употребљавају. Разлике између физиолошких и бихевиоралних карактеристика су битне из више разлога. Прво, степен варијација у физичким карактеристикама код једне особе је мањи него у бихевиоралним. Наш отисак прста је исти из дана у дан, али потпис је зато под утицајем разних психолошких фактора (контролисаних и неконтролисаних). Стручњаци који развијају системе базиране на карактеристикама понашања имају тежи задатак због подешавања варијација код једне особе. На пример, лакше је конструисати уређај који вас води да поставите шаку у исти положај сваки пут када га користите, него да се направи алгоритам који ће да узима у обзир емоционално стање корисника.

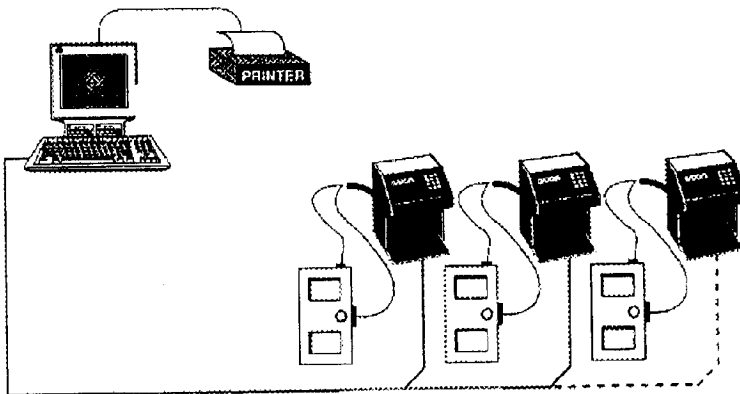
Значи, биометрија је таква технологија која електронски мери, записује (памти) и упоређује јединствене личне карактеристике једне особе због њене касније идентификације.

Сваки од ових уређаја може да се користи као самостални део система, односно као појединачни и засебни уређај, или, што је најчешћи случај, као део интегралног система заштите. У првом случају, биометријски уређај је потпуни контролор неког улаза. Корисници су унешени у ту јединицу преко биометријског темплејта (шаблона) који се локално употребљава за компарацију. Све се дешава на лицу места (у локалу), односно уређај откључава врата онда када се понуђена биометријска величина подудари са упамћеним шаблоном. Сам уређај и врата могу бити опремљени додатним контактима и алармом који ће прослеђивати поруке у стилу „врата сувише дуго отворена“, или „врата насилно отворена“.

У другом случају, када је биометријски систем део интегралног система заштите, ови уређаји представљају периферију система, док се меморисање података и одлучивање врши на једном месту, односно у централном рачунару. На сликама 1 и 2 приказани су примери самосталног и умреженог система са уређајем за препознавање геометрије шаке.

Сл. 1: Самостални систем

Сл. 2: Умрежени систем

Фактори за разматрање

Приликом избора биометријских уређаја треба узети у обзир следеће факторе:

- Прихватљивост уређаја од стране корисника;
- Брзину реаговања;
- Поузданост и валидност система;
- Функционални квалитет система. и то:

а) коефицијент погрешног прихватања,

б) коефицијент погрешног одбијања,

Прихватљивост система

Најкритичнији фактор успешности примене биометријских система је корисничко прихватање биометријских уређаја. Неколико фактора утичу на прихватљивост система. Прво, уређај не сме да буде неудобан и да ствара забринутост код корисника. Ово су можда субјективни фактори, али су веома важни, јер када се људи плаше да га користе, онда је веома вероватно да га неће употребити на исправан начин и тиме себи онемогућити приступ.

Друго, уређај мора бити лаган за коришћење. Људи воле ствари које су једноставне. На пример, колико пута нам се дешавало да се наљутимо на читач који не даје никакву индикацију како окренути картицу?

Овај фактор је посебно присутан у примени биометрије код контроле запослених у некој фирми. Осим што не дозвољава приступ незапосленим лицима, уређај истовремено и евидентира присутност запослених лица. Кад управа захтева од запослених да користе неки уређај, они треба да прихвате тај уређај, а не да га схватају као неку претњу и опасност. Код неких ранијих конструкција, које су биле предвиђене за примену у условима екстремне безбедности, где је једино било важно осигурати се од неовлашћеног приступа, уређаји су били робусни и нимало „пријатељски” настројени према кориснику. Неки биометријски читачи остварују својеврсну повратну спрегу са корисником у зависности од тога колико успешно он користи систем. На дисплеју се појављује „скор”, тј. релативна разлика између слике у меморији (на пример шаке) и тренутне слике коју даје читач. Што је нижи „скор” то је ближа презентирана слика оној у меморији. На тај начин се корисници увлаче у неку врсту такмичења, ко ће имати нижи „скор”, чиме се повећава коефицијент прихватања самог уређаја.

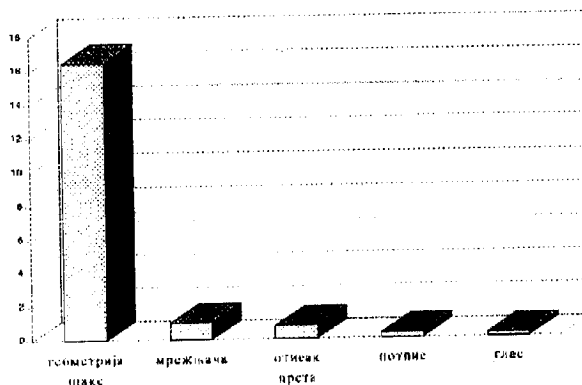
На табели 1 и на графикону, приказани су резултати истраживања које је 1991. године спровела америчка лабораторија „Sandia”, чиме су представљене импресије испитаника у вези различитих уређаја. Позитиван аспект подразумевала су питања у стилу „Који уређаји су вам најлакши за коришћење?”, док су питања као „Који уређаји изазивају код вас највише фрустрирања?” представљала негативан аспект. Једноставним дељењем броја позитивних одзива са бројем негативних одзива за сваки уређај, који је обухваћен испитивањем,

добijen је коефицијент прихватања датог уређаја. Резултати истраживања јасно показују да је корисницима најприхватљивији уређај који препознаје геометрију шаке, пошто су за тај уређај дали највише позитивних и најмање негативних одговора.

Табела 1: Коефицијент прихватања од стране корисника

систем	тим	позитиван одзив	негативан одзив	коефицијент прихватања
Alpha Micro	глас	22	103	0,21
Intl. Electronic	глас	22	161	0,14
Eyedentify	мрежњача	35	56	0,63
	рожњача	87	87	1,00
Identix	отисак прста	60	78	0,77
Capital Security	потпис	22	69	0,31
Recognition Systems	геометрија шаке	181	11	16,45

КОЕФИЦИЈЕНТ ПРИХВАТАЊА

Сл. 3: Пример графика коефицијента прихватања

Брзина реаговања уређаја

Када приступа неком биометријском уређају, корисник најчешће прво откуца неки идентификациони број на тастатури. Овај број омогућава уређају да из меморије позове одговарајући „темплет” (раније сторниране податке о биометријским карактеристикама дате особе). Након тога уређај му саопштава да може да постави шаку, прст, или око на место на коме се врши скенирање физикалних детаља. Време које протекне од тренутка приступања уређају па до потврђивања идентитета, назива се „време верификације”. Код већине биометријских читача ово време износи приближно 1 до 2 секунде. Овако кратко време је резултат упоређивања слика „један на један”. Упоређивање понуђене

БЕЗБЕДНОСТ

Биометријске карактеристике са свим меморисаним корисницима изискивало би много више времена и спроводи се само у специфичним условима (на пример у полицијским претраживањима отисака прстију). Осим тога, потребно је узети у обзир укупно време које је потребно кориснику код употребе уређаја. То укључује и време потребно да се укуца идентификациони број, који зато треба да буде што краћи. Ако се ипак не могу избећи велики ИД бројеви, прибегава се систему картица и беџева који носе те бројеве и скраћује време коришћења уређаја, али зато повећавају укупне трошкове. Често се указује потреба да се унесе додатни подаци приликом тражења приступа. Ово је нарочито присутно у великим фирмама где се од запослених тражи да унесу податке о дестинацији на коју су се упутили или о броју свог радног места. У додатне уносе спадају и поруке типа: „улаз, излаз, пауза за ручак“ и слично. Такве апликације захтевају и одговарајуће тастатуре прикључене биометријском уређају, а све заједно повећава време проведено поред самог уређаја, односно смањује брзину реаговања уређаја и његову ефикасност.

Поузданост и валидност система

Сваки биометријски уређај мора функционисати коректно. То значи да мора спречавати приступ неовлашћеним особама, а омогућавати улаз овлашћеним особама. Међутим, како ни један уређај није савршен, то ни биометријски није изузетак. Систем је конципиран тако да се врши упоређивање биометријских карактеристика са раније унетим подацима, смештеним у датотеци. У процесу упоређивања увек постоји извесна доза толеранције, јер се подаци не поклапају увек 100%, тако да се прихвата највероватнија подударност. Разлике које се појављују практично представљају грешке биометријског система и оне одређују карактеристике које се називају „*Поузданост и валидност система*“ и „*Функционални квалитет система*“.

По дефиницији *поузданост* је мера поновљивости прихватања или одбијања једне исте особе, а *валидност* је мера прихватања само овлашћених особа. На пример, неки систем може бити поуздан пошто је особа Јанко Јанковић била прихваћена у више узастопних покушаја, али како та особа није овлашћена за улаз у рестриктивни простор, систем се проглашава невалидним.

Функционални квалитет система

У литератури која прати ову област заштите дефинисане су две врсте грешака које се јављају код биометријских уређаја. Ове грешке се изражавају обично у процентима и могу се пронаћи у сваком комерцијалном каталогу произвођача ове опреме. Понегде се ове грешке називају грешке „типа 1“ и „типа 2“, али најчешћи њихов назив је енглеска скраћеница FAR и FRR, што долази од „False Accept Rate“ и „False Reject Rate“. У преводу ове грешке бисмо могли назвати „Коефицијент погрешног прихватања“ и „Коефицијент погрешног одбијања“.

"Коефицијент погрешног прихватања".

Ова врста грешке (КГП) представља вероватноћу прихватања неовлашћених особа, односно дозвољавање пролаза особама без дозволе. Овај коефицијент се негде назива и „фактор наметања”. Произвођачи савремених биометријских система у својим рекламним каталозима наводе овај коефицијент у опсегу од 0,0001% до 0,1%. Важно је имати на уму да ће се ова грешка појавити једино онда када неко неовлашћен покуша да уђе тамо где му није дозвољено. Да би се у тестирањима дошло до поуздане цифре, а пошто није могуће остварити довољан број покушаја који би задовољили испитивања, поступак се изводи на компјутерским симулаторима преко одговарајућих алгоритама. Овај поступак је могућ на основу познавања карактеристика и начина рада самог уређаја. За илустрацију наведимо податак да се на улазима у 60% америчких нуклеарних електрана користе биометријски уређаји са 0,1% КГП.

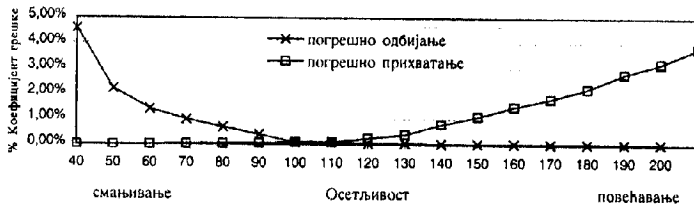
„Коефицијент погрешног одбијања”.

Друга врста грешке (КПО), која је инверзна у односу на претходну, представља вероватноћу одбијања овлашћене особе, односно спречавања проласка особи са дозволом. Због тога се ова грешка негде назива и „фактор изругивања”. У тренутно доступним системима овај коефицијент варира од 0,00066% до 1%. Овај фактор има највише утицаја на прихватање од стране корисника. Ако нека фирма са стотину запослених има биометријски уређај на улазним вратима и у просеку сваки службеник у току дана прође кроз та врата четири пута, онда ће значи сваког дана бити извршено 400 трансакција. КПО од 1% представљаће четири непрепознавања у току дана, односно четири пута спречен улаз за понеког запосленог кога уређај није препознао. У току једне недеље то је већ 20 инцидената. Редуковање КПО на свега 0,1% резултоваће смањењем броја инцидентних ситуација на свега два проблема у току једне недеље.

Који ће ниво једног или другог фактора бити прихватљив за корисника, зависи највише од места примене. На пример, биометријски систем који се користи за проверу идентитета клијената у некој банци, не сме имати велики „фактор изругивања”, чак и по цену постојања вероватноће да ће неовлашћена особа бити прихваћена као овлашћена, иначе би банка брзо остала без клијената. Насупрот томе, у неким изузетно важним и контролисаним просторима, биометријски систем мора имати веома низак „фактор наметања”, тако да се могућност упада неовлашћених лица смањи на најмању могућу меру, без обзира на то колико пута ће бити одбијене овлашћене особе. Смањивање једног коефицијента доводи до пораста другог и обрнуто. Баланс између ова два коефицијента за дату апликацију, представља критичну тачку успешности неког биометријског система. На слици је графички приказан однос коефицијената погрешног одбијања и погрешног прихватања. Тачка у којој се секу ове две криве назива се „праг осетљивости”, или „коефицијент једнаке грешке” и представља прави показатељ перформанси уређаја. Што је овај коефицијент мањи, то је уређај бољи.

БЕЗБЕДНОСТ

КОЕФИЦИЈЕНТ ГРЕШКЕ

Сл. 4: Пример графика коефицијента грешке

У сваком случају треба запамтити да је природа ових грешака статистичка у основи. Коефицијенти се добијају на основу одређеног броја активирања система од стране корисника. Што је већи број корисника то је већи и број посматраних активирања система, па је веће и поверење у тачност резултата. На пример, ако се пријави један коефицијент грешке на милион активирања његова вредност је вероватнија него ако се исти коефицијент пријави након сто хиљада активирања.

БУДУЋНОСТ

Биометријски уређаји су почели да се примењују средином седамдесетих година и то најчешће у системима техничког обезбеђења, али у последње време све чешће налазе примену и у системима за контролу уласка и изласка запослених у појединим фирмама, односно регистровање присутности радника на својим радним местима. Ови системи омогућавају брзу и тачну евиденцију уласка и изласка запослених, као и аутоматску обраду платних спискова. Уштеда се остварује и на елиминисању бечава и картица. Са сигурношћу се може рећи да је производња биометријских уређаја у порасту. Биометрија је нашла своје место у многим апликацијама, а пораст тачности уз тренд смањивања трошкова, гарантује све већу присутност ових система у нашој свакодневици. Ова технологија одавно није више научна фантастика. Користи се успешно већ годинама од стране како великих, тако и малих компанија у свету. Данас се могу наћи на тржишту биометријски системи који могу да задовоље практично свачије економске захтеве, тако да могу да буду прихватљиви и за оне са скромнијим финансијским средствима.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Слободан Спасић, Радован Јованов, Александар Павловић: ПОЖАР ЕКСПЛОЗИЈА ПРОВАЛА – Инжењеријско – технички приручник, Београд 1998.
2. „Biometrics In Physical Access Control Issues, Status and Trends”, Bill Spence, Recognition Systems, Inc.
3. Проспекти и каталози произвођача опреме.

ИНТРАНЕТ /ИНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГИЈА

Саша МИЛИЋЕВИЋ,
Љиљана КРЖАНОВИЋ,
Данијела ТАНАСКОВИЋ,
Горан РАДИВОЈЕВИЋ,
МУП Републике Србије

3.5. Web publishing

3.5.1. Решења Web публикувања информација

Нема сумње да информације могу обезбедити компаративне предности. Када прави људи добију праве информације у право време и у правој форми, корисници су на неки начин оснажени и организација ефикасније послује.

Пораст популарног начина расподеле и коришћења информација унутар и између организација је производ увођења Интернет/интранет технологија на нови начин. Овакав приступ се зове *web-host издавање* или да употребимо одговарајући израз *web information publishing*.

Право решење *web information publishing*-а може оснажити пословање да што више улаже у постојеће складиштење података и апликације, коришћењем TCP/IP-а стандардног мрежног протокола, који представља основу на којој је изграђен Интернет и баш због тога практично може бити наћен скоро у свакој организацији. Коришћењем овакве најотвореније комуникацијске шеме, решења *web information publishing*-а пружа лак приступ оваквим изворима информација. Тако да је могуће обезбедити много већу базу корисника са правовременим информацијама, где се практично елиминише потреба за ручним креирањем и ажурирањем *web* страна.

Предности *web information publishing*-а су импресивне:

- **Лакоћа приступа и коришћења.** Са *Web browser*-има на које смо се већ навикли и са правим решењем *web information publishing*-а, више запослених може користити пословне апликације и податке који су до сада били традиционално ограничени зато што је приступ био тежак или скуп или обоје.
- **Превазилажење заоставштине.** *Web information publishing* решења могу бити полуга за инвестирање у постојеће апликације и компјутерско окружење. Чак и без *re-engineering* на хосту, организације могу поставити нове апликације. Различите апликације и извори података се могу средити и учинити лаким за приступ.

Права web information publishing решења дозвољавају корисницима да приступе апликацијама базираним на character-based legacy, а при том се ослањајући на mainframe и средовечне системе (као што је уобичајено) и трећу генерацију апликација као и оне које су креиране коришћењем Visual Basic-а, PowerBuilder-а и Visual C++.

● **Мањи трошкови.** Како је web information publishing базиран на TCP/IP-у то може веома смањити трошкове. Подршка, тренинг и нарочито развој и трошкови упошљавања могу значајно бити редуковани у web окружењу.

Али нису сва web решења за публикавање информација креирана подједнако. Нека имају веће могућности од других. Тако да купци web информацијских решења за публикавање треба да одговоре на неколико кључних питања пре него што прихвате неки посебни производ:

– Колико извора података и окружења вам треба за приступ са web publishing решењем?

– Да ли желите да ваше решење публикавања web информација буде расположиво брзо као ваше активности публикавања web информација?

– Коју врсту перформанности захтевате од вашег решења публикавања web информација?

– Да ли вам је потребно лако прилагођавање вашег окружења web публикавања информација?

– Да ли тражите решење web публикавања информација које је ефикасно и лако подрживо?

– Колико желите да вам буде осигурано окружење за web публикавање?

3.5.2. Све о архитектурама

Није изненађујуће да је архитектура толико битна. У ствари, права врста решења за Web публикавање може служити као врста лепка за два окружења, две некомпатибилне архитектуре – mainframe-а и client/server-а.

Оба, mainframe и client/сервер окружење имају своје врлине и своја ограничења. (Mainframe апликације имају тенденцију да буду прилично поуздане, са солидном контролом приступа и разумном ефикасношћу администрације – али оне се врло тешко модификују, чак и у малим стварима. Насупрот томе, client/сервер апликације су екстремно лаке за модификовање, али често лоше скалиране, са површном контролом приступа и сигурносним карактеристикама, али са интензивном управљивошћу).

Као резултат тога, већина разних организација покрећу велике, бизнис критичне продукције апликација и њихових асоцираних база података асоцираних у mainframe окружењу, док све више расте избор клијент/сервер архитектуре за имплементирање у мањој скали, workgroup оријентисаној, ad-hoc, за брзим променама апликацијама и базама података.

Сада, наравно, у циљу да постигну задовољење, многе организације захтевају интеграцију информација са оба: mainframe и клијент/сервер извора. Идеално, решење би требало да комбинује административну ефикасност mainframe са флексибилношћу клијент/сервер окружења. На тај начин, организације могу да обједине скоро све постојеће Information Technology (IT) платформе

3.5.3. Хост конверзија & piсeseware

Све до скоро, актуелна решења која су била меродавна, са постојећим конвертовањем њихових хостова у Internet-ready сервер или претварањем у piсeseware или постојеће технологије које морају бити интегрисане (т.ј. програмиране) у већа решења.

3.5.3.1. Хост конверзација

Наравно, са понашањем mainframe-а као сервера графичке и навигационе могућности Интернетовог Hyper Text Markup Language (HTML) и web browserи могу да буду искоришћени у редизајнирању изгледа и осећања традиционалних хост апликација да би их учинили лакшима за коришћење – што се исплати када дође време да се хост информација презентује многим корисницима постављеним на зеленим екранима.

Такође, због тога што хост конверзација захтева запошљавање TCP/IP на (уобичајено) mainframe-у, многе врлине mainframe-а се губе у тако ново постављеном окружењу. Администрација софтвера клијента је лакша и мање скупа, с обзиром да има само један интерфејс за приступ информација (web browser). Презентовање информација је дефинисано на серверу, тако да промена у апликацији интерфејса може бити централизована, елиминишући потребу за мануелном реконфигурацијом сваког појединачног десктопа компјутера. И хост контрола приступа и могућности менаџмента могу бити проширене за приступ browserа хост апликацијама. Али хост конверзација има неке недостатке, такође:

- модификација *host софтвера*, укључујући ажурирања оперативног система, може бити неопходна
- Конверзација захтева TCP/IP и World Wide Web апликациони gateway софтвер на сваком mainframe-у, и лиценцу за сваки виртуелни домен на mainframe-у, тако да трошкови софтвера заједно са хост конверзацијом постају битни
- TCP/IP може да поједе велику расположивост скупих mainframe ресурса као раст броја приступа крајњих корисника.
- *Подршка је ограничена* оним апликацијама за које је расположив web gateway.

3.5.3.2. Piсeseware

Сва сумњичавост око трошкова софтвера и перформансних компромиса асоцирана са хост конверзацијом су разврстана у стандардном piсeseware производима.

Уопштено, лаки за имплементирање, Piсeseware производи не претпостављају промене у mainframe-у. Али piсeseware поставља ограничења у постављању и конфигурабилности, заглављених у старијим технологијама платформи и зависи од нивоа компликованости уграђивања и конверзационих процедура. Постоји неколико врста piсeseware-а. Основни су: *middleware* и *screen scraping*.

Middleware је уобичајено колекција алата, gateways, сервер/ request-ora и других софтверских уређаја које контролишу тако кључне параметре као што су проток података, хост језик позива, графичка подршка, тиминг и заштиту. Чак и када се middleware користи за публикување информација хост података на web-у, постоје проблеми:

– Решења имају тенденцију да сузе поље и ограниче одвајање изворне платформе хоста или података. Компоненте могу да постоје или да кажемо, да одвоје SNA gateway, HLLAPI сервер, host транслатор (упоредив са HTML конвертером), клијент/ сервер развојни алат у постојећи сервер/requestor на серверу; *ова сложеност обично значи веће програмирање, конфигурисање и управљање под теретом IS.*

– Решења је тешко проширити на друге платформе, тако да често она не могу бити скалирана или лако мигрирана.

– Често, хост екрани или подаци морају бити прво рутирани кроз клијент/ сервер развојне апликације; у оваквој шеми, обично само једна хост платформа је подржана и ови транслатори екстрактују тешке перформансне грешке који могу да ескалирају апликационом сложености, клијентским учитавањем и искоришћењем CPU.

– Решења су обично ограничена са коначним бројем корисника и конкурентних хост сесија и обично захтевају физички одвојене сервере, гарантовано уско грло за проток података које ће се надаље погоршавати са порастом саобраћаја.

– Middleware чест нуде егзибиције као што су перформансни проблеми као серијско извршавање инструкција које воде у кашњењу; деградација перформанси на виши захтев; покретање нивоа публикувања на раздвојеним серверима, такође креира уско грло.

– Додатне платформе захтевају нови, посебни платформски ниво middleware-а, што значи још више инвестиција и програмирања исто као и пролаз кроз неразумевање платформских идисинкразија.

Screen scraping продукти копирају вредности екрана хост терминала и на тај начин им омогућују да буду доступни другим апликацијама. Они се широко користе као интерфејс layer-и у великој групи middleware решења при том дајући нека ограничења као што су :

- направљени су да раде само са карактер оријентисаним подацима и апликацијама, тако да нам не могу дати графички поглед на мрежу.

- због тога што представљају самосталну (стандалоне) технологију, морају бити интегрисани у оквиру IS окружења (захтевајући доста програмирања, утрошено време на отклањању грешака и одржавања ради публикувања и оперативности), screenscrapers нису довољно кориснички оријентисани и производи су само са маригиналним перформансама, нарочито кад су у питању високи стандарди.

3.5.4. Шта је потребно у решењу Web публиковања информација?

Да би дошли у контакт са стварним захтевима широм света распрострањеним приступом организацијским раздвојеним информацијама коришћењем browser-a и TCP/IP транспорта, стварна решења web information publishinga морају:

Динамички да управљају публиковањем информација као одговор на корисничке захтеве преко browser-a. Иако корисници аутоматски добијају већину важећих података; ово елиминира потребу за публиковањем статичких докумената на регуларној основи, док корисници добијају значајније информације у складу са временом.

Имају могућност приступа различитим изворима података и окружењима. Информације запослени смештају на различите платформе. Када се са појединим решењем публиковања web информација може приступити 3270 подацима исто као информација са AS/400s, SQL базама података и електронској пошти, крајњи корисници могу комбиновати са различитим изворима података који до данас нису били раздвајани.

Врше лако скалирање и проширење сходно свим захтевима web приступа распрострањеним изворима информација. Ово се чини лакшим са становишта продавца, треће генерације и IS поставке ради проширења web information publishing окружења додатним изворима података. Стога, организацијско улагање у сервер може бити покренуто преко других решења, при том чувајући развојне ресурсе.

Усаглашавање адресних перформанси. Право решење web information publishing-a ово остварује на неколико начина:

- Карактеристике *Менаџмент конекције* омогућује серверу да аутоматски смешта sessionstate информације, чији трагови показују где су крајњи корисници унутар хост апликације, упита или апликација, омогућавајући корисницима да приступају мултипле web странама за време web сесије. Аутоматски, timeout штити ресурсе од беспотребног коришћења. Ово елиминира високу цену исписивања комплексног софтвера ради одржавање session-state информације и сигурносних захтева који се јављају приликом смештања информација на клијент PC-у.
- Карактеристике *менаџмента читања* користе мултитретирајуће могућности оперативног система и конекције отворених база података само за време повраћаја података тако да се учитавањем управља аутоматски када је велики број корисника повезан са web сервером.
- Карактеристике *management resource* управљају мултипроцесорским и multithreads ради потпуног остваривања свих могућности индустријског стандардног оперативног система.
- Коришћењем *Binary Gateway Interface (BGI)* као web сервера у процесу DLL испоруке показује много боље перформансе него CGI скрипт, који стартује екстерне програме. Искоришћење меморије је много веће од када је конекција сваког сервера имплементирана као један објект и када сваки удаљени објект има мали инкрементални меморијски footprint. Резултат је: крајњи корисници

добијају информације које су им потребне за краће време на тај начин редукујући трошкове који имају везе са бројем симултаних корисника.

- Коришћењем *Active X контроле* смањује ризик слабијег квалитета продукта, нарочито ако су они тестирани као компоненте у другим производима.

Прилагођавање брзим и константним променама које се дешавају у web технологији и корисничком пословном окружењу. Коришћењем објектних технологија, лако је учинити уобичајеним web information окружење на нивоу web сервера без мењања оригиналног кода, тако да подешавања технолојским и пословним променама могу бити бржа и јефтинија.

Што јефтиније ради већег ангажовања, оперативности и подршке. Између карактеристика које омогућавају да се ово оствари су:

- *Thin-client архитектура*, која не захтева овлашћење над инсталацијом или тренингом софтвера крајњег корисника и отклања захеве за дистрибуцијом контроле над верзијом софтвера и систем management-а од када клијентима требају само web browser-и.

- *Gateway архитектура*, која инсталира комплетан софтвер на појединачном серверу тако да нема упада на хост. Иако сингле администратор (webmaster) може подржавати много већи број корисника него са конвенционалним клијент софтвером и са много мање експертизе него што host софтвер захтева.

- *Дијагностицирање*, које смањује трошкове подршке и побољшава расположивост система, помаже у решавању проблема.

- *Administration windows* побољшава могућности подршке са активним лог-овима, error logs и праћењем.

- *Менаџмент заштите* је направљен са могућношћу да оствари предност web server security, web-based енкрипције и провере аутентичности, IP адресне заштите и наме и password заштиту.

Ефективно решење web information publishinga ће бити исконструисано ради имплементација најбољих технологија на најприкладнијем нивоу. Ово значи да Activ X контролише тамо где је он најбољи, а Јава аплети тамо где они најбоље раде.

Пажљивом имплементацијом праве технологије у право време максимизирамо решење корисности и одржавамо трошкове што је могуће рационалнијим, нити су технологије сазреле (од почетка њиховог постојања), нити су такође незреле (када је враћање њиховог врха у развоју на поново инвестирање, довољно далеко).

У случају решења web publishing-а, изазов је двосмеран: да покупи оне технологије које постају индустријски стандарди који ће брзо постати суштински делови свачијег ИТ виртуелног репертоара, и њиховог имплементирања као флексибилних архитектура које ће моћи бити ажуриране кад год будемо имали потребу у будућности за њима.

3.5.5. Изнад ріесeware: значај објеката

Дајући врсте захтева које web information publishing решења морају задовољити, лако је разумети зашто најефективнији међу њима су креирани тако да имају овакве објекте. Објектна архитектура нуди предности које се не могу наћи нигде: поново коришћење кода, лако и брзо дизајнирање апликација, једноставна употреба.

Али, која врста објеката је најбоља за web publishing решења?

Како су објекти спрегнути са скупом отворених технологија које су под окриљем популарних Интернет стандарда, језика и платформи?

Како искоришћење објеката отворених технологија које померају Интернет изван статичких докумената, омогућава корисницима да уживају у активнијем, одговорнијем, кориснијем руковању са информацијским окружењем? Да ли премошћавање Sun Microsystem-ске Јава технологије и Microsoft-ове OLE компоненте технологије ради испоруке достигнуте платформе за иновативне апликације на Интернету, штити улагања у изворни код, апликације и алатке?

3.5.5.1. Опција за ActiveX

Ово је ActiveX Microsoft-ова објектно орјентисана технологија алатки која је већ била коришћена за увођење значајних Интернет побољшања у компјутерске оперативне системе, мрежне сервере, развојни алат и апликације за корисничку продуктивност. Постоји велики број битних разлога за базирање web publishing решења на архитектури ActiveX технологије:

За више од две године Microsoft је фокусирао главну стратегију развоја и подршке, као и велики део новца на Интернет. Стога је Microsoft у бољој позицији него већина смишљених и имплементираних свеобухватних одговора корпорацијским, крајњим корисничким, развојним и креаторима садржаја Интернет потреба. Тај одговор је ActiveX који укључује клијент – сервер технологије алатке и апликације.

Microsoft стоји иза уверавања да ActiveX:

- Подржава безбедност Интернет конекције за све апликације базиране на windows-има.
- Обезбеђује супериорну имплементацију Интернет стандарда и технологије.
- Значајно интегрише Windows и Интернет технологије.
- Рад са индустријом ради иновације и давања значења Интернет искуству.

3.5.5.2. Архитектура за Интернет

Active X дозвољава онима који се баве развојем да ради са импресивном разноликошћу програмских језика и алата укључујући и Visual C++, Microsoft Visual Basic, Јаву и трећу генерацију алата.

Због тога што је Activ X и продајно и језичко независтан, они који се баве развојем могу да врше експлоатацију њихових алата, тренинга и изворног кода. Они такође могу искористити предност њиховог искуства у раду са

Windowsima, OLE контроли (сада названој Activ X контроли), многим Micro-soft-овим апликацијама, и раду са широким опсегом треће генерације развојних алата за Windows. За кориснике, Activ X обједињује Windows desktop interface и Интернет interface web browser-а. Разлике између локалних и мрежних извора нестају: алати за претрагу, навигациона структура, чак су и хелп извори интегрисани, тако да сви извори у зависности од оригинала су презентовани корисницима на исти начин. Када дођемо до тога да изаберемо најбољу архитектуру за решење web publishingа које је дизајнирано као данашњи водећи плод рада будућег технолошког моћног прегледа и продора, ActiveX је непревазиђен.

3.5.6. Шта право решење web information publishing може?

Постављањем најбољих технологија да раде тамо где оне могу дати највећи допринос перформанности, корисности, превазилажењем заоставштине и итд. – појављује се још једно решење web publishingа: ARPEGGIO Live!

Базирано на објектно оријентисаним ActiveX технологијама, ARPEGGIO Live! је комплетно решење потреба организацијског публиковања информација. Он подржава динамичке web публиковања информација са било ког IBM mainframe-а или AS400 hosta или ODBC извора података (као што је Informix Oracle, Sybase, Access или dBase). Са неким прилагођавањем ARPEGGIO Live! такође ће моћи да публикује MS Visual Basic и Visual C++ апликације као и будуће изворе података.

Конструисан ради easy-to-use и смањивања трошкова Интернет технологије, ARPEGGIO Live! помаже корисницима да претражује у различитим изворима података, укључујући хост апликације, релационе базе податаке, складиштима података, и меил системима и другим.

ARPEGGIO Live! се испоручује као сервер за публиковање са додатним сервер екстензијама за сваки подржани извор података. Важеће сервер екстензије су доступне ради публиковања информација са mainframe апликација, AS/400 апликација и упитима и извештајима над базама података.

Динамички web information publishing из многих извора. ARPEGGIO Live!-ова могућност да публикује информације из разних мултиплицираних извора значи корисницима који користе њихове web browser-е за приступ пословним информацијама онда када су им потребне, чак и када те информације пролазе кроз многа различита компјутерска окружења.

Скалирање и проширење за додатне web приступе. ARPEGGIO Live! помаже превазилажење инвестиција у заостала окружења. ARPEGGIO Live! може бити лако скалиран и проширен ради приступа додатним изворима података при том смањујући трошкове развоја и трошкове везане за сервер.

Перформансе кад се убрајају. ActiveX based ARPEGGIO Live! долази са кључним могућностима – укључујући менаџмент конекције, management resources, load management, CGI- ради нашег уверавања у његове супериорне перформансе.

Објект: покривање са променом. ARPEGGIO Live! -ово коришћење ActiveX based објеката чини споразумевање са променама пословних услова и техничким иновацијама лакшим. ARPEGGIO Live! такође има предности у односу на Microsoft-ову потврду према ActiveX технологијама и могућности.

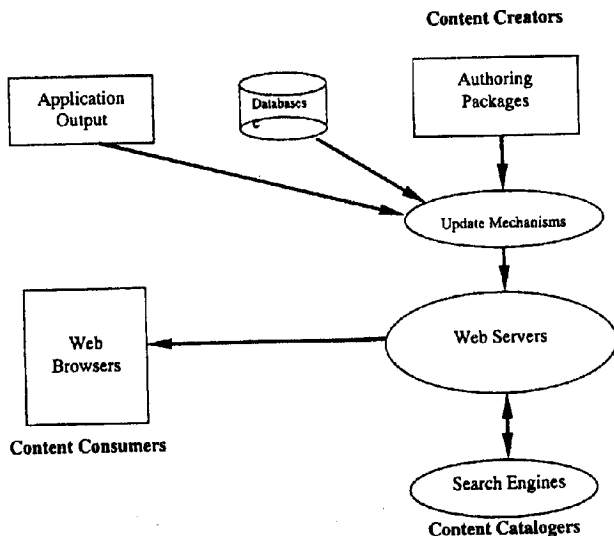
Развој, оперативност и подршка са што мање ресурса. ARPEGGIO Live! -ов thin-client, проширена сервер архитектура нас уверава да развој web information publishinga је лакши и мање је скуп. Он у себи изграђује дијагностику, додатне администраторне карактеристике и управљање безбедносним могућностима, што значи да оперативност и подршка динамичком web information publishingu може бити оставрена са што мање трошкова.

Ongoing ROI with right technology „fit“. ARPEGGIO Live! поставља најбоље технологије ради послова приликом израде на динамичким web information publishing решењима која су дизајнирана ради ефикасности, ефикасног развоја и коришћења – данас и сутра. Због тога што је објектно оријентисан ARPEGGIO Live! се лако може прилагодити брзим променама које се дешавају у свету.

3.6. Web Updates (Ажурирање WEB садржаја)

World Wide Web је превазишао свој скромни почетак као hypertext client/сервер систем. Постао је светска библиотека, комплетна платформа за publishing са каталозима, ауторским алатима, осигураном трансмисијом итд.

Иако Web сајтови постају све сложенији, Web site менаџмент алати нису морали да прате то усложњавање. Алати који омогућавају да се Web садржаји лако мењају се тек сад појављују. Однос између различитих Web компоненти су приказани на слици 4. Web update механизми се налазе између ауторских пакета где се садржај креира и Web сервера (где се садржај чини доступним јавности). Упдате механизам има основну улогу у топологији мрежа и у односима већине оних који дају садржај на њиховим Web серверима.

Сл. 4. Web Update механизам

БЕЗБЕДНОСТ

Web update компонента је мост између аутора садржаја и Web сервера. Web update компонента:

- Трансфер документа од аутора до Web сервера
- Аутентификација аутора, ауторске локације и апликације рестрикције приступа
- Обезбеђује store-and-forward могућност ако је приступ Web серверу наизменичан (као што је и диал конекција на Интернету)
- Примена HTML темплејтова ради обезбеђивања уобичајеног изгледа и осећаја рада.
- Постављање докумената на Web сервер ради каснијег укључивања
- Превођење докумената у HTML (опционо)
- Превођење слика у GIF или JPEG (опционо)
- Обезбеђује безбедан пренос података (опционо)
- Проверава детекцију и корекцију грешака (погрешни линкови итд.) (опционо)

3.7. Контрола и управљање интранетом

Управљање интранетом није мрежно управљање у уобичајеном смислу. Иако су задаци који постоје у конвенционалном мрежном управљању и даље у основи исти, управљање интранетима, на више начина је нова дисциплина.

Већина апликација показује јасне карактеристике:

- Имају кориснике које је могуће идентификовати.
- Дизајниране су да испуне дефинисане задатке
- Део су комплексног посла или се обављају на изолованим системима

Системи за размену порука, који укључују све, од једноставне електронске поште до комплексних програма, су по дефиницији дистрибуирани. Они се налазе на интерфејсу између организације и мреже, и укључују важне аспекте оба. Према томе, они имају потпуно другачије карактеристике у односу на карактеристике конвенционалних апликација:

- Немају фиксну групу корисника.
- Не односе се на појединачни задатак, али дозвољавају интеракцију између корисника ангажованих на низу задатака.
- Укључују динамичку и често непредвидљиву шему коришћења која захтева надгледање и може захтевати интервенцију.

Управљање системом за размену порука се може посматрати као проширење конвенционалног мрежног управљања а које покрива области описане као:

- Безбедност и конзистенција комуникација.
- Поверљивост и значај порука.
- Приступност и интегритет информација

Ове области су по правилу у надлежности организационог менаџмента. Према томе, сличне су онима које су придружене генералном управљању информационим системима. Најбољи модел за ову врсту управљања су IT правила безбедности која на сличан начин обезбеђују да информациони систем подржава корпорацијске потребе.

Три циља безбедносне политике су:

- Поверљивост: спречавање неауторизованог приступа информацијама. Права информација је доступна правој особи (и ниједној другој).
- Интегритет: спречавање неауторизоване промене или брисања информација. Права информација је права свуда у систему. У циљу размене порука, та информација се не одбацује нити брише на свом путу од пошиљача до примаоца. То је једнако важно како за е-маил, тако и за записе у бази података.
- Доступност: спречавање неауторизованог задржавања информација или ресурса. Права информација је доступна када је захтева било ко ко има право. За систем размене порука, то једноставно значи да поруку може да прочита свако коме је намењена када пожели да је прочита.

Иако су веома једноставни елементи, названи CIA (Confidence-Integrity-Accessibility односно Поверљивост-Интегритет-Приступност) када се посматрају као захтеви система за размену порука, имају пуно грана по питању перформансе система, смештања, рутирања порука, ауторизационих нивоа и процедура, дељења информација, верификације порука и конзистентности, квалитета и вредности информације у систему. Ове је ствари неопходно узети у обзир код управљања интранетом. У пракси, управљачки задаци могу да укључе:

- Имплементацију адекватне технолошке инфраструктуре.
- Креирање каталога и навигационих алата тако да се информација може тражити, послати, и примити са максималном ефикасношћу.
- Обезбеђење да је информација смештена у систему коректна, конзистентна, корисна и регуларно ажурирана.

3.7.1. Инфраструктура и садржај

Постоје јасно три аспекта интранета која захтевају управљање:

- Технички – набавка и одржавање инфраструктуре, хардвер и софтвер неопходан за оперативност интранета.

- Садржајни – што значи надгледање садржаја (мисли се и на интерно генерисани и спољни); успостављање дефинисаног формата, политике и правила стила за креирање Web страна; спецификација стандарда за browser-е, HTML, итд.; развој алата за конверзију формата, интерфејс према бази података и коришћење посебних могућности као што су форме, извештаји и мале.
- Административни – спецификација и надгледање правила, процедура, и политике адресирања активног интранета, што укључује на пример, имплементацију система за валидацију и ажурирање корпорацијских страна, формулацију и имплементацију безбедносног система, стратегију заштитне баријере и подршку корисника.

Успешно коришћење интранета подразумева и успешно управљање садржајем. Ово управљање има мало проблема у организацијама чије су активности ограничене, где садржај не мора да се мења веома често, а информације и оперативни подаци се прикупљају централизовано. Савремене организације све више имају потребу да буду оперативно флексибилне и многостране, захтевају да се обради велика количина променљивих информација добијених из широког броја извора. Карактеристичне су по дистрибуираном доношењу одлука и захтевом за честим ажурирањем података за менаџмент, запослене и кориснике. Конвенционални, информациони управљачки процеси унутар организација које користе папирну технологију или сервере датотека се не могу носити са овим новим условима.

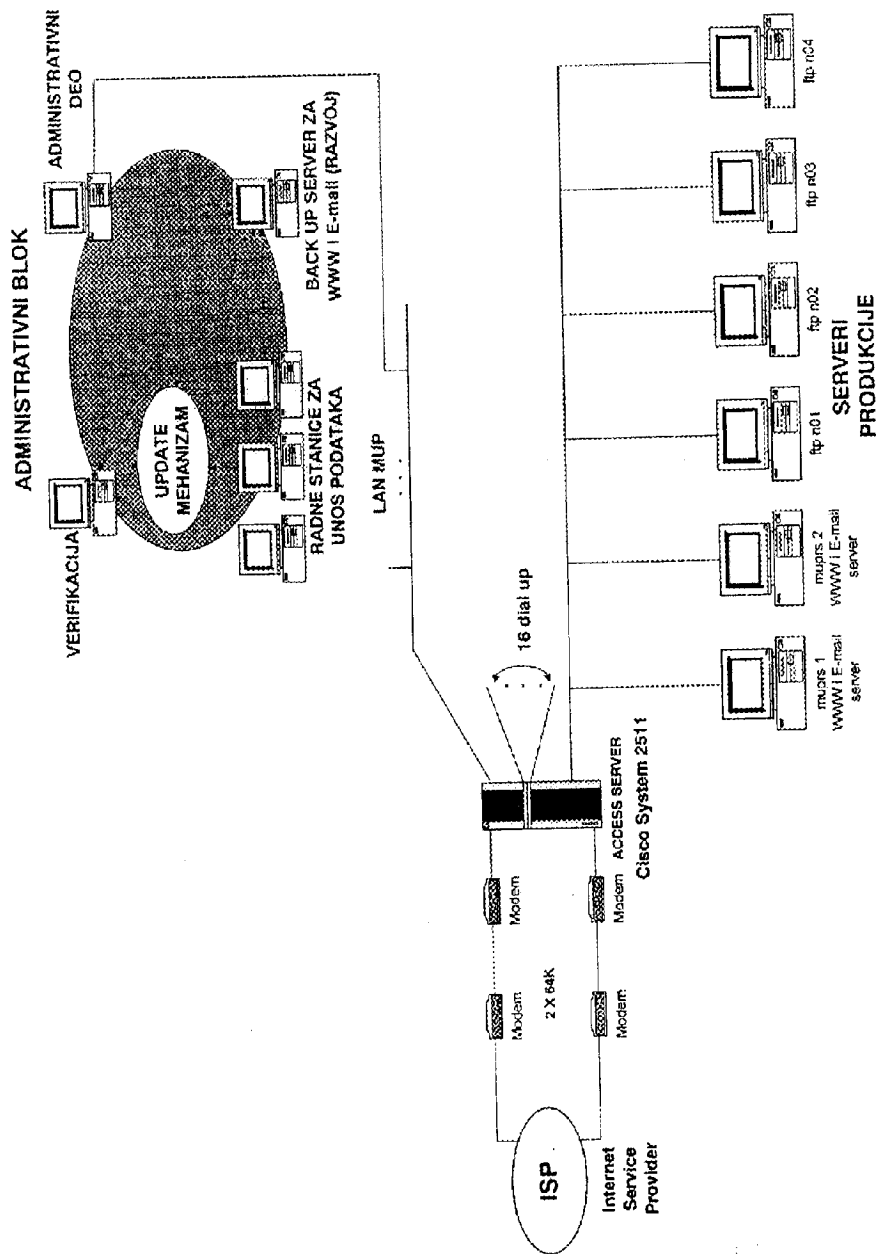
Најважније правило у дизајну и управљању интранетом је „Нека буде једноставно“. Важно је да се обезбеди да се очувају каталожка и логичка структура, што је дуже могуће и селектоване организационе везе. При томе треба водити рачуна да:

- Ништа не деградира перформансе или смањује могућности интранета као графичке датотеке величине реда мегабајта без правог садржаја.
- Ништа не узнемирава кориснике више од „морања“ напредовања по нивоима од једне листе линкова до друге и тако даље да би се коначно стигло до правог садржаја.

Главна карактеристика интранета је флексибилност, која омогућава да се задовоље потребе корпорацијске стратегије. Сама многостраност интранет технологије има за последицу потребу за управљачким системом и правилима у контроли и координацији садржаја и система комуникација (сл. 5).

4. Заштита

За IS професионалце, као и за једну озбиљну и поуздану мрежу, питање заштите је кључно. Преко Интернета и унутар самог интранета круже врло осетљиве информације. Било која мрежа конектована са Интернетом је подложна упадима, случајним или не (ово друго много чешће). Тај проблем вируса, приватности и сигурности је проблем којем се прилази на више начина и постоје разне технике заштите. У поглављу 5.3. посебно се разматра firewall – заштитна баријера.

Сл. 5. Интеграција интранета (LAN MUP-а) и Интернета (релација update механизма са осталим деловима административног блока)

4.1. Заштита удаљеног приступа мрежи

4.1.1. Основне методе заштите

Постоје многи начини да се осигура удаљени приступ мрежи. Оно што следи је кратак опис најчешће коришћених опција за уобичајену подршку удаљеном приступу. За сваку од тих опција дате су њене предности и мане. Овакво означавање је дато са намером да се сагледају и избегну грешке у заштити.

4.1.1.1. Рестрикција адреса

Сваки нод (чвор) на мрежи има адресу (IP, IPX, или неку другу LAN protocol адресу). Рестрикција адреса је у првом реду позната као превентивна заштита приступу мрежи од стране неауторизованог корисника. Једини приступ који се одобрава је позив са адресе која је на листи дозвољених адреса. Ова метода функционише и са мултикорисничким линковима, као што је на пример веза са Интернетом.

Непознатој IP адреси са легитимним захтевима може бити одобрен приступ (једном Web серверу на пример) коришћењем firewall-a, чиме се забрањује приступ другим мрежним ресурсима. (видети firewall)

- Предности

Заштита осетљивих ресурса од неауторизованог коришћења, док се одобрава приступ „јавним“ ресурсима.

- Мане

Даје аутентичност опреми, не кориснику, тако да украдена опрема или заборављена адреса може да се искористи за упад на мрежу.

4.1.1.2. Firewall (Заштитна баријера)

Заштитна баријера ограничава приступ осигураној мрежи са непоуздане мреже (као што је јавна мрежа). Данас најпопуларнији начин имплементирања firewall-a, али не и довољан је базиран на филтрирању пакета. Филтрирање пакета користи скуп дефинисаних правила за испитивање сваког примљеног пакета. Њима одређује да ли су задовољени раније постављени критеријуми за даље рутирање на тражено одредиште. На пример, ауторизовани корисник може да бира (диал) у мрежу, али не може избегнути рестрикцију свог пакета, за одређене адресе или тип пакета. Већина расположивих комерцијалних рутера има имплементирање неки облик филтрирања пакета. Филтрирање пакета се користи заједно са другим мерама заштите.

- Предности

Филтрирање пакета може да провери тип сваког пакета, протокол, извор и одредишну адресу за неауторизовани приступ.

- Мане

Писање правила за филтрирање пакета може бити врло тешко. Такође, врло је тешко описати филтере који идентификују или пропуштају сегмент специ-

фицираних корисника, и никада не можете бити сигурни да су покривене све могућности.

4.1.1.3. Позивни ID (Caller ID)

Метод заштите проверава сваки телефонски број оног који зове (то обезбеђује телефонска компанија кад год је примљен долазећи позив) са постојећом листом дозвола приступа. Ако је број потврђен, кориснику се гарантује приступ на мрежу.

- Предности

Врло сигурно, јер решава захтеве оних са корисничке листе и када дође до кратког прекида рада централног сервиса телефонске централе.

- Мане

Сервис ID callera није расположив у свим областима и неће заштитити од неауторизованог приступа са ауторизоване локације, и не ради за мобилне или покретне кориснике, или кориснике који се прикључују са Интернета.

4.1.1.4. PAP

PAP је једноставан, стандардни пасворд протокол. Кориснички ID и пасворд су трансмитовани на почетку позива, а онда се проверава важност са постојећом опремом користећи централну PAP базу података. PAP пасворд база је енкриптована, али PAP не енкриптује кориснички ID или пасворд на трансмисионој линији.

- Предности

Ово је стандардно решење које омогућава уметање у хибридную мрежу. То је јефтино за инсталацију и оперисање, и база је превентивно енкриптована због могућности откривања пасворда.

- Мане

Пасворд је трансмитован кроз чисту линију, што оставља могућност крађе пасворда.

4.1.1.5. CHAP

CHAP је стандардни аутентификациони сервис за периодичну проверу валидности корисника са софистицираним challenge- handshake протоколом. Почетна CHAP аутентичност се извршава током покушаја логовања и администратор мреже може да специфицира ниво подсеквентних аутентификација.

Коришћење поновљених изазова је са намером да се ограничи изложеност било ком појединачном атаку. CHAP трансмисија је енкриптована и пружа добру заштиту.

БЕЗБЕДНОСТ

- Предности

Ово је такође врло јефтино, стандардно решење које омогућава добру заштиту док обезбеђује уметање у хибридну мрежу. Јефтин је за инсталацију и оперисање и сигуран од нежељеног скидања пасворда са линије, с обзиром да СНАР енкриптује пасворд током трансмисије у WAN-у.

- Мане

Због тога што је СНАР-ов стандард за базу пасворда у текст форми, погодан је за њушкање.

4.2. Администрација заштите система

4.2.1. Сервери са динамичком провером пасворд аутентичности

Трећа генерација производа за креирање динамичког пасворда може битно појачати заштиту. Пасворд генерише запосленима софтверске или хардверске „токене“, величине кредитне картице (security cards) коју корисник носи са собом. Ови пасворд генератори користе проверу аутентичности са становиштва два фактора, метод који захтева да корисници обезбеде нешто што знају (пасворд или лични идентификациони број) и нешто што имају (softver или token генерисан пасворд). Ово је аналогно коришћење банк АТМ машине: Обе, лична АТМ картица и PIN захтевају резултат трансакције. Постоје два типа ових система за проверу аутентичности: time-based и challenge- response. Временски систем за проверу аутентичности генерише пасворд сваких 60 секунди и он је важећи само следећу минуто. Корисник мора да пошаље пасворд преко мреже у оквиру тог времена, да би приступио систему. Challenge- response систем генерише Data Encryption Standard (DES) – стандард за енкрипцију података пасворд важећи само за једно коришћење.

- Предности

Систем је у предности над другим системима за заштиту јер је пасворд динамички. Отуда, добар је за мобилне кориснике који зову са различитих локација и могу да користе различиту опрему. Исти токен генератор из треће генерације може такође да омогући enterprise-wide заштиту за компјутере, мреже и физичку заштиту приступа.

- Мане

Овакав систем може бити скуп и природа треће генерације може проузроковати проблеме са компатибилношћу у хибридном окружењу, које би скоро могле да се реше коришћењем централизоване базе за заштиту као што је RADIUS.

4.2.2. Контрола приступа серверима

Са великим бројем удаљених приступа мрежи, постаје непрактично то смештање свих потребних заштитних и приступних параметара у посебним деловима опреме, свака са потенцијално посебном конвенцијом. Стандардне централизоване базе садрже једноставно корисничке листе, пасворде и профиле

корисника. Централна сигурносна база може се користити од све удаљене опреме када корисник покуша да успостави конекцију. Отуд, једна база може да служи многе системе и локације, док менаџмент заштите може да буде много ефективнији за снимање и контролу. Постоје два главна административна система за заштиту која се користе за менаџмент enterprise-wide заштиту удаљеног приступа: TACACS и RADIUS.

- TACACS

(Terminal Access Concentrator Access Control Server)

TACACS је упит-одговор протокол стандард (RFC 1492) који омогућава серверу проверу аутентичности и валидност корисничког пасворда у функцији заштите захтева приступа серверу са удаљене локације. Проширење TACACS (XTACACS) је базирано на TACACS протоколу са додатном могућношћу да подржи вишеструке TACACS сервере и обезбеђује обраду информација у UNIX syslog фајлу. Он такође подржава више протокола као што је: SLIP, PPP и ARA.

TACACS+ је CISCO-ов протокол за дозволу коришћења ексклузивно са његовим хардверским решењем. TACACS+ је дигнут на TACACS протоколу који омогућава аутентичност, ауторизацију и accounting за његов приступ серверима на мрежи.

- RADIUS

(Remote Authentication Dial-In User Service)

RADIUS је још робуснији индустријски стандард који поједностављује администрацију заштите омогућавајући централне менаџмент сервисе за аутентификацију сервера.

RADIUS функције су као завод за обрачун које смештају информације о аутентичности свих мрежних корисника у индивидуалне профиле. Профили укључују рестрикцију приступа, спецификацију дестинације за рутирање, филтрирање пакета и обрачун информација. Коришћен заједно са CHAP-ом или трећом генерацијом сервера за аутентичност, један RADIUS database сервер може да администрира неколико сигурносних система кроз сложену мрежу, уређујући профиле заштите за хиљаде корисника. RADIUS, у основи индустријски стандард, је тренутно под окриљем IETF (Internet Engineering Task Force) са намером прављења RADIUS стандарда 20.

Када корисник покуша да приступи RADIUS-уређеној мрежи, сервер за удаљене приступе одговара на позив у складу са корисничким профилем на RADIUS серверу. RADIUS сервер закључава корисника коришћењем логованог ID и прослеђује захтев серверу за проверу аутентичности за тог корисника. RADIUS сервер прима одговор за аутентичност и прослеђује информацију, заједно са корисничким профилем информације садржане у његовој бази, назад до сервера за удаљени приступ. Сервер за удаљени приступ онда користи ову информацију да или одобри или одбије приступ мрежи у складу са параметрима садржаним у RADIUS профилу.

4.2.3. Сервери за проверу аутентичности

За решења базирана на Cisco, постоји Tacsacs + заштитни сервер. У додатку, расположив је на бази Web-а кориснички интерфејс, звани Tacscape. Tacscape омогућава администрацију на Tacsacs+ заштитном серверу у смислу стандардног Web browsera, тако да је то лако употребљив интерфејс.

За Ascend решења приступа, постоји RADIUS сервер за заштиту.

4.3. Firewalls – заштитне баријере

Интернет сервиси су донели много у повезивању и обједињавању мрежних табела: E-mail, WAN конекције, WEB site-ови. Ове конекције су често отварале врата и за нежељене госте који могу да угрозе структуру или поверљивост података. Због тога се и firewall нашао на врху листе мрежних менаџера као систем за заштиту. Firewall нуди заштиту мреже према Интернету. Контролисањем приступа између мрежа које су реалацији, и спољног света, firewalls су изграђени да раздвоје добре од лоших момака на Интернету.

Дугачак је списак примена, дат са уобичајеном комбинацијом Интернета и корисничких апликација покренутих на већини организацијских мрежа. Захтеви постају све интензивнији, како корисници користе Интернет као део њихове радне рутине. Осим што чува мрежу од упада, firewall мора да буде довољно јак да одржи саобраћај стотине или хиљаде корисника на дан, без блокирања.

Техника хакерских упада се усавршава сваки даном, па и firewall мора да прати промене, али и поред тога остају неке могућности које се не могу покрити, управо рупе у заштити. Заштита је језгро сваког firewall и њега мора да одликује транспарентност и робусност. Пре куповања и инсталирања firewall-а мрежни менаџер треба да одговори на два кључна питања: Шта треба заштитити? Од кога треба заштитити?

Одговор се чини очигледним: firewall треба да осигура организацијске мрежне ресурсе и податке, и ти ресурси и подаци треба да буду заштићени од неауторизованог приступа од свих корисника са друге стране мреже. Али Интернет је само један од неколико могућих улаза у мрежу. Firewall између организацијске мреже и Интернета може да држи сурфере на одстојању, али dial-up сервери који не садрже firewall остављају хакерима чист пут за упад. Из тих разлога, организација треба да осигура све приступе мрежи кроз логовање, проверу аутентичности, енкрипцију и нове сигурносне системе (tokeni нпр.)

Рестрикција приступа је само један аспект заштите. Већина firewall производа укључује осигуране кернеле. Осигурани кернел је модификована верзија оперативног система, која садржи само оне сервисе потребне за подизања firewalla. Идеја која стоји иза овог приступа је да ти упади не могу да користе сервисе који нису тамо.

4.3.1. Перформансе

Перформансност је сигурносни захтев из неколико разлога. Firewall који споро одговара на ситуацију може да изнервира крајњег корисника који тражи ефикасност. Било који пут који заобилази firewall представља мету упада. Овај проблем је посебно акутан када се firewall користи између унутрашње мреже, за производе изграђене да раде са 64Kb/s или Е1 Интернет конекција која неће моћи да сачува организацијско покретање LAN на 10 Mbit/s или више. Такође, једна од најчешће коришћених облика одбране са Интернета је одбијање сервисног напада, у којем насртљивци покушавају да одсеку прилаз до датог ресурса. Недељне перформансе firewalla су много значајније, од дневних одбијања напада.

4.3.2. Типови firewall-a

Постоје два главна начина за изградњу блокова firewall-a: филтрирање пакета и проху сервиси. Већина firewall-ова укључује један или оба елемента. Релативно нови типови проху сервиса, звани мрежни адресни транслатори (NAT network address translator) се користе у бројним производима. Сваки од ових елемената има одређену јачину и будност када су перформансе у питању, мрежна сигурност и транспарентност апликација. Било ко да бира firewall треба да размотри предности и мане могућег избора.

Филтер пакета ради тачно оно што му назив каже. Он одлучује који ће пакет да пропусти у зависности од IP или TCP броја порта у заглављу пакета. Главна предност филтрирања пакета firewall-a је тај да он може бити додат већини постојећих организацијских мрежа са мало или без трошкова. То је због тога што било који рутер може да филтрира саобраћај и рутере који захтевају конекцију мреже на Интернет. Како већина од 80% свих firewall-ова који се тренутно користе нису ништа више од неколико филтера конфигурисаних као рутер који повезује организацију са Интернет сервис провајдером.

Комерцијални пакет-филтрирајући firewall-ови су отишли даље од конвенционалног рутера додавањем проширених могућности логовања и сигурносних карактеристика као што је детекција IP њушкања. Проху сервиси не дозвољавају саобраћај за директни пролаз између унутрашњих и спољних мрежа. Уместо тога, клијенти постављају проток кроз firewall, која тек онда поставља одвојену мрежу на сервер. Чак и ако firewall омане, клијент на спољној мрежи не може да прође до унутрашње мреже. Проху сервиси се уобичајено покрећу на firewall-овим опремљеним са најмање два логичка кола, често коришћен термин dual-horned host (двоструко упрегнут хост). Поједини проху сервиси захтевају за сваку апликацију држање firewall-a.

Мрежни адресни транслатор је новина код проху сервиса. NAT боксеви који су развијени посебно да помогну превазилажење проблема смештања IP адреса на Интернет. У основи, NAT дозвољава приватним бројним схемама да се користе интерном мрежом, које их ту претварају у јавне мреже.

4.3.3. Филтрирање пакета или proxies?

Филтрирање пакета или проху сервиси могу се користити одвојено или у комбинацији, али свака комбинација уноси стандард у заштиту, перформансност и транспарентност.

Филтрирање пакета је транспарентно, одличне перформансноности (ако је дефинисано само неколико филтера), али коришћењем саме по себи, они нуде слабу заштиту. Проху сервиси су снажније заштите него филтри за пакете, али су слабији када су у питању перформансност и транспарентност.

Главна добит је у дизајнирању firewalla базираних на проху: чак и ако је проху база firewalla разорена, још увек не постоји директна рута до мреже иза firewall-a. Са рутерима са филтрирањем пакета, насупрот претходном, ако је филтер модификован или разорен, firewall ће моћи да настави да рутира пакете.

Чешће него само један приступ, неколико продаваца firewalla нуде комбинацију филтрирања пакета и проху сервиса и њихових производа. Комбинација генерално следи један од два дизајна: screened host или screened подмрежу. Са првим приступом, рутер са филтрирањем пакета је конектован са Интернетом, док је dual-horned host смештен на интерној мрежи. Уобичајено, рутерски филтри су постављени тако да је dual-horned host само једна машина директно дохватљива са Интернетом, чиме је постигнуто обезбеђивање других унутрашњих машина од неауторизованог приступа. Screened subnet дизајнирање обезбеђује улоге: dual-horned host постоји на својој подмрежи, одвојен од унутрашње мреже рутером са филтрирањем пакета. У већини screened подмрежа, филтрирање пакета је смештено на обе стране одвојених подмрежа за креирање демилитаризоване зоне на скенираној подмрежи. Интернет сервиси као што су www сервери, су обично смештени у овој DMZ.

5. Планирање пословног интранета

Један од разлога зашто организације усвајају интранет тако брзо је очигледна добит. Постоји пуно разлога за усвајање интранет апликација. Корпорације су већ инсталирале већину рачунарске и мрежне опреме потребне за подршку интранет апликација тако да је потребно додати само минималне трошкове.

Компаније имају РС на радним местима, а подаци су на централном серверу који може бити РС, Unix систем, или маинфрале. Према томе, прелазак на интранет је сигурно мање драматична промена него смањење маинфрале апликација или замена терминала РС рачунарима.

Ако је већи део хардвера инсталиран, интранет апликација обично представља мали трошак. Софтвер на клијент страни – „browser” није скуп, као ни софтвер на серверској страни. Мрежна инфраструктура је обично спремна зато што су компаније сигурно пуно уложиле у hub-ове, рутере и switch-еве у последњих неколико година да би запослени могли да размењују информације. Олакшавајућа околност је да су многи прешли на TCP/IP протокол и да сви модерни рачунарски и LAN оперативни системи имају подршку за овај протоколарни слој.

Ако компанија не користи TCP/IP онда може имати потешкоћа у процени интранет развоја. Компаније које имају велике IBM SNA мреже и које прелазе на TCP/IP, могле би да захтевају веће инвестиције.

Друга предност коју даје интранет је превазилажење проблема у развоју апликација које организације имају од средине 80-тих година. Након појаве РС рачунара, корисници су радили на разноразним рачунарима под различитим оперативним системима и мрежним протоколима. Израда апликација које раде на различитим системима је била веома тешка јер је требало да програмери дизајнирају софтвер који би био независан од подкомпоненти.

Middleware је нудио могуће решење али је овај приступ имао ману. Ова врста производа се ослања на комплексно програмиране интерфејсе и веште програмере. Ажурирање апликација је било нешто једноставније, али и даље заморно и дуготрајно зато што алати никада нису потпуно маскирали оперативни систем и разлике у мрежним протоколима.

Интранет елиминише ове проблеме. Програмирање постаје једноставније зато што сваки корисник има тачку приступа, browser, и конзистентан мрежни протокол. Java (Sun Microsystems) и ActiveX (Microsoft) омогућавају не-програмерима да направе интранет апликацију за пар месеци или чак пар недеља. Промене се могу урадити а да није потребно да је програмер дизајнирао апликацију од почетка. Тако предузећа могу да развију апликације брже и јефтиније.

Одржавање је такође једноставније. Дистрибуција „upgrade“-а постаје једноставнија зато што централни техничари морају да направе само једну измену на серверској апликацији и она ће се односити на све кориснике. Раније су морали да мењају софтвер на сваком рачунару.

Пошто се интранет заснива на већ инсталираној технологији, он захтева мало побољшања.

Потенцијалне инвестиције могу да постоје у мрежном саобраћају. Ако се шаљу видео и аудио датотеке кроз мрежу, ове апликације генеришу већи мрежни саобраћај и компанија ће можда морати да пређе на мреже веће брзине.

6. Имплементација интранета

Програм за имплементацију корпорацијског интранета који је овде представљен је развила компанија BSG Corporation и детаљно је описан у књизи *Изградња корпорацијског Интранета (Building the Corporate Intranet, 1997, John Wiley & Sons)*.

Програм се састоји од следећих 12 корака:

Корак 1: Треба ли имплементирати интранет?

Да ли је очигледан закључак да Ваша компанија мора одмах спровести имплементацију интранета? Одговор може да Вас изненади када једном будете прошли овај први корак. Иако Интранет може бити у могућности да Вам обезбеди неке веома вредне ресурсе који директно могу да утичу на Ваш укупан успех, можда Ваша пословна култура још није спремна за то. Сви

БЕЗБЕДНОСТ

знамо да је знање моћ и прослеђивање значајних информација људима којима су потребне може бити значајна предност за којом и трагате. Ипак, то такође може бити очигледна претња контроли информација коју менаџмент није спреман да обезбеди.

Да бисте одредили да ли је интранет право решење за Вас требало би да:

1. Дефинишете пословне циљеве и вредности
2. Процените потребе за информацијом
3. Идентификујете технолошко окружење које подржава ове вредности и потребе.

Ови процеси могу бити веома интензивни, али је вредно инвестиције као што је и критично за проналажење технологије која највише одговара Вашим потребама.

Корак 2: Да ли нам је потребна помоћ?

Када сте изабрали да Вам интранет помогне у постизању пословних циљева, потребно је да одредите који ће Вам ресурси бити потребни за обављање посла а под ресурсима се мисли на знање.

Потребно је да процените:

1. Које су Вам вештине потребне?
2. Које вештине Ваши сарадници већ имају?
3. Колики је јаз између ова два елемента?

Када одредите шта је још потребно да се научи, постоје три главна начина за постизање тог циља:

1. Обучите сараднике
2. Запослите нове стручњаке
3. Обезбедите спољне сараднике

Корак 3: Обезбедите помоћ код корисника

Свако ко је прошао кроз процес миграције технологије Вам може рећи како је тешко увести промену у организацију, посебно када је помак радикалан као што би био интранет. Било би штетно за све Ваше напоре ако игноришете овај ефекат, посебно ако корисници схвате да им се промене намећу.

Да би се превазишла ова потенцијална опасност, сугеришемо Вам да посветите неко време на добијање подршке за Ваше интранет напоре на све нивое у организацији: извршне, ИТ запослене и крајње кориснике. Иако постоји пуно начина на које можете да обезбедите корисничку помоћ, а различите организације имају различите комуникационе стилове и потребе, сигурно је да опште образовање о интранет технологији може бити важна ставка. Први корак може бити презентација концепта или демонстрација интранета.

Корак 4: Организационе ставке

Када обезбедите корисничку подршку, спремни сте да се бавите потенцијално чврстим организационим питањима. Она укључују:

1. Културну спремност Ваше организације за променама

Културна спремност не значи да свако у организацији преко ноћи мора да научи језик мреже или нешто друго. То само значи да постоји пуно начина (неки су приметни, а неки мање приметни али можда моћнији) који би могли да спрече рапидно коришћење новог интранета.

2. Структурну спремност Ваше информационе системске групе

Један део IS групе би требало да је организован тако да:

- Ефикасно примењује интранет технологију
- Промовише интранет технологију као ефикасан алат за комуникацију, сарадњу и размену знања
- Олакша приступ интранету (и Интернету) за кориснике и ауторе садржаја.

Оно што НЕ СМЕЈУ бити јесте препрека за ефикасно коришћење технологије. Постоји пет интранет функција које организација може да примењује што је пре могуће:

1. Интранет сервисна група
2. Корпорацијске комуникације
3. Интранет издаваштво
4. Сервиси Интранет библиотеке
5. Интранет техничка подршка

3. Законска спремност информационих управљачких правила и процедура.

Законска спремност информационих управљачких правила и процедура се односи на законске одредбе које могу бити укључене са интранет имплементацијом. Они подразумевају:

- Приступ и правила објављивања информација
- Е-mail
- Интелектуално власништво
- Имена домена
- Заштитни знак

Нека од ових ставки се односе првенствено на интранете који су повезани на Интернет, а остале се примењују на интерно управљање интранетом.

Корак 5: Одређивање техничке архитектуре

Постоји пуно различитих компоненти техничке архитектуре интранета. Дискусија о било којој од њих има смисла само у контексту апликације или апликација о којима се размишља.

Корак 6: Одлука о апликацијама и прототипу

Следећи корак у изградњи интранета је доношење одлуке које ће се апликације имплементирати у првом периоду (3–6 месеци), другом (6–12 месеци) или трећем (12–18 месеци). Очигледно је да се не могу имплементирати све

одједном, али је могуће успоставити приоритете у редоследу њихове имплементације.

Израда прототипске апликације може започети одмах, чак иако нису дефинисани сви детаљи плана.

Корак 7: Обезбеђење регистрације и подршке IP адреса

Одмах по доношењу одлуке о имплементацији интранета обезбедите регистрацију Интернет имена домена и IP адресу у InterNIC-у. Чак иако је Ваш интранет потпуно изолован од спољног света и не видите никакву потребу за повезивањем на Интернет, можда ћете променити мишљење у скорој будућности. Зависно од техничке процене, можете резервисати неколико имена домена да би их касније искористили.

Корак 8: Завршетак плана

На основу прикупљених информација из првих седам поглавља можете да направите пројектни план. Постоје још неки елементи које је потребно узети у обзир у фази планирања:

- Миграција
- Обука
- Одржавање
- Подршка.

Када је план готов, можете почети са радом.

Корак 9: Имплементација архитектуре

Када је план завршен, прелази се на комуникациону инфраструктуру. То значи избор једног или више комуникационих провајдера.

Изградња остале интранет инфраструктуре је релативно једноставна ако је избор био добар у фази планирања.

Корак 10: Дизајн и развој апликација

Функционални дизајн интранета је процес сличан било ком другом систему. Када се једном разуме пословни процес може се применити адекватна технологија за решавање проблема. Са друге стране, дизајнирање интранета се разликује од традиционалног развоја на више начина:

1. Време развоја је мање него за традиционалне апликације, а корисници су далеко више укључени у цео развој од дефинисања апликационих захтева до тестирања.
2. Интранет апликације морају бити дизајниране да функционишу у web окружењу користећи многостраност и графичке могућности интер/интранет рачунарства, а да се при томе одржава компатибилност са све већим бројем специјализованих алата и интерфејса, као и са великим системима који одржавају велике базе података.
3. Тестирање је различито у интранет окружењу. За разлику од тестирања које се обавља на завршетку развоја пројекта, тестирање у интранет

окужењу је процес „у ходу,” у којем корисници и они који раде на развоју деле одговорност за апликацију.

Тестирање је последњи корак у развоју и први корак у имплементацији пројекта. Апликационо тестирање је обично подељено у три фазе:

1. Тестирање јединица
2. Тестирање система
3. Интеграциони тест.

Начини тестирања се мењају зависно од комплексности интранет апликације. Аспекти који поједностављују тестирање су независност садржаја, способност browser-а да сакрије неке грешке и директан однос сервер – „browser”. Оно што компликује тестирање су технике које додају садржај на интранет апликацију користећи поља унутар форми да би сместили садржај.

Корак 11: Имплементација интранета

Када се постави инфраструктура интранета и имплементирају апликације, биће потребно да се успоставе нека правила ширења информација. Без обзира да ли ИТ сектор одржава централизовану контролу информација које се објављују на интранету или сами корисници имају алате за њихово распоређивање морате бити у могућности да контролишете информације које иду на интранет.

Ако се не успоставе правила на основу којих ћете моћи да се бавите са онима који могу или не могу да објављују и да одредите како ће информација бити повезана и индексирана, као и ажурирана и/или обрисана, Ваш интранет ће постати потпуно неорганизован сплет некорисних информација.

Следеће теме представљају већину оних које захтевају процедуре и правила:

1. Документација
2. Одржавање hardware-а и конфигурација.
3. „Mission critical systems”
4. Имплементација и одржавање оперативних система
5. Сигурност
6. Комуникације
7. Процедуре за „backup” и обнављање и смештање података ван локације
8. Наставак пословног планирања
9. Помоћ
10. Администрација и дефинисање
11. Продуктивност радне групе
12. Интранет операције.

Корак 12: Управљање интранетом

Када се интранет покрене, преостаје уобичајено решавање проблема који се односе на оперативност, подршку, одржавање окружења. Као и за свако

БЕЗБЕДНОСТ

друго IS окружење, потребно је да се обезбеди управљање које је стабилно, флексибилно, и намењено корисничком сервису.

Посвећеност и брзина су две основне компоненте управљања интранет операцијом. Како технологија нуди напредак у приступу подацима и системским перформансама, расту и очекивања корисника, која IT структура тешко може да прати. Због тога се мора утицати на формирање интранет управљачког тима који разуме корисничке захтеве и који може логично и поуздано да одговори.

7. Закључак

Компаније су почеле да одређују своје Интернет стратегије зато што ће овај алат који се сада највише користи за професионалне послове, постати универзалан комуникациони алат. Интернет нуди компанијама брз и ефикасан начин комуникације са својим корисницима и добављачима у целом свету. Идеја да се Web алати и Интернет инфраструктура могу искористити за нови тип корпорацијске комуникације, базирана на идеји да су информативни токови ефективно оно што дефинише организација, утицала је на чињеницу да се занемари управљање интранетом.

Постоји већи број начина на који се проток информација може видети у организацији. Организациони приоритети ће у великој мери одредити начин на који је интранет дизајниран и управљан. Интранети не приказују основну структуру затвореног имејл и система за размену порука, али дозвољавају комуникацију да би се једноставно прилагодили захтевима променљивих организација.

Ипак, сама многостраност интранет технологије има за последицу да постоји реална потреба за управљачком визијом и дисциплином у контроли и координацији садржаја и система комуникација.

ЛИТЕРАТУРА:

1. „Securing Yuour Network with the Cisco Centi Firewall" USA Cisco Systems, Inc., 1997.
2. „Lotus Notes 4.6", USA, Lotus Development Corporation, 1997.

ЗАШТИТА ТЕХНОЛОШКИХ ПРОЦЕСА ПРИМЕНОМ ИНЕРТНИХ ГАСОВА¹

Јован ИЊАЦ,
МУП Републике Србије

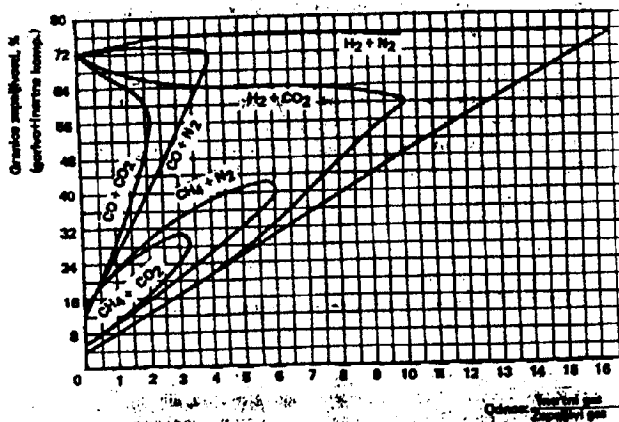
Инертни гасови имају велику примену у спречавању настајања пожара и експлозија у затвореним просторима у којима се појављују запаљиве смеше гас-ваздух, паре-ваздух и прашина-ваздух. У таквим затвореним просторима, може се створити и одржавати инертна атмосфера у којој није могуће одвијање процеса сагоревања.

Инертна атмосфера може се постићи потпуном или делимичном заменом ваздуха инертним гасом.

Када је у питању делимична замена ваздуха, утврђено је да присуство инертног гаса утиче на опадање горње и пораст доње концентрационе границе запаљивости.

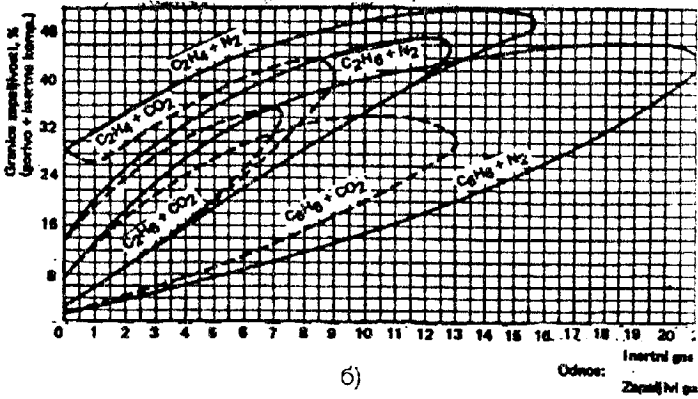
Мењање граница запаљивости, зависи од врсте инертног гаса присутног у горивој смеси.

На дијаграму 1 дате су концентрационе границе запаљивости смеша појединих запаљивих гасова са ваздухом са додатком азота или угљен-диоксида као инертних компоненти.

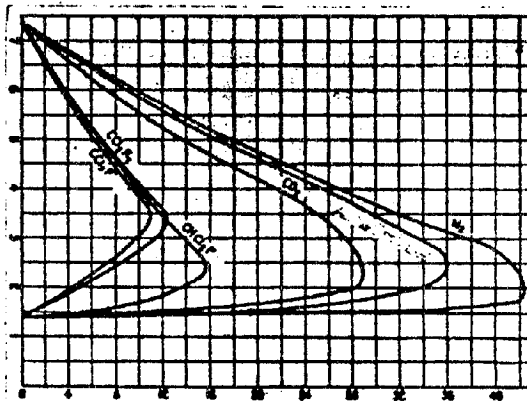
¹ Напом.

a)

Дијаграм 1 (а, б): зависност граница запаљивости смеша горивих и инертних гасова од односа концентрације инертне према горивој компоненти.

На дијаграму 2 дате су концентрационе границе запаљивости смеша пара бензина са ваздухом са додатком појединих инертних гасова.

Дијаграм 2

1. НАЧИНИ ИНЕРТИЗАЦИЈЕ ЗАТВОРЕНОГ ПРОСТОРА

Инертизација затворених простора може се вршити на три начина

- 1.1. применом сталне запреmine инертног гаса
- 1.2. сталним протоком инертног гаса
- 1.3. применом променљиве брзине протока инертног гаса.

1.1. Стална запремина инертног гаса

Стална запремина инертног гаса, постиже се потпуном заменом ваздуха у затвореном простору инертним гасом. Замена ваздуха инертним гасом, може се вршити на два начина;

- вакуумом
- под притиском

Увођење инертног гаса у затворени простор вакуум инертизацијом, постиже се смањивањем притиска испод атмосферског, а затим прекидањем насталог вакуума увођењем инертног гаса.

Инертизација под притиском врши се увођењем инертног гаса под притиском, при чему се запаљиве смеше потискују преко вентила за одушавање.

Ако постоји могућност мешања инертног гаса и запаљиве смеше, инертизација се врши увођењем инертног гаса на дно затвореног простора, при чему се одушавање врши на врху.

Ако се може спречити мешање инертног гаса и запаљиве смеше, инертизација се може вршити увођењем тежег гаса (у односу на запаљиве смеше) на дно затвореног простора, при чему се врши потискивање запаљивих смеша кроз отвор на врху. Потискивање запаљивих смеша, може се вршити и увођењем лакшег гаса при врху затвореног простора, при чему се потискивање запаљивих смеша врши кроз отворе на дну простора.

1.2. Стални проток инертног гаса

Инертизација затвореног простора сталним пропуштањем одређене количине инертног гаса примењује се најчешће код претакања запаљивих течности и пнеуматског транспорта чврстих материја. Потребна количина и брзина струјања инертног гаса одређује се прорачуном.

Лоше стране инертизације затвореног простора овим начином, огледају се у:

- прекомерној потрошњи инертног гаса
- повећаним губицима пара из посуда за складиштење запаљивих течности
- опасностима по раднике који се налазе у непосредном простору одушка због недостатка кисеоника.

1.3. Променљива брзина протока инертног гаса

Овај начин инертизације, примењује се за стварање и одржавање инертне атмосфере код пражњења резервоара или посуда са великим протоком запаљивих течности.

У односу на стални проток инертног гаса, инертизација простора променљивом брзином протока инертног гаса је економичнија с обзиром да је:

- ефикаснија употреба инертног гаса, с обзиром да се гас уводи само за време усисавања, у периоду када би посуда нормално усисавала ваздух
- смањен губитак парне фазе испарљиве течности

Максимална брзина протока инертног гаса потребног за одржавање инертне атмосфере, израчунава се преко израза:

$$Q = \frac{10,72 \cdot F \cdot S \cdot (T - T_w)^{5/4}}{C_p \cdot M \cdot P}$$

где је:

Q – максимална потребна количина инертног гаса

F – функција физичких особина пара, која се израчунава преко израза:

$$F = 0,58 \frac{\sqrt[4]{K^3 \cdot C \cdot M}}{Z}$$

S – површина запаљиве течности

T – почетна температура паре

T_w – температура зида посуде или резервоара

C – просечна специфична топлота смеше пара–инертни гас при константном притиску

M – просечна молекуларна тежина смеше пара–ваздух

P – просечни притисак у резервоару за време пражњења

K – просечна топлотна проводљивост смеше пара–ваздух

Z – просечни вискозитет смеше пара–ваздух

2. ВРСТЕ ИНЕРТНИХ ГАСОВА КОЈЕ СЕ ПРИМЕЊУЈУ ЗА ИНЕРТИЗАЦИЈУ ЗАТВОРЕНИХ ПРОСТОРА

Инертизација затворених простора врши се применом различитих незапаљивих гасова. Одређивање типа инертног гаса врши се према физичким и хемијским особинама гаса његовој употребљивости и цени. Поред ових фактора, на избор типа гаса утиче и:

- потребна количина гаса за инертизацију
- максимално дозвољени садржај кисеоника у инертној атмосфери
- могућност хемијске реакције између инертног гаса и материје која се налази у простору који се инертизује

Највећу примену имају угљен-диоксид и азот, као и њихове смеше, поготово у случајевима када је потребна велика количина инертног гаса за инертизацију.

Хлорирани и флуоровани угљоводоници, иако су много скупљи од угљен-диоксида и азота, нашли су примену код инертизације простора у којима се не може избећи присуство кисеоника.

Аргон, хелијум и други племенити гасови употребљавају се за инертизацију у неким специјалним случајевима (као што је производња појединих врста експлозивних материја, прерада металних прашина и сл.)

3. ПОТРЕБНА КОЛИЧИНА ИНЕРТНОГ ГАСА

Количина инертног гаса потребног за инертизацију затвореног простора, поступком увођења инертног гаса под притиском, једнака је количини истиснутог ваздуха односно количини истиснуте запаљиве смеше.

Потребна количина инертног гаса за инертизацију затвореног простора вакуум поступком, израчунава се на следећи начин;

Запремина инертног гаса за један циклус инертизације, израчунава се преко обрасца;

$$V_2 = \frac{(P_1 - P_2) V_1}{P_1}$$

Садржај кисеоника у затвореном простору након једног циклуса инертизације, када се користи инертни гас без кисеоника, израчунава се преко обрасца:

$$O_1 = O_2 \cdot \frac{P_1}{P_2}$$

Садржај кисеоника у затвореном простору након једног циклуса инертизације, када се употребљава инертни гас са кисеоником, израчунава се преко обрасца:

$$O_1 = O_2 \frac{P_2}{P_1} + O_3 \frac{(P_1 - P_2)}{P_1}$$

где је:

P_1 – притисак у затвореном простору након увођења инертног гаса

P_2 – притисак у затвореном простору, пре увођења инертног гаса

V_2 – укупна запремина затвореног простора

V_1 – запремина потребног инертног гаса

O_1 – садржај кисеоника у затвореном простору после инертизације

O_2 – садржај кисеоника у затвореном простору пре инертизације

O_3 – садржај кисеоника у инертном гасу

4. МАКСИМАЛНО ДОЗВОЉЕНА КОЛИЧИНА КИСЕОНИКА У ИНЕРТНОЈ АТМОСФЕРИ ЗАТВОРЕНОГ ПРОСТОРА

Максимално дозвољена количина кисеоника у инертној атмосфери, одређује се преко минимално експлозивно опасног садржаја кисеоника и кисеоничног индекса запаљивих смеша.

Минимални експлозивно опасни садржај кисеоника, представља минималну концентрацију кисеоника у смеси са флегматизатором, који још увек омогућује да се запали смеша ваздуха и гаса, пара и аеросола запаљиве материје.

За одређивање ове вредности, користе се методе које се користе и за одређивање концентрационе границе запаљивости, с тим што се ваздух раз-

БЕЗБЕДНОСТ

блажује незапаливим гасом. Са порастом концентрације незапаливог гаса, долази до пораста доње границе запаљивости, док горња граница обично опада. Када се достигне одређена концентрација незапаливог гаса, обе границе се сливају у једну и садржај гаса у ваздуху који одговара овој тачки је познат као минимална флегматизујућа концентрација, а садржај кисеоника као минимални опасни садржај кисеоника.

Кисеонични индекс представља минималну концентрацију кисеоника у азот кисеоничној смеси, у којој је могуће самостално сагоревање материје. Одређује се експериментално у специјалним апаратима.

Вредности ових карактеристика запаљивих материја, умногоме зависе од врсте незапаливог гаса присутног у ваздуху.

У наредним табелама, дате су вредности максимално дозвољеног садржаја кисеоника у затвореном простору, када се за инертизацију користе угљен-диоксид и азот.

ЗАПАЉИВ ГАС ИЛИ ПАРА	АЗОТ-ВАЗДУХ		УГЉЕН-ДИОКСИД-ВАЗДУХ	
	% кисеоника изнад којег настаје паљење	максимално препоручени % CO ₂	% O ₂ изнад којег настаје паљење	максимално препоручени % O ₂
бутадиен	10	8	13	10,5
бутан	12	9,5	14,5	11,5
угљен-моноксид	5,5	4,5	6	5
цикло-пропан	11,5	9	14	11
етан	11	9	13	10,5
етилен	10	8	11,5	9
водоник	5	4	6	5
изобутан	12	9,5	15	12
метан	12	9,5	14,5	11,5
пентан	11,5	9	14	11
природни гас	12	9,5	14	11
пропан	11,5	9	14	11
ацетон	13,5	11	15,5	12,5
бензол	11	9	14	11
угљен-дисулфид	–	–	8	6,5
етар	–	–	13	10,5
етил-алкохол	10,5	8,5	13	10,5
хексан	12	9,5	14,5	11,5
керозин	11	9	14	11

Табела бр. 1. Максимално дозвољени садржај кисеоника у смеси са запаљивим гасом или паром када се за инертизацију користе угљен-диоксид и азот

ЗАПАЉИВ ГАС ИЛИ ПАРА	АЗОТ-ВАЗДУХ		УГЉЕН-ДИОКСИД-ВАЗДУХ	
	% кисеоника изнад којег настаје паљење	максимално препоручени % CO ₂	% O ₂ изнад којег настаје паљење	максимално препоручени % O ₂
алуминијум	9	7	3	2,5
антимон	–	–	16	13
гвожђе	–	–	13	10,5
магнезијум	2	1,5	3	2
манган	–	–	15	12
силицијум	–	–	13	10,5
ванадијум	–	–	13	10,5
цинк	10	8	10	8
форо-силицијум	–	–	19	15
торијум	2,5	2	0	0
титан	6	5	0	0
титан-хидрид	10	8	13,5	11
уран	1,5	1	0	0
уран-хидрид	2,5	2	0,5	0
цирконијум	4	3	0	0
цирконијум-хидрид	8	6,5	11	9

Табела бр. 2. Максимално дозвољени садржај кисеоника за спречавање паљења запаљивих прашина када се за инертизацију употребљавају азот и угљен-диоксид.

БЕЗБЕДНОСТ

ГОРИВА ПРАШИНА	Паљење врућом површином 849 C°		Паљење варницом	
	% кисеоника изнад којег настаје паљење	максимално препоручени % CO ₂	% O ₂ изнад којег настаје паљење	максимално препоручени % O ₂
полиетилен	8	6,5	13	10,5
полистирен	7	5,5	14,5	11,5
шелак	9	7	14,5	11,5
уреа	11	9	17	13,5
фенолне смоле	7	5,5	14,5	11,5
синтетичка гума	11	9	15	12
фтални анхидрид	11	9	14,5	11,5
казеин	7	5,5	17	13,5
луцел	6,5	5	-	-
памук	7	5,5	17	13,5
дрвена прашина	7	5,5	17	13,5
плута	-	-	14	11,5
скроб	5	4	11	9
сумпор	-	-	11	9
декстрин	-	-	12	9,5
гума	12,5	10	15	12
полуантрацит	11,5	9	-	-
лигнит	7,5	6	15	12
катранска смола	-	-	15	14

Табела бр. 3. Максимално дозвољени садржај кисеоника за спречавање паљења горивих прашина када се за инертизацију употребљава угљен-диоксид

Инертни гасови употребљавају се за заштиту од пожара и експлозија у затвореним просторима у којима се појављују запаљиве смеше.

То су пре свега простори у којима се појављују запаљиве паре и гасови, као и запаљиве прашине.

Када су у питању простори у којима се појављују запаљиве паре и гасови, инертни гасови се користе код:

- инертизације складишних простора
- уређаја и опреме за претакање
- инертизације ауто и вагон цистерни
- инертизације процесне опреме (реактора, аутоклава, дестилационих колона и сл.)
- инертизације простора и опреме пре, извођења радова ремонта или оправке.

Инертизација затворених простора у којима се појављују смеше запаљива прашина–ваздух, се најчешће ради код:

- ситњења запаљивих чврстих материјала (млинова, дробилица)
- мешања запаљивих чврстих материјала
- складиштења запаљивих материја у силосима
- пнеуматског транспорта чврстих материјала.

ПОПЛЕДИ И МИШЉЕЊА

НЕКА ПИТАЊА ПОВОДОМ ОСНИВАЊА СТАЛНОГ МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ СУДА – РИМСКИ СТАТУТ

Драгана КОЛАРИЋ,
Полицијска академија

Међународно кривично право данас је израсло у засебан нормативни систем, са све већом улогом међународног судства. Настајање и разграновање међународног кривичног права и правосућа представља одговор држава и међународних организација на све чешће и отвореније кршење међународног права, угрожавање светског мира и основних тековина међународног правног поретка. Управо због тога ће XX век ући у анале светске историје

не само као доба неслућеног успона нових технологија, већ и као ера масовног страдања стотина милиона људи. Један од значајних инструмената у борби против глобалних ратова, страдања великог броја људи, масовног тероризма, требало би да буде и независна међународна кривичноправна институција, као што је (стални) Међународни кривични суд. У том правцу, последња конференција одржана је јула месеца 1998. године у Риму, на којој је већином гласова усвојен Статут (сталног) Међународног кривичног суда.

Од Париске декларације из далеке 1856. године до 17. јула 1998. године, када је усвојен и отворен на ратификацију Статут (сталног) Међународног кривичног суда¹, протекле су 142 године.

Био је потребан век и по, да се преброде све тешкоће и довољно сазри идеја о потреби постојања једног ауторитета, који ће стајати изван националних оквира, коме ће бити поверено кажњавање учинилаца међународних кривичних дела.

Неоспорно је да постоји низ добара, економских, културних, уметничких и др., за која су позване да се о њима старају и да их чувају не само поједине државе, којима оне припадају својим пореклом, већ међународна заједница у целини²

¹ UN Doc. A/CONF. 183/9. Текст преузет са INTEHET-a, са адресе <http://www.un.org/ICC/>.

² Владан Л. Василијевић, Међународни кривични суд, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд, 1968, страна 5.

Управо због тога, овај Статут има велики значај јер је по први пут, у историји човечанства, уобличен један међународни закон у коме су садржани сви прописи на основу којих је могуће оснивање сталног суда, суђење, изрицање и извршење санкција учиниоцима кривичних дела која су од међународног значаја.

КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД ЗНАЧАЈНИЈИХ КОРАКА МЕЂУНАРОДНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ КА ОСНИВАЊУ СТАЛНОГ МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ СУДА

У почетку свог развоја међународно кривично право се везивало искључиво за појаву међународног ратног права. Међународно ратно право регулише односе између зарађених страна, предвиђајући правила о започињању и вођењу рата³. У складу са тим први званични акти, у овој области, односе се на кодификацију међународног ратног права.

У поменутој Париској декларацији из 1856. године постављено је начело неприкосновености неутралне робе у поморским сукобима и укидање гусарења. Нешто касније, Женевском конвенцијом из 1864. године побољшан је положај рањеника у ратовима на копну, а Петроградском декларацијом донетом 1868. године забрањена је употреба експлозивних зрна чија је тежина мања од 400. грама⁴.

Темљи међународног кривичног права постављени су Хашким конвенцијама из 1899. и 1907. године које представљају правни основ кажњавања по завршетку првог и другог светског рата.

Даљи напори међународне заједнице изражени су током 1928. године када је донет Келог-Бријанов пакт и Генерални акт Друштва народа којима се рат као средство међународне политике забрањује и ставља ван закона, као и 1929. године доношењем Женевских конвенција о заштити рањеника, болесника и ратних заробљеника.

Јачи развој међународног кривичног права почиње тек свршетком Другог светског рата, када се озбиљно поставило питање кривичне одговорности агресорских држава и њихових одговорних државних функционера за злочине почињене за време рата.

Идеја о кажњавању ратних злочинаца је доста дуго присутна у политичким и правним круговима међународне заједнице. Најизразитије се јавља већ по завршетку Првог светског рата када се одредбама Версајског уговора о миру поставља питање одговорности Немачког цара Виљема II, за кршење закона и обичаја ратног права и високих начела хуманости.

³ Љубиша Јовановић, Кривично право I, општи део, Полицијска Академија, Београд, 1995, страна 17.

⁴ Маринка Цетинић, Сточетрдесетиједна година ка Међународном кривичном закону и Међународном кривичном суду, Међународна кривичноправна питања и Хашки трибунал, Правни факултет, Београд, 1997, страна 65.

Међутим, већ на почетку реализације настојања савезничких и удружених сила победника у Првом светском рату да се изведе пред суд виновник овог страшног рата, то настојање је било спречено одбијањем Холандије да Виљема II изручи како би му се судило пред Међународним кривичним судом, чије је формирање било предвиђено. Такав исход проглашен је неуспехом међународне заједнице у погледу формирања Међународног кривичног суда.⁵

Лондонским споразумом, којије закључен 8. августа 1945. године, утврђено је да се установи Међународни војни суд за суђење ратним злочинцима из Другог светског рата „чија кривична дела немају никакву посебну географску одређеност и то без обзира да ли ће они бити оптужени појединачно или као чланови организације или групе или у оба својства”.⁶

Статутом Међународног војног суда били су одређени његов састав, функција и надлежности, тако што су злочини били сврстани у три категорије, и то:

1) злочин против мира; 2) ратни злочини; и 3) злочини против човечности.

Вредност овог Статута је велика. Наиме, он је први општи кодификациони акт у области међународног кривичног права који је ступио на снагу и произвео одређена правна дејства. Као што је познато, Међународни војни суд је пресудама донетим у Нирнбергу 1. октобра 1946. године, усвојивши одредбе Статута, прогласио кривично одговорним за наведене злочине највише државне и војне руководиоце нацистичке Немачке и изрекао им казне.

Развијање идеје о међународном кривичном праву и међународном кривичном правосуђу изразило се и у оснивању Комисије за далеки исток и формирању, али опет, *ad hoc*, међународног војног суда. Овај Међународни суд је 12. новембра 1948. године донео пресуде којима су били осуђени главни јапански ратни злочинци.

Даљи напредак идеје о оснивању Сталног међународног кривичног суда и доношењу међународног закона можемо пратити кроз усвајање читавог низа конвенција. Ти акти су прилично бројни, али је могуће да неки од њих буду издвојени по значају који имају за развој међународног кривичног права. Међу документима ове врсте чини се да има основа поменути: Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године, четири конвенције о заштити жртава рата усвојене у Женеви 1949. године, Хашку конвенцију о заштити културних добара за време оружаних сукоба из 1954. године, Конвенцију о сузбијању незаконите отмице ваздухоплова донету 1970. године и Монреалску конвенцију о сузбијању незаконитих аката управљених против безбедности цивилних ваздухоплова из 1971. године, што свакако не значи умањивање важности свих осталих.

⁵ Милан Вујин, Стални међународни кривични суд – оснивање и статут суда, Међународна кривичноправна питања и Хашки трибунал, Правни факултет, Београд, 1997, страна 122.

⁶ Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, Кривично право Југославије, Општи део, Савремена администрација, Београд, 1997, страна 18.

Из овог кратког историјског прегледа, могу се уочити одређене етапе у развоју међународног кривичног права, и то: 1) период до Првог светског рата; 2) период између два рата и 3) период после Другог светског рата⁷.

Најзад, најновија збивања у свету, мислимо на коначну кодификацију међународног кривичног права и оснивање судске установе сталног карактера, пружају велике могућности светској заједници да се успешно бори против сваке делатности која је угрожава и уједно означавају почетак нове, четврте фазе у развоју Међународног кривичног права.

AD – НОС ТРИБУНАЛИ И ПОЛИТИКА ВЕЛИКИХ СИЛА

У круг врло малог броја ad hoc међународних кривичних судова основаних после Другог светског рата⁸, резолуцијом Савета безбедности УН број 827/1993. од 25. маја основан је Међународни кривични трибунал ради суђења лицима одговорним за повреде међународног хуманитарног права извршене на подручју бивше Југославије од 1. јануара 1991. године⁹, као и Међународни кривични трибунал за Руанду, основан од стране Савета безбедности УН 31. децембра 1994. године Резолуцијом 955¹⁰.

Оснивајући ове трибунале Савет безбедности је као правни основ узео главу VII Повеље УН, по којој је могуће предузети меру ради одржавања или успостављања мира и безбедности, после неопходног утврђивања да постоји претња миру, нарушавање мира или чин агресије. Другим речима, израз суд, као одговарајућа установа, подведен је под реч мера, што још нико није учинио. Тако су изрази „суд“ и „мера“ постали синоними¹¹.

Постојање правног основа и овлашћења Савета безбедности да образује ad hoc трибунале је веома спорно не само у нашој већ и у значајном делу стране правне литературе¹². Јасно је да Савет безбедности има надлежност и обавезу да одржава мир и безбедност. То му је основна функција. Проблем је у томе што је глава седам Повеље УН нелегално покриће да се образују ad hoc кривични судови који у суштини представљају импровизације диктиране краткорочним захтевима појединих великих сила, сталних чланова Савета безбедности. Свакако да оваква селективна политика изазива забринутост и отпор.

⁷ Владан Василијевић, Међународни кривични суд, *op. cit.*, страна 9.

⁸ Међународни кривични судови у Нирнбергу и Токију.

⁹ Милан Пауновић, Међународни кривични трибунал за тешке повреде међународног хуманитарног права на подручју бивше Југославије, Међународно кривичноправна питања и Хашки трибунал, Правни факултет, Београд, 1997, страна 126.

¹⁰ UN. Security Council, Resolution 955. (1994)

¹¹ Коста Чавошки, Хаг против правде, Међународно кривичноправна питања и Хашки трибунал, Правни факултет, Београд, 1997, страна 132.

¹² Зоран Стојановић, Перспективе међународног кривичног правосуђа, Смесно, Главни одбор СПС, Београд, број 3/1998, страна 95.

Са почетком рада Сталног међународног кривичног суда, намеће се неминовно питање, односа са ад хос трибуналима, пре свега Хашким судом за злочине почињене на територији бивше СФРЈ. Било би логично и правно доследно, да отпочињањем рада Међународног кривичног суда престају са радом сви ад хос трибунали, па и Хашки трибунал за бившу СФРЈ, односно најдаље након окончања поступка који су већ започети. Да ли ће се тај принцип испоштовати сада је неизвесно¹³.

ЈЕДАН ПОГЛЕД НА РИМСКИ СТАТУТ

Суочена са тешким искуствима и немилим повредама међународних правила, ерупцијом масовног тероризма, са два велика разарања светских размера и читавим низом оружаних сукоба, међународна заједница је реаговала оснивањем независне међународне кривичноправне институције, као што је Међународни кривични суд.

Питањем оснивања оваквог суда, ОУН се бави већ деценијама. Последња Дипломатска конференција одржана је јула месеца 1998. године у Риму, на којој је после дуготрајне и мучне дискусије већином гласова усвојен Статут будућег Међународног кривичног суда. Од укупно присутних 127 земаља, Римски статут потписало је 120, док је 7 представника било против¹⁴.

Највећи противник усвајања Статута биле су САД, будући да су након Другог светског рата, под овим или оним изговором, директно узеле учешће у многим ратовима вођеним до данас, те би се свакако надлежност таквог суда односила и на њих. Наравно, то им није у интересу.

Без обзира на оваква струјања у међународном правном поретку, искрено се надамо, да ће међународна заједница наћи снаге да постигне потребни консензус, како би таква институција, са крајње објективизираним критеријумима, могла да буде успостављена.

У овом, веома сумарном, погледу на (стални) Међународни кривични суд рећићемо нешто, у најкраћим цртама, о најважнијим елементима Римског статута са кривичноправног аспекта.

Кривична дела инкриминисана Римским статутом

Најпре се, у преамбули и члану 1. наглашава да ће Међународни кривични суд основан по овом Статуту, бити комплементаран националном кривичном законодавству. Дакле, усвојено је логично решење да је пре свега на државама да гоне починиоце злочина који се овим Статутом дефинишу, а тек ако оне то из неких разлога не учине, поступак треба да преузме Међународни кривични суд.

¹³ Миодраг Вуковић, Да ли је основан Међународни кривични суд, Безбедност, МУП РС, Београд, 6/1998, страна 813.

¹⁴ *Ibidem*, страна 803.

Седиште Суда ће бити у Хагу, у Холандији, са тим да се већ у ставу 3. члана 3. истиче да Суд може имати седиште и на неком другом месту, кад год се то покаже неопходним.

Надлежност суда ограничена је на најтеже злочине проглашене од целокупне међународне заједнице, и то на:

- 1) злочин геноцида,
- 2) злочине против човечности,
- 3) ратне злочине,
- 4) агресију.

Статут је утврдио елементе геноцида, злочина против човечности и ратних злочина, углавном у складу са Женевским конвенцијама од 1949. године и Допунским протоколом од 1977. године.¹⁵

Што се тиче агресије њени елементи нису одређени. Суд може да примени своју надлежност над злочином агресије тек након дефинисања овог појма и утврђивањем услова под којима Суд може да примени своју надлежност у овом правцу.

Основни принципи кривичног права садржани у Римском статуту

Статут прихвата и поштује све традиционалне принципе кривичног права, као што су:

1. *Ne bis in idem*. Ово начело регулисано је на три нивоа. Прво, пред Међународним кривичним судом не може се водити поступак против неког лица за исто дело за које га је тај Суд прогласио кривим и осудио или, пак, донео ослобађајућу пресуду. Друго, не може се за исто дело водити ни пред једним другим судом поступак против лица које је претходно осудио или ослободио Међународни кривични суд. И треће, против лица против којих је вођен поступак пред неким другим (националним) судом за злочин геноцида, злочина против човечности и ратне злочине (дакле: изузимајући агресију) не може се пред Међународним кривичним судом водити поступак за исто дело – осим ако је поступак пред тим другим судом вођен како би се односно лице заштитило од јурисдикције Међународног кривичног суда, ако поступак пред тим судом није вођен независно или непристрасно, иако је вођен на начин који, по околностима, није вођен са циљем да се изврши правда¹⁶.

¹⁵ *Ibidem*, страна 805.

¹⁶ Обрад Рачић, Један поглед на (стални) Међународни кривични суд, Међународна политика, 1072/1998, страна 15.

2. Nullum crimen sine lege. Ниједно дело не може бити кривично дело пре него што је одређено у Закону као такво.

3. Nullum poena sine lege. За једно кривично дело, које је одређено у Кривичном закону пре његовог извршења, може се изрећи само она казна која је у закону предвиђена за то дело односно друга санкција која је законом предвиђена и која се у конкретном случају може изрећи.

4. Забрана ретроактивног важења. Статутом је одређено да суд има надлежност само на злочинима почињеним након ступања на снагу Статута. У случају промене закона примењивог на дати случај пре коначне пресуде, примењиваће се закон који иде у корист окривљеног.

5. Ирелевантност јавне функције. Статут ће се примењивати једнако на сва лица без разлика базираних на јавној функцији. Специјално, јавна функција председника државе, владе, члана владе или парламента, изабраног представника или владиног службеника, неће ни у ком случају изузети то лице од кривичне одговорности, по овом Статуту, нити ће представљати основ за блаже кажњавање. Имуитет или специјална процедурална правила која могу бити везана за јавну функцију лица, било по националном или међународном праву, неће спречити суд у примени надлежности над таквим лицем.

6. Индивидуална кривична одговорност. Статут индивидуализацију кривичне одговорности изводи утврђивањем категорије извршилаца злочина над којима суд има надлежност:

1) лице које почини злочин, било лично или у сарадњи са другим лицима или преко другог лица, без обзира да ли је то лице кривично одговорно;

2) лице које нареди или узрокује извршење злочина;

3) лице које у циљу помагања извршења злочина, помаже, подстиче или на неки други начин учествује у извршењу или покушају извршења злочина укључујући и обезбеђење средстава за извршење злочина;

4) лице које на било који начин доприноси извршењу злочина од стране групе лица са заједничким циљем. Такав допринос биће окарактерисан као намеран ако је учињен са знањем о намерама групе да почини злочин или са циљем подржавањем кривичне активности или циља те групе¹⁷.

Кривична одговорност

Као што је познато, да би се према учиниоцу могла применити казна потребно је да се утврди и његова кривична одговорност.

Према Статуту, лице ће бити кривично одговорно и подложно казни за злочин у надлежности суда, само ако су материјални елементи злочина почињени са намером и свесно. Лице има намеру када:

¹⁷

Миодраг Вуковић, Да ли је основан међународни кривични суд, Op. cit, страна 806.

- 1) везано за извршење, лице је свесно да учествује у извршењу;
- 2) везано за последицу, то лице је свесно наступања последице, или је свесно да ће се она појавити у очекиваном следу догађаја.

Основи за искључење кривичне одговорности

У погледу искључења кривичне одговорности Статут предвиђа, да лице неће бити кривично одговорно ако, у време извршења:

- 1) болује од душевне болести или поремећаја који онемогућавају лице да препозна незаконитост или природу свог понашања или је онемогућавају да усклади своје понашање са законски прихватљивим;
- 2) лице је у стању интоксинације која уништава способност тог лица да препозна незаконитост или природу свог понашања, или његову способност да усклади своје понашање са законским, осим ако се особа својевољно довела у такво стање, под таквим околностима да је знала или занемарила ризик да као резултат интоксинације, он/она може да започне радњу која представља злочин у надлежности овог Суда;
- 3) лице реагује разумно да би одбранило себе или друго лице, или у случају ратних злочина да би одбранило својину која је неопходна за опстанак тог лица или другог лица, или својину која је од основне важности за извршавање војне мисије против претеће или незаконите употребе силе, на начин који је пропорционалан степену опасности по то лице, друго лице или стечену својину. Чињеница да је лице било умешано у дефанзивну операцију коју спроводе војне снаге, неће сама по себи представљати основ за искључење одговорности по овом ставу;
- 4) чињење за које се сматра да представља злочин у надлежности Суда, је било проузроковано принудом због претње од блиске смрти или од трајне или опасне телесне повреде тог лица или другог лица, и лица поступи оправдано и разумно да би избегла ову претњу, под условом, да лице или лица не намеравају да нанесу већу штету од оне коју покушавају да избегну;

Поред ових, напред наведених основа за искључење кривичне одговорности, Римски статут познаје и стварну и правну заблуду. Грешка у чињеници ће бити основ за искључење кривичне одговорности само ако негира душевни елеменат који злочин захтева. Грешка у праву везана је за то да ли је одређени злочин у надлежности Суда. Према решењу члана 32. став 2. грешка у праву неће бити основ за искључивање кривичне одговорности, осим ако негира душевни елеменат који такав злочин захтева.

БЕЗБЕДНОСТ

Доста невешто и нејасно је изведено и искључење кривичне одговорности у случају наредбе надређеног и законске обавезе¹⁸. Кривична одговорност за злочин у надлежности суда неће постојати када је лице:

- 1) било под законском обавезом да поштује наређења Владе или надређеног;
- 2) није знало да је наређење незаконито;
- 3) наредба није била очигледно незаконита, што не важи у случају злочина геноцида.

Систем санкција

Суд може да изрекне једну од следећих казни лицу осуђеном за злочин у сагласности са чланом 5. овог Статута:

- 1) казну затвора која не може да пређе максимум од 30 година,
- 2) доживотну робију када је та казна оправдана екстремном тежином злочина и индивидуалним околностима везаним за осуђеног.

Као додатак казни затвора, суд може да одреди:

- 1) новчану казну и
 - 2) конфискацију прихода, власништва и добара који су добијени директно или индиректно тим злочиним имајући у виду права добронамерне треће стране.
- При одређивању казне, Суд ће, у складу са правилима процедуре и доказивања, узети у обзир факторе као што су тежина злочина и индивидуалне околности везане за осуђено лице.

Казна затвора ће се служити у држави коју изабере Суд са листе држава које су изразиле своју спремност да прихвате осуђеног. Приликом избора такве државе Суд ће узети у обзир следеће:

- 1) принцип да би државе – чланице требале да деле одговорност за примену казни затвора, у складу са принципом равноправне расподеле,
- 2) примену широко прихваћених међународних уговора о стандардима који одређују третман затвореника,
- 3) став осуђеног,
- 4) држављанство и националност осуђеног и
- 5) друге факторе који се тичу околности злочина или ефективног спровођења казне, а који могу бити од помоћи при одређивању државе у којој ће се казна служити.

¹⁸ Ibidem, страна 807.

Уколико ниједна држава није одређена према наведеним критеријумима, казна затвора ће бити служена у затворској установи државе домаћина.

Темељи (сталног) Међународног кривичног суда су постављени. Треба се надати да ће даљим настојањима међународна заједница наћи снаге да постигне потребну сагласност, како би таква једна институција, могла да буде успостављена и да функционише. На тај начин ће престати потребе да се зависно од интереса посебно великих сила, формирају *ad hoc* судови, као што је случај са садашњим Трибуналом у Хагу, формираним поводом догађаја у БиХ.

Иако постоје многобројне тешкоће везане за отпочињање рада Међународног кривичног суда, мислимо на отворено неприхватање и оспоравање ове институције од стране САД, први корак у пожељном правцу је направљен.

Римски статут да је наду да ће светска заједница кад тад добити кривични суд, уместо судског верификатора политичког насиља у међународним односима.¹⁹

ЛИТЕРАТУРА:

1. Bassiouni M. Cherif, (1991) *The Time Has Come for an International Criminal Court*, Indiana International and Comparative Law Review. Vol. 1. No 1.
2. Bassiouni M. Cherif, (1997) *From Versailles to Rwanda in Seventy-Five Years, The Need to Establish a Permanent International Criminal Court*, Harvard Human Rights Journal, No. 3.
3. Василијевић А. Владан, (1968) *Међународни кривични суд*, Институт за криминологија и криминалистичка истраживања, Београд.
4. Василијевић А. Владан, (1971) *Суђење пред Међународним војним судом у Нирнбергу и развој међународног кривичног права*, Југословенска ревија за међународно право, Београд.
5. Василијевић А. Владан, (1996) *Међународни трибунал за некадашњу Југославију*, Београд.
6. Вујин Милан, (1997), *Стални међународни кривични суд – оснивање и статут суда*, Међународно кривичноправна питања и Хашки трибунал, Правни факултет, Београд.
7. Вуковић Миодраг, (1998) *Да ли је основан Међународни кривични суд*, Безбедност, МУП Р Србије, Београд.
8. Јовановић Љубиша, (1995), *Кривично право I*, Полицијска академија, Београд.
9. Пауновић Милан, (1997) *Међународни кривични трибунал за тешке повреде Међународног хуманитарног права на подручју бивше Југославије*, Међународно кривичноправна питања и Хашки трибунал, Правни факултет, Београд.

¹⁹ Ibidem, страна 813.

БЕЗБЕДНОСТ

10. Рачић Обрад, (1998) Један поглед на (стални) Међународни кривични суд, Међународна политика, Београд.
11. Срзентић Н., Стајић А., Лазаревић Љ., (1997) Кривично право – Општи део, Савремена администрација, Београд.
12. Стојановић Зоран, (1998) Перспективе међународног кривичног правосућа, Смицао, Главни одбор СПС, Београд.
13. Цетинић Маринка, (1997), Сточетрдесетиједна година ка Међународном кривичном закону и Међународном кривичном суду, Међународно кривичноправна питања и Хашки трибунал, Правни факултет, Београд.
14. Чавошки Коста, (1997) Хаг против правде, Међународно кривичноправна питања и Хашки трибунал, Правни факултет, Београд.

СТАРАЊЕ О БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ У КАРАЂОРЂЕВОЈ СРБИЈИ

Др Богољуб МИЛОСАВЉЕВИЋ,
Полицијска академија

Као и у другим, далеко развијенијим државама тог доба, у српској држави Првог устанка (1804–1813) се могу препознати сви важнији задаци из оквира оне делатности која се уобичајено назива старањем о безбедности државе.

Према изворима за историју устанка, ти су задаци били нарочито усмерени на одржавање успостављеног поретка власти, на очување безбедности границе, на заштиту државе од шпијунских и сличних активности које су угрожавале њену безбедност, на обавештавање о намерама Турске и других земаља према Србији, као и на вођење пропаганде ради придобијања подршке и евентуалног ширења устанка у српским областима Турске и Аустрије.

Носиоци тих задатака су исти они органи који се могу означити као органи са полицијском улогом, и то: Правитељствујући совјет (централни орган основан 1805. године); војводе (команданти нахија и кнежина) и нижи војни органи (капетани или буљубаше, подбуљубаше и оружани момци војвода); кнежински кнезови, сеоски кнезови и кметови; магистрати (нахијски судови); и специјализовани полицијски органи у градовима (полицијске дирекције и *градски полицаји*). Уз органе са полицијском улогом, поједине задатке из домена старања о безбедности државе обављале су царинарнице (ћумрукане), пограничне страже и појединци који су ангажовани у одређеним случајевима. Сачувани документи и казивања учесника устанка не сведоче о постојању посебне политичке полиције и формално уређених обавештајних служби.

Одржавање поретка власти

О одржавању поретка власти се у првим годинама устанка може говорити само условно, јер је тај поредак тек успостављан. По природи ствари, радња на одржавању поретка власти је добијала на значају и ширини са постепеном изградње државе и њених институција.

Сам процес изградње нове власти је текао од првих дана устанка, с тим што су основни елементи државне организације (централни и локални органи власти) добили своје јасније и неспорније уставне димензије тек у другој половини

устанка. Питање о централним властима је било привремено решено на основу уставног акта од 28. новембра 1808, али је то решење морало да добије коначну потврду у уставној реформи од 8–11. јануара 1811. године.¹ У првом реду, тада су рашчишћена питања око позиције врховног војводе и Правитељствујућег совјета (у даљем тексту: Совјет). Карађорђе је потврђен као шеф државе, а Совјет добио обележја владе са министрима и Врховним судом у свом саставу.

Уставна реформа од 1811. године је уследила као одговор на покушаје једног броја истакнутих војвода да централну власт ослабе или да је преуреде путем организовања буна у народу и завереничких акција. Наиме, привремени ратни неуспеси у 1809. години били су праћени погоршањем материјалног положаја становништва и падом поверења у вођство устанка. Карађорђе је, с друге стране, исте године увидео да покровитељство Русије није сигурно и предузео кораке да прибави заштиту других европских дворова. Такве прилике су предводници опозиције тежили да искористе за своје циљеве. На самом почетку 1810. године је Миленко Стојковић са Хајдук-Вељком почео да прикупља бећаре и да одмеће нахије на десној страни Мораве. Та буна није наишла на шири одзив народа и Карађорђе ју је брзо умирио. И Милоје Петровић, окривљен на скупштини у Хасанпашиној Паланци за пораз на Каменици, пљачку и бројне злоупотребе, покушао је да у Шумадији подигне буну против Карађорђа. Петар Добрњац, Милан Обреновић и Јаков Ненадовић су, такође, све отвореније показивали жељу за супарништвом Карађорђу. Милоје Петровић је после неуспеле буне побегао у Аустрију, али је убрзо био изручен и погубљен у Шапцу, док је Милан Обреновић умро у Букурешту као члан српске депутације (1810). На крају те године, у опозицији су остали Миленко Стојковић, Петар Добрњац и Јаков Ненадовић, а уз њих Хајдук-Вељко и Милош Обреновић (који је ступио на место умрлог брата Милана).

У таквој ситуацији, сазвана је јануарска скупштина у Београду на којој је имало да се прихвати ново уређење земаљских власти. То је уређење било пројектовано управо тако да сломије партикуларизам великих војвода (Миленка, Петра и Јакова), као и да војводе уопште начини мањима. Уместо неколицине војвода на челу нахија, постављено је 70 војвода, с тим да је сваки на челу једне а изузетно више од једне кнежине као мање управне јединице унутар нахије. За оне од војвода који одбију да прихвате ново уређење, следила је казна прогонства из земље. Помиривши се с новим стањем, Јаков Ненадовић је прихватио понуђени положај у Совјету и тако ушао у историју Србије као њен први министар полиције (попечитељ унутрених дела).

Међутим, Миленко и Петар су отворено одбили скупштинске одлуке и понуђене министарске положаје. Против њих су, затим, у Совјету дигнуте оптужбе, на које су они дали писана изјашњења. Потом је донета одлука о њиховом протеривању из земље (првих дана фебруара). Одлука је реализована одмах, а све наде њих двојице у руску подршку, као и у помоћ Милоша Обреновића и Хајдук-Вељка, остале су јалове. У ствари, заверу опозиционара, који су

¹ Сви датуми су по старом календару, а уколико је коришћен датум по новом календару, онда је то изричито наглашено.

желели да на скупштини ограниче Карађорђеву власт, открио је секретар Милана Обреновића самом Карађорђу. Такође, Милошево писмо у ком је нудио Миленку и Петру помоћ од 2000 оружаних људи, било је ухваћено од стране људи Младена Миловановића. Због те грешке Милош је изведен пред суд (тј. пред Совјет), где му је, после грдњи и претње вешањем, све опростено. Миленко и Петар се нису ни појавили на скупштини, чекајући долазак руског пука у чију су се подршку уздали. Кад је командант пука саопштио Карађорђу да није овлашћен на мешање у српске унутрашње односе, вожду је још остало да се реши присуства Хајдук-Вељка и његових бећара. Они су одмах упућени из Београда према граници, да би заштитили Бању од наводног упада Турака. Тако су Карађорђе и његове присталице имали чисту ситуацију и решили се на протеривање Миленка и Петра. Поводом њиховог протеривања, у пожаревачкој нахији је дошло до мањих мутњи у народу, које Вук Караџић и неки други историчари називају буном. Те су мутње умирене постављањем нових старешина, које је лично Карађорђе, праћен момцима и бећарима, представио народу пожаревачке нахије. Пре тога, Карађорђе је упутио смедеревског команданта Вула Илића и совјетника за београдску нахију Павла Поповића са 50 момака у Пореч да помогну новом војводи Јовану Стефановићу, уколико би Миленко и Петар покушали да дођу у Пореч, окупе бећаре и побуне народ. Наредио је и да се околне мање старешине, одане Миленку и Петру, замене новима, као и да се народ извести о прогонству, путем пресуда, излепљених по раскршћима. Тиме је могућа буна била сасечена у корену без употребе силе. Карађорђу је још остало да Русима објасни разлоге за прогонство њима оданих Миленка и Петра, што је он одмах и учинио.²

Тако су 1811. године одлучно пресечене завереничке акције и други покушаји с циљем да се централна власт преуреди или ослаби. На јануарској скупштини су и санкционисане радње које би биле усмерене на промену врховног војда. То је учињено у форми заклетве старешина, по којој они неће никада за живота Карађорђа и његовог потомства „о постављенију другог врховног војда (...) ни мислити, ни говорити, нити пак трпети да који то спомене.“ Ако би се ипак неко усудио да такво што предузме или само спомене, биће сматран за народног непријатеља и бунтовника и као такав осуђен и кажњен.³ Колико нам документи сведоче, таквих покушаја потом није ни било. Догађале су се, додуше мање побуне и немири све до краја устанка, али су све такве повреде реда имале строго локални карактер и редовно су биле усмерене против појединих старешина, са чијом управом народ није био задовољан.

У документима од пре 1811. године се наилази на помен неколико стварних или наводних покушаја атентата чија је жртва требало да буде Карађорђе.

² Стефановић-Караџић, В., Правитељствујушчиј совет сербскиј за времена Карађорђијина или отимање ондашњијех великаша око власти, у: Сабрана дела Вука Караџића, књига XVI, Београд: Просвета, 1969, 85–89; Новаковић, С., Уставно питање и закони Карађорђева времена: студија о постану и развоју врховне и средишње власти у Србији 1805–1811, Београд: Задужбина Илије М. Коларца, 1907, 97–113; Баталака, Историја српског устанка, II, Београд, 1899, 861–876; Савић, В. Б., Карађорђе: документи, I–III, Горњи Милановац: Дечје новине, 1988, 861–862, 913–914, 918, 921–925, 926–927, 933–988, 939–945.

³ Новаковић, С., Уставно питање и закони, 90–91; Палазоглу, Д., Кривично право и правосудје у Србији 1804–1813: прилог питању карактера Првог српског устанка, Београд: Публицистичко-издавачки завод Југославија, 1954, 60–61.

Према аустријској и француској штампи, средином 1804. године је један Турчин – дезертер, упућен од стране Бећир-паше, покушао да убије војда. Тај дезертер је наводно дошао Карађорђу и тражио да му нешто поверљиво саопшти. Кад су остали сами, пуцао је из пиштоља на Карађорђа, који се измакао и зрно га је само закачило по образу. Потом је Карађорђе атентатору сабљом одсекао главу. У овој причи је једино тачно да је војд имао ожиљак на образу, али је тај ожиљак потицао од сабље и задобијен је другом приликом.⁴ Земунски командант Перш је известио да су у току лета 1807. године Младен Миловановић и још неке српске старешине радиле на припремању Карађорђевог убиства. Заправо, више индиција за такву тврдњу имало би у 1808. години, кад је Младен привремено дошао у сукоб са Карађорђем, и то поводом интрига руског изасланика Родофиникина. Незадовољан Карађорђем и Младеном, Родофиникин се носио мишљу да на два-три месеца удаљи војда из земље (позивом у руски главни штаб) и да за то време уведе ново уређење у Србији. Вероватно у намери да оправда тај план, Родофиникин је свог претпостављеног, кнеза Прозоровског, убеђивао да је стање у Србији несносно и да Младен намерава да убије Карађорђа.⁵ Може се узети да су Родофиникинове тврдње без основа, јер је познато да су односи Младена и Карађорђа били веома блиски, упркос томе што је Младен у два наврата удаљаван од дужности. Такође из 1807. године потиче још једна сторија о атентату на војда. Тада су, наиме, у француско-турској организацији биле обављене озбиљне припреме за атентат на Карађорђа (тзв. *Морбашова афера*), али се од атентата одустало, вероватно зато што га Наполеон није одобрио.⁶

Иначе, Карађорђа и истакнутије војводе су обезбеђивали њихови оружани момци под платом, а Совјет државни пандури. Налазећи се увек испред војске у бојевима, Карађорђе је стално излагао свој живот опасностима. У његовом карактеру је била и особина да сопственим оружјем решава личне сукобе с појединим људима, а не да то обавља (као касније кнез Милош) преко подређених и из потаје. Примера ради, он се лично обрачунао са својим земљаком и конкурентом Теодосијем Марићевићем, током скупштине у Остружници. У међусобној распри због Теодосијевих кривица, овај је потегао пушку на Карађорђа, али га је пушка слагала, после чега је војд пуцао и смртно га ранио.⁷ То нам све говори да Карађорђевим момцима није било нимало лако да чувају његов живот. Занимљиво је да су Руси половином 1810. године упутили у Србију један одред козака, који је требало да обезбеђује војда. Гроф Цукато је, наиме, првих дана јула месеца обавестио писмом Карађорђа да ће му, по одлуци генерала Каменског, бити послато 50 козака под командом једног козачког официра и да ће они служити као његови почасни телохранитељи и лична оружана пратња. Међутим, упућени козаци

⁴ Јанковић, Д., Француска штампа о Првом српском устанку, Београд: САН, Грађа, књига XIII, 1959, 60; Ранке, Л., Српска револуција, Београд: СКЗ, 1965, 74.

⁵ Ристић, М., Младен Миловановић, Београд: Нолит, 1962, 72–78.

⁶ Љушић, Р., Војд Карађорђе, I, Смедеревска Паланка: ИнвестЕкспорт, 1993, 237–238 (и тамо наведени извори и литература).

⁷ Баталака, Историја српског устанка, I, Београд, 1898, 139–140; Казивања старца Гаје Пантелића из Тополе Исидору Стојановићу, у: Самаринић, Д., Казивања о српском устанку 1804, Београд: СКЗ, 1980, 109–110.

су одмах укључени у текуће ратне операције и од њих је формирана посебна коњичка јединица – Српски козачки пук, под командом капетана Никића.⁸

Државни пандури се у документима помињу као Совјетска (Сенатска) стража и као „Младенова стража за заштиту Совјета,” јер је Младен Миловановић тада био председник Совјета. Уведени су вероватно 1808. или још 1807. године. Према аустријским подацима, Совјетска стража је бројала 300 униформисаних људи и још је била појачана вождовим момцима, како би онемогућила неке војводе да уочи доношења уставних аката од 1808. године угрозе сигурност Совјета. За њихову униформу се наводи да је била зелена, односно делимично зелена, што се подудара са описом униформе тзв. регулаша (регуларних војних јединица).⁹ Поред обезбеђења Совјета, државни пандури су чували конак руског изасланика у Београду (К. К. Родофиникина) и вероватно вршили друге полицијске и војне задатке. Судићи према сачуваним подацима, државни пандури су били нека врста полицијске страже, сличне жандармерији, и налазили се под командом Совјета и београдских војних власти.

Од других мера које су предузимане ради заштите поретка васти, постојале су мере прогона оних који би се усудили да вређају државу и државну управу. Полиција у Србији је, према предлогу грофа Каменског од 1808. године, имала да строго мотри на оне који говоре „непристојно и несмотрено против Сената, уређења и страних сила”, да такве хвата и предаје суду. Исте је године кнез Прозоровски саветовао Карађорђу да онемогући све подле људе који имају зле намере, оговарају старешине и раструбују неке пуне наде, јер они и њихова радња воде народној пропасти.¹⁰ У Карађорђевој законнику¹¹ садржана је одредба о томе да ће свако ко зло говори о правитељству (влади) и о српској држави („који би се год пронашао или уфатио буди свештеник, буди старешина, буди војник или најпоследњи копач”), бити кажњен као издајник отаџбине и шпијун (параграф 16). Међутим, из ових одредаба и предлога не треба схватити да је полиција широко прогањала политичке противнике због вербалних деликата, као што је то, на пример, чинила у исто време руска или аустријска политичка полиција. Једино се у оптужници против Миленка Стојковића 1811. године, поред другог, помиње да је он „грдио Карађорђа и владу и претио (им) топовима,” а 1813. године да је неки бегунац из Србије био окован зато што је „грдио српску владу.”¹²

⁸ Савић, В. Б., Карађорђе: документи, II, 763–764; Богдановић, Б., Српски козачки пук 1810–1812. године, Историјски часопис, XLIV (1997), 160.

⁹ Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка, II, редакција Т. Илића, Београд: Историјски архив Београда, 1961, 66–68, 85; Ивић, А., Списи бечких архива о Првом српском устанку, V, Суботица: СКА, 1939, 540; Исти, Документи о устанку Срба под Карађорђем Петровићем, Загреб, 1920, 178; Баталака, Историја српског устанка, I, 366; Љушић, Р., Вожд Карађорђе, I, 289.

¹⁰ Савић, В. Б., Карађорђе: документи, I, 352–356; Јанковић, Д., Српска држава Првог устанка, Београд: Нолит, 1984, 137–139; Јанковић, Д. ет ал., Историја држава и права југословенских народа до 1918. године, Београд: Научна књига, 1962, 196.

¹¹ Није рашчишћено питање да ли је овај законик био само пројекат или позитивни пропис, нити када је израђен (Соловјев, А., О Карађорђевој законнику, Архив за правне и друштвене науке, XXIV (1932), 5; Јанковић, Д., Карађорђевој закон, Историјски гласник, 2, 1948, 10–20).

¹² Новаковић, С., Уставно питање и закони, 103–104; Палазоглу, Д., *op. cit.*, 65–66; Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка, III, редакција Т. Илића, Београд: Историјски архив Београда, 1969, 413 (Регистар Војне команде, Но 96).

Зато се пре може рећи да је до полицијске акције долазило тек онда кад су незадовољства поступањем власти манифестована чињењем у виду отвореног противљења и кад су незадовољници проглашавани за ребелијаше и бунташе или за хајдуке. За бунтовнике су у држави Првог српског устанка коришћени изрази *бунташи* и *ребелијаша* (према лат. *rebellio*, побуна, устанак), а под буном се подразумевао сваки облик немира (тј. јавних нереда), затим, пружање отпора и показивање непослушности према појединим наредбама старешина, као и противљење спровођењу одредаба о државном уређењу. Хајдучија коју овде имамо у виду припада типу тзв. *политичке хајдучије* и обухватала је случајеве одметања од власти због непокорности истима, као и због сукоба са старешинама и њихових неправди.¹³ Обе ове појаве су озбиљно угрожавале функционисање поретка власти, с тим што се буне јављају почев од 1809. године па до краја устанка, а хајдучија је карактеристична за читав период трајања устаничке државе. Узроци буна и хајдучије, њихове димензије, као и полицијске мере које су предузимане ради њиховог сузбијања, захтевају посебне расправе.

Безбедност границе

Очување безбедности на граници је различито третирано у односу на Аустрију, с којом је Србија живела у миру, и у односу на Турску.

Одржавање добрих односа са Аустријом и њеним пограничним властима било је предмет сталне брига српских државних органа, како због зависности од снабдевања оружјем, муницијом и храном из Аустрије, тако и због могућности за извоз производа у ту земљу и, највише, због наде у њену заштиту. Устанички вођи су се од првих дана устанка обраћали писмима пограничним властима и аустријском цару. Они су објашњавали узроке устанку, молили за помоћ и тражили савете и аустријску заштиту.¹⁴ При свему томе, устаници су рачунали на своје раније савезништво са Аустријом (из доба Кочине крајине) и ослањали се на чињеницу да је Аустрија као хришћанска земља предодређена да буде на њиховој а не на турској страни.

Аустрија је према догађајима у Србији званично прокламовала строгу неутралност. У пракси, њена је политика била подложна честим обртима и одступањима од строге неутралности, па је стога, како је рекао један њихов историчар (Б. Калај), наликовала некој врсти „дипломатског крпежа.“ С једне стране, српски устанак је за Аустрију, имао пре свега карактер једног тешког проблема у непосредном суседству, који се, уз то, може озбиљно одразити на њену унутрашњу безбедност. Ради тога је појачала мере будности дуж границе и својим обавештајним службама наредила да пажљиво мотре на све догађаје у Србији и, посебно, на везе устаника с њеним поданицима. Снабдевала је Турке храном, оружјем и муницијом и тежила да се они што дуже одрже у тврђавама на Сави и Дунаву, као и да се успори успон Србије

¹³ Насупрот политичкој стоји обична или криминална хајдучија (Јанковић, Д., Српска држава, 274).

¹⁴ Перовић, Р., Први српски устанак: акта и писма на српском језику, књ. I, 1804–1808, Београд: Народна књига, 1978, 59–67, 85–88, 109–111 итд; Ивић, А., Списи бечких архива о Првом српском устанку, I, Београд: СКА, 1935, 66–69, 87–88, 103–104, 204, 258, 385; Савић, В. Б., Караборђе: документи, I, 49.

као самосталне државе.¹⁵ Дакле, била је више расположена за турску него за српску страну и, у складу с тим, је устаницима саветовала да се приклоне Порти. С друге стране, чување пријатељства с Портом, није било за Аустрију тако света ствар. Она је гајила нескривене наде да ће једном запосести територију Србије, па је толерисала изванредан обим извоза и кријумчарења оружја и других потрепштина устаницима. Ово последње су јој приговарале и Турска и Француска.

Међутим, у првим годинама устанка, органи српске државе још нису били довољно способни да спречавају повреде аустријске границе које су на своју руку чиниле неке старешине, нити је вођство устанка схватало од коликог је значаја то питање за Аустрију. Тако је, почев од 1805. године, долазило до прелазака на аустријску страну ради гоњења избеглих Турака, до отмица турских и аустријских лађа с храном које су пловиле аустријском страном Саве и Дунава и до сличних инцидената.¹⁶ На све такве акте Аустријанци су улагали оштре протесте и више пута затварали границу према Србији. Најоштрије су реаговали кад је део српских трупа, приликом заузимања Београда, привремено запосео Ратно острво и одатле спречавао дотурање хране и муниције из Земуна Турцима у тврђави. Тај акт устаника је изазвао праву узбуну високих власти Аустрије, које су иначе тежиле да што дуже одрже Турке у Београду и сматрале да је улазак Срба у Београд противан њиховим интересима. Зато су аустријске власти издале наредбу о прекиду трговинских веза са Србијом и запретиле јој оружаном интервенцијом. Мада су се устаници брзо повукли са острва, Карађорђе је морао да 18. јануара 1807. године упути писмено извињење цару Францу I, изговарајући се како су Турци тврдили да острво припада њима а не Аустрији и обећавајући да ће убудуће ту аду „свето почитовати”. И земунски командант Перш морао је да се пред својим претпостављеним у Петроварадину нашироко брани од оптужби да није у овом случају енергично реаговао. Према тврђењу Анте Протића, који се налазио крај устаничког топа на острву, Перш се доиста понео благонаклоно према устаницима, а занимљиво је да је Перша оптужио тумач земунског контумаца.¹⁷

Исте године је током лета и јесени почињено више граничних инцидената од стране устаника. У Србији је, наиме, владала глад због сушне године, а Аустријанци су забранили извоз житарица у Србију. Најпре је у јуну месецу код Земуна дошло до отварања топовске ватре са аустријских шајки на устанике, који су отели седам аустријских трговачких лађа, натоварених житарицама.¹⁸ Убрзо је и на банатској граници покушана отмица лађе са кукурузом. Том

¹⁵ Гавриловић, С., Војводина и Србија у време првог устанка, Нови Сад: Институт за проучавање историје Војводине, 1974, 47.

¹⁶ Перовић, Р., Први српски уставак, 166, 233, 245–246 итд.; Ивић, А., Списи бечких архива о Првом српском устанку, III, Суботица: СКЛ, 1937, 135–137, 167, 206, 264 итд.; Исти, Списи бечких архива о Првом српском устанку, IV, Суботица: СКЛ, 1938, 314–316, 338–340; Савић, В. Б., Карађорђе: документи, I, 240–243, 246–250; Протић, А., Повесница од почетка времена војводе српског Карађорђе Петровића, приредио М. Ђ. Миљевић, Споменик СКА XIX, 1892, 8.

¹⁷ 17 Ивић, А., Списи бечких архива, III, 524; Исти, Списи бечких архива, IV, 4, 8, 13–19, 28–31, 35, 47–49, 59–61, 68–69, 104–110, 140–141, 148–149, 740–749; Савић, В. Б., Карађорђе: документи, I, 221–225; Протић, А., Повесница од почетка времена војводе, 11–13.

¹⁸ Гавриловић, С., Војводина и Србија, 104–111 (и тамо наведени извори).

приликом развила се права борба у којој је учествовало 200 аустријских граничара, а на страни устаника било је мртвих и рањених. Слични инциденти понављали су се све до јесени. На то је Аустрија обуставила сваки саобраћај са Србијом, а бечки двор је разматрао могућности за прибављање задовољштине, укључујући и могућност заузимања једне од српских тврђава на Сави. Изгледа да се у Србији тек после ових догађаја и аустријских протеста поводом њих почело више водити рачуна о безбедности на граници са Аустријом, вероватно на основу наредбе Карађорђа. Тако је, на пример, Младен Миловановић 18. јула 1807. године званично обавестио Перша да ће у Београду топовском паљбом бити прослављено заузеће Ужица, па да због тога у Земуну „не би штогод взор примили” (тј. да се не би уплашили).¹⁹

Од времена успостављања чвршћих веза Русије са устаницима, аустријска политика постаје све више заинтересована за српску ствар, а посебно од кад су са српске стране, због незадовољства Русима, Аустрији почели стизати предлози о стављању Србије под њену заштиту. Из извештаја својих београдских агената, Аустријанци су знали да такви предлози нису толико искрени, колико су проистекли из нужде и намере Карађорђа да изазове завист и већу заинтересованост Русије. Заправо, Карађорђе није био ни за Русе ни за Аустријанце, већ за независност Србије. Не може му се оспорити ни добро сналажење у аустријској превртљивој политици, коју је најчешће умео да валјано искористи у интересу продужења устаничких напора.

Ипак, у Србији су постојале русофилска и аустрофилска струја, и Аустрија је тежила да ову другу искористи за ширење свог утицаја. За то је било и добрих прилика, најпре 1807–1808. године (аустријске иницијативе и преговори о поседују Београда и других градова на Сави и Дунаву), а нарочито током ратне кризе средином 1809, кад је Родофиникин побегао а Срби у очајању понудили Аустрији (као и Наполеону) да их прими под своје окриље. И 1810. године је преко Ивана Југовића аустријском цару понуђено да узме Србију под заштиту и поседне српске градове под условом да испослује склапање мира између Турске и Србије. Опет, наредне године су Руси понудили аустријском цару да поседне Београд, с тим да не ступи у савез с Наполеоном. Мада се Аустрија устезала да прими те понуде због свог међународног положаја, она је постала знатно толерантнија према устаницима, па су и међусобни односи на граници, уколико не рачунамо неколико краткотрајних криза, били бољи.

У следу таквих догађаја, Аустрија је септембра 1810. године предложила Карађорђу да њен конзул дође у Београд. Не чекајући одговор из Србије, аустријска влада је именovala конзула (А. Паулић) и израдила инструкцију за његову службу. У инструкцији је видно наглашена шпијунажа Србије као задатак будућег конзула. Међутим, Карађорђе је одговорио да у том моменту („у ово смутно време за Србију”) не може примити аустријског конзула, изговарајући се на ратну опасност и немогућност окупљања скупштине која би конзулу одала дужне почести. Тако је ова аустријска идеја пропала.²⁰

¹⁹ Перовић, Р., Први српски устанак, 275.

²⁰ Ивић, А., Списи бечких архива о Првом српском устанку, VII–VIII, Београд: САНУ, 1966, 327–329, 334, 335–336, 343–344, 359–362, 368–398; Исти, Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра, Београд: Геца Кон, 1926, 26; Савић, В. Б., Карађорђе: документи, I, 789–792, 795, 797–801.

Упркос побољшању међусобних односа, српска страна је и даље оптуживана за извесне повреде границе, мада те оптужбе нису биле тако бројне, нити увек оправдане. Примера ради, командант банатске границе, генерал Петар Дука, уложио је протест због пуцњаве на аустријску лађу код Пореча и тражио да се оштро казне људи Миленка Стојковића због тога. Међутим, из одговора Совјета од 13. јула 1808. године види се да је наша стража била дужна да изврши преглед свих лађа које плове српском страном реке и да провери да ли се на њима налазе какви сумњиви путници, људи без пасоша и нарочито Турци бегунци. Наглашава се да је таква заповест издата „свуд границом српском“ и додаје да српски органи морају на својој страни реке пазити на лађе „у којима Турци и шпиони беже“. Пошто је „друм водени слободан,“ истиче се даље у одговору, онај који је пуцао починио је грешку и биће кажњен шибом. Неколико дана касније Карађорђе је из Тополе упутио Совјету писмо у ком га обавештава да је Миленку Стојковићу и Совјетној команди у Смедереву (трговачком суду) наредио да и даље плене турске лађе на Дунаву, уколико оне плове нашом страном и без обзира на то да ли су купљене у Аустрији. Помиње се и да је Миленко запленио пет а Совјетна команда 10 таквих лађа.²¹

Априла 1809. године је Карађорђе још једном дао чврста уверавања барону Симбшену (команданту славонско-сремске границе) о будућем поштовању аустријске територије: „Од времена кад сам примио Ваше писмо, писао сам свим својим граничарима да се Вашој страни не сме нанети ни најмања повреда. Написао сам то тако строго да ће онај ко се дрзне да царском и краљевском двору нанесе и најмању штету, био обичан или неки важан човек, бити осуђен на смрт.“²² И поред таквих обећања, инцидената ове врсте било је и даље, па је Аустрија у априлу 1811. године упутила Карађорђу једног емисара са списком конкретних граничних инцидената и извесних трговачких потраживања, поводом којих је тражила моменталну задовољштину. Међутим, Карађорђе је предложио, а аустријска страна прихватила, да се формира мешовита српско-аустријска комисија, која би решила међусобна спорна питања.²³

Насупрот томе, мало је сачуваних података о повредама српске границе од стране Аустријанаца. Остао је забележен један протест, који је Совјет по Карађорђевој налогу од 10. марта 1812. године уложио земунској оберкоманди због смртног рањавања једног нашег човека у чамцу, преко пута Ратног острва. Карађорђе је тражио да се у писму посебно постави питање „зашто они нам толико безчастија чине и нападенија, када ми тому никакав узрок дали нисмо.“ У аустријском одговору је дато некакво објашњење за тај случај, које Карађорђе оцењује као „њиов лажни одговор.“ Уз то, они су предложили

²¹ Перовић, Р., Први српски устанак, 365–366, 368–369; Ивић, А., Слеси бечких архива, V, 829–830, 870–871; Савић, В. Б., Карађорђе: документи, I, 394.

²² Ивић, А., Слеси бечких архива о Првом српском устанку, VI, Београд: САНУ, 1965, 178–179; Савић, В. Б., Карађорђе: документи, I, 514–515.

²³ После вишемесечног натезања око места у ком би се комисија састала (Београд или Земун), српска страна је прихватила Земун. Више о томе: Ивић, А., Слеси бечких архива о Првом српском устанку, IX, Београд: САНУ, 1971, 262–263, 269–272, 276, 283, 285, 339 итд; Гавриловић, С., Војводина и Србија, 218 и даље.

образовање заједничке комисије која би испитала случај, што је Карађорђе одобрио и Совјету заповедио да им још једном пише и затражи да убудуће не чине сличне испаде, јер им се за то не дају никакви поводи. Сачуване су и наредбе Карађорђа појединим војводама у којима се од њих тражи да се према Аустрији владају пријатељски и „политически“ опходе, али и наредбе да се такви обзирани занемаре кад је нужно предузети одмазду према Турцима који су аустријску страну Дунава користили за упаде у Србију.²⁴

Одржавање безбедности на граници према Турској имало је пресудан значај за опстанак државе, па су и мере које су предузимане у том циљу биле другачије природе. Такве мере су биле различите у периодима примирја и релативног мира од мера у току ратовања. Главну одговорност за безбедност на граници у првом случају су носили команданти градова уз границу и војводе у пограничним војводствама са граничним стражама и ђумруканама, а у току ратовања – команданти границе, односно главнокомандујући на појединим фронтима, са подређеним војводама.

После склапања примирја с Турском (Слобозијско примирје), у току 1807. и 1808. године предузето је више мера ради јачања безбедности на граници. Заведене су пограничне страже и царински органи, успостављена је контрола кретања преко границе и отпочело се с кажњавањем недозвољених прелазка границе (како од стране наших, тако и од стране турских и аустријских поданика).

Да би се примирје поштовало, Совјет је издао наредбу војводама да „никакве досаде Турком не чине“ и да могу посећи оне од наших људи који би прелазили у Турску да чине штету, као и да Турцима ставе до знања да се не усуђују прелазити границу без допуштења. Ипак, наглашава се обавеза постављања јаких стража уз границу због могућих турских превара („не верујте Турком, јербо су пасје вере, да како превару не учине“).²⁵ Као што се слутило, примирје је кршено, и то обострано. Због тога је била образована руско-српко-турска комисија са задатком да извиди изгреде на источној и јужној граници Србије. По њеном налазу, Турци и њихови одметници су од 6. јануара до 12. августа 1808. године упали више пута на српску страну, убили 19 и ранили девет Срба, отели 10 жена и девојака и два момка, попалили три села и извршили више пљачки. Најчешћа мета турских напада биле су наше пограничне страже. С друге стране, српски стражари су углавном узвраћали на турске нападе и убили једног а ранили три Турчина, као и попалили једно арнаутско село до којег су гонили Арнауте – упадице на српску страну.²⁶ Међу српским старешинама који су кршили примирје помиње се првенствено Хајдук-Вељко, који се иначе тешко мирио са захтевима реда. Исти прекршај је главом платио бим-

²⁴ Карађорђево деловодни протокол, Но 1169, 1227, 1520 и 1659 (Деловодни протокол Карађорђа Петровића 1812–1813, Приредили М. Недељковић и М. Станковић, Крагујевац-Топола: Светлости Центар за културу „Душан Петровић-Шане,“ 1988); Грађа из земуних архива, III, 410 (Регистар Војне команде, Но 66 и 68).

²⁵ Писмо Ј. Ненадовића проти Матији од 12. 9. 1807. године, у ком се саопштава наредба Совјета о обавези поштовања примирја (Перовић, Р., Први српски устанак, 296; Савић, В. Б., Прота Матеја Ненадовић: акта и писма, Горњи Милановац: Дечје новине, 1984, 109–110).

²⁶ Перовић, Р., Први српски устанак, 374–378; Савић, В. Б., Карађорђе: документи, I, 399–401, 404–405, 413–415, 420–423, 427–429.

баша Папазоглу, један од криалија који је пришао устаницима. Он је с читавом војском (300 коњаника и толико пешака) упао чак у Софијско поље и опленио га. На жалбе Турске и интервенцију Русије, Папазоглуа је на спавању убио секиром Петар Ђорђевић-Џода у Црној Реци. И старовлашки кнез Максим Рашковић је 1812. године осуђен и окован због кршења примирја с Турцима.²⁷

По истеку примирја, као и у ситуацијама кад је ратна претња постајала изгледнијом, контрола границе је пооштрavana или је граница сасвим затварана. Погранични органи су добијали налоге да појачају будност и да све домаће и стране који покушају прећи границу без пасоша ухапсе и предају суду. У случају затварања границе, наређивано је да се нико не пушта у Турску „осем чпиона“ (тј. шпијуна), као и да се забране сви састанци и контакти с Турцима у пограничној зони. Команданту Београда, Павлу Половићу, је 30. маја 1813. године наређено да добро чува град и да јабанце (туђинце) не пушта у град, већ да разговоре с њима обавља изван града (како не би стекли увид у распоред одбране града). Иначе оштре казне за прекршаје ове врсте, пооштрене су пред слом устанка, кад је скелесијама наложено да оне који би покушали без пасоша скелом прећи у Аустрију (тј. побећи из земље) одмах ту посеку. Није било милости ни према сумњивим странцима који су у ово време из Турске и Аустрије покушавали да без пасоша уђу у Србију, осим ако се није радило о дезертерима из Аустрије који су увек радо примани.²⁸

Сузбијање шпијунаже

Као делатност од виталног интереса за безбедност, сузбијање шпијунаже у корист Турске, а затим и неких других земаља (Аустрије, Русије, и једно време Француске), представљало је један од најтежих проблема за органе недовољно стасале српске државе. Тежина овог проблема произлазила је не само из неравноправности партнера (невични српски органи према тада најјачим европским обавештајним службама), већ и из неких објективних ограничења која су на страни Србије постојала и ометала успешност њене акције.

У случају Турске, таква су ограничења стајала у вези с две групе чињеница. Прво, Србија је, са изузетком северне границе, била окружена Турском, а њен терен добро познат Турцима. Дуга владавина није могла а да не створи извесан број турских присталица међу српским живљем. Све је то омогућаваало турској обавештајној служби да релативно лако дознаје српске тајне.

С друге стране, Турци су у великом броју отерани из Београда тек почетком 1807. године, после убиства Сулејман-паше и његове пратње од 23. фебруара. Тај догађај, заједно са убиством шабачких Турака, је имао веома неповољан одјек у ондашњој европској јавности. Аустрија и Француска су због тога, као и због насиља која су извршили бећари Милоја Петровића над београдским Јеврејима, Цинцарима и Грцима, уложиле оштре протесте. Тим протестима морала се формално прикључити и Русија, мада има индиција да је управо

²⁷ Милутиновић, С., Србијанка, IV, 88–97; Милићевић, М. Ђ., Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба, Београд, 1888, 510–511, 628–630.

²⁸ Карађорђево деловодни протокол, Но 617, 640, 771, 1212 и 1514; Папазоглу, Д., *op. cit.*, 72–77.

она наговорила Србе на убиство Турака, како би спречила прихватање Ичковог мира и Србију увукла у руско-турски рат.²⁹ Међутим, део Турака је био покрштен или неким послом остао у Београду, Земуну и другим местима, одакле је редовно извештавао Порту о свим дешавањима у Србији. У таквој ситуацији, Карађорђе је знао да преостале Турке не може протерати из Београда, иако они могу угрозити интересе безбедности. Зато је писао Совјету 28. јуна 1813. године да размисли шта ће с београдским Турцима, јер се они „нити онди држати могу нити одпустити, а у време нужде побити се не могу.“³⁰

Борба против турских шпијуна вођена је енергичним средствима од првих дана устанка. На мети су били како убачени турски шпијуни, тако и они од Срба издајца који су Турцима достављали информације. За време ратних операција, Карађорђе и други команданти су наређивали да се ухваћени шпијуни, одмах после испитивања, посеку сабљом или бесе, а понекад да се стрељају или да им се пребију руке и ноге и оставе да умру. Да према таквима није било милости, сведочи и Вук Караџић, који каже да је Тодор Бојиновић, један од Ђурџијиних четобаша, за турске уходе био „издао страшне заповијести, и ће је кога нашао и уватио, одма га је сјекао и вешао“.³¹ У писмима земунског проте М. Пејића митрополиту Стратимировићу од марта 1804. године тврди се да је један турски шпијун, иначе хришћанин, ухваћен с писмом и стрељан „по немачки,“ а други уморен на точку („између друштва Сервијанаца нашао се један који је сву тајну междусобну Турком откривао, тако овога неверника даде Црни Ђорђе колом потерати и уморити).“ И нишки паша се почетком 1807. године хвалио на порти како има своје шпијуне свуд по Србији.³² Ови примери нам говоре да су Турци успевали међу Србима увек пронаћи понеког сарадника, упркос строгим казнама и свим мерама будности које су предузимане.

Ухваћених турских шпијуна, као и достављача из редова Срба, било је и касније, до самог краја устанка, а нарочито у ратним годинама.³³ Према Карађорђевој деловодном протоколу, само у времену од 4. априла до 24. јула 1813. године бележи се више таквих случајева: Хајдук-Вељко је ухватио неке шпијуне, за које му се налаже да их и даље држи затворене; Илији Барјактареву се наређује да, после испита, обеси једног шпијуна и да ухвати још двојицу; магистрату јагодинском је писано ради провере за неког старца осумњиченог да је турски шпијун; и Јови Поречком је писано да обеси или сажеже

²⁹ Историја Београда, II, Београд: САНУ, 1974, 35 (текст В. Чубриловића); Новаковић, С., Ичков мвр: покушај непосредног измирења Србије и Турске 1806–1807, Београд: Глас СКА LXVI, 1903, 132–135; Јакшић, Г., Европа и васкрс Србије 1804–1834, Београд, 1933, 79–80; Ивић, А., Списи бечких архива, IV, 242–245; Савић, В. Б., Карађорђе: документи, I, 227–231; Гавриловић, М., Исписи из париских архива, Београд: СКА, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, књига I, 1904, 114–117; Јакшић, Г. и Вучковић, В., Француски документи о Првом и Другом устанку (1804–1830), Београд: САН, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, књига XVIII, 1957, 26.

³⁰ Карађорђево деловодни протокол, No 1679.

³¹ Прва година српског војевања на данје, Даница – забавник за годину 1828, Сабрана дела Вука Караџића, књига VIII, Београд: Просвета, 1969, 344.

³² Перовић, Р., Први српски устанак, 57–59; Ивић, А., Списи бечких архива, IV, 513–514.

³³ На пример, августа 1809. је ухваћен један Турчин, шпијун Гушанца Алије, који је уходио српске логоре и кренуо у Тополу да извиди имали код Карађорђа руске војске. Јуна 1812. године је Карађорђе наредио проти Матији да обеси ухваћеног турског шпијуна „на сред пута“ (Савић, В. Б., Карађорђе: документи, I-II, 570–571, 1152–1153).

ухваћеног шпијуна с турским књигама, који је још и наговарао људе на предају Турцима.³⁴ У завршним борбама на Морави је један Србин провео турску војску иза српског фронта и допринео његовом слому.

Шпијунажа у корист Турске била је санкционисана и у Карађорђевој законику (параграф 24): „Који би се Србин уфатио или осведочио да тајно води разговор с Турцима и пријатељство, то ест шпиунлук, да Турцима доказуе и род свој издаје, тај да се каштигује, да му се пребију обе ноге на два места и обе руке, и тако жив да се дигне на коло и да се не скине док кост траје.” Оштрину ове казне треба довести у везу са косовским митом о издаји Вука Бранковића, који је веома снажно мотивисао устанике да још од времена првих договора о акцији против хахија знатну пажњу посвете управо сузбијању издаје и обликовању верности у својим редовима.³⁵ Као што смо видели, за ово дело су примењиване и друге казне, тачније, други начини извршења смртне казне.

Слично шпијунажи, у време рата и ратног стања је посебно оштро кажњавана трговина с непријатељем, шпекулисање, помагање непријатеља снабдевањем или вршењем личних услуга, као и сваки облик потајног састајања због сумње на шпијунажу. Под вршењем личних услуга непријатељу подразумевају се курирска служба, служење као путовођа, преношење ратних потрепштина и хране и сличне услуге. За сва таква дела, као и сваки вид издаје, дефетизма и компромисерства, примењивана је у првим годинама устанка најчешће смртна казна.³⁶ Касније су нека од таквих дела (нпр. трговина с непријатељем) повремено кажњавана блаже.

Аустријска шпијунажа готово да није спречавана у почетној фази устанка. Устанички вођи су према аустријским органима наступали крајње отворено, упркос саветима карловачког митрополита Стратимировића да им своје тајне не казују и да се нарочито чувају земунских трговаца. Исти је Стратимировић, међутим, као аустријски поданик био лојалан и својим властима, па је сопствене процене о приликама у Србији и неке од важних података (које је прикупљао преко свештеника, породице Ненадовић и других људи) давао тим властима. Наравно, устаници се нису могли лако одрећи услуга земунских трговаца, као ни услуга писмених људи, појединих стручњака и бројних дезертера који су им долазили с те стране. Многи од њих су устаничкој Србији учинили непроцењиве услуге, али је у њиховим редовима аустријска обавештајна служба налазила и своје сараднике. Управо на њих као могући извор за стварање сарадничке мреже у Србији, указао је аустријском цару један од искусних обавештајаца те земље.³⁷ Тих је сарадника било и међу ранијим

³⁴ Карађорђево деловодни протокол, Но 1267, 1598, 1651, 1706-1707.

³⁵ Више о томе: Љушић, Р., Вожд Карађорђе, I, 57, 60, Исти, Косовска традиција у ратном периоду Српске револуције (1804-1815), у: Србија 19. века: изабрани радови, Београд: НИУ Војска, 1994, 24-47.

³⁶ Васа Чаралић је 1804. посекао једног Србина који је турској војсци показивао пут, а Карађорђе је 1806. године наредио да се посеку два-три поцера кнеза због дефетизма и снабдевања турске војске храном (Вукићевић, М., Карађорђе, II, Београд, 1912, 73, 397).

³⁷ После своје посете Београду, гроф Јосиф Мајлат је у извештају цару написао: „Но, пошто Срби немају писмених људи, примили су међу се пуно својих сународника, аустријских поданика, па би се преко ових људи, који нису непоткупљиви, могле најлакше добијати вести о унутрашњем стању код њих” (Ивић, А., Списи бечких архива, V, 464-471).

припадницима фрајкора,³⁸ као и у редовима оних Срба којима је новац био пречи од верности отаџбини. Коначно, аустријска обавештајна служба се вешто користила приликама за „јавну” шпијунажу (службене посете тумача и изасланика Београду), као и методима за које јој нису били потребни сарадници у Србији. Такви су методи били: испитивање лица која се задржавају у контумацу и испитивање аустријских дезертера – повратника из Србије, прислушкивање разговора између посетилаца из Србије и аустријских поданика у парлаторији и растелима, отварање писама из и за Србију која су ишла преко Земуна, осматрање на граници, прикупљање уходских вести из Босне, Херцеговине и Далмације о догађајима у Србији и турским намерама и слични.³⁹

Поред свега тога, упућивани су у Србију искусни обавештајци, било у краће мисије, било с намером да се убаце у устаничке редове и одатле шаљу информације Аустрији. Разноврсни методи прикупљања информација нам сведоче не само о аустријској темелитости, већ и о томе да су устаници временом постајали према аустријском интересовању опрезнији, као и да су предузимали извесне мере ради сузбијања шпијунаже у корист те земље.

Захваљујући уредним аустријским архивама, данас се доста зна о ангажовању обавештајне службе те земље у Србији. Области њеног интересовања су биле веома широке: прикупљани су подаци о готово свим, ма и најситнијим детаљима у вези с војном снагом, покретима трупа и биткама, уређењем државе, међусобним односима старешина, расположењем народа, руским везама са Србијом итд. Посебно су праћене везе устаника са Србима у Аустрији и Турској и српска пропаганда у тим крајевима, лиферације оружја и хране, дезертерство из Аустрије у Србију, српски емигранти у Аустрији, хајдучија у пограничној зони, појава и кретање заразних болести и многа друга питања која су се могла одразити на аустријске интересе.

Међу аустријским конфидентима у Србији најзначајнији су били: секретар и попечитељ у Совјету Иван Савић-Југовић, земунски трговац Милош Урошевић, Карађорђевић секретар Стеван Јефтић, Младенов писар Никола Делигеоргијевић, београдски градоначелник Петар Ичко, надзорник границе Петар Шкуљевић, Родофиникинов собар Ђорђе Поповић, руски коњички „луковник” (тј. капетан) Петар Никић (који је раније служио у аустријској војсци), као и неки други који су остали скривени иза својих шифара. Позната су имена и једног броја безначајних личности из Србије, које су биле у истој улози. Међу истакнутим земунским конфидентима, налазили су се цариник Карло Белошевић, градоначелник Крста Хаџић, синдикус Колић, службеници контумаца Антон

³⁸ Фрајкор је добровољачки српски одред који је, под командом Михаила Михаљевића, учествовао на страни Аустрије у рату против Турске 1788–1791 (Кочина крајина). Учешће у фрајкору је многим Србима, а међу њима и Карађорђе, послужило као практична ратна школа. Међутим, неки од официра фрајкора су, уз аустријску пензију, прихватили и обавезу обавештајног рада у корист Аустрије. До почетка устанка, такав се рад и није морао косити са српским националним интересима, али је то питање потом добило радикално другачији изглед.

³⁹ У аустријском граничном кордону, који је успостављен према Турској после Карловачког мира (1699), постојали су контумаци као главне и растели са скелама као споредне станице, на којима је једино дозвољено одвијање путничког и робног промета преко границе. Све су те станице биле под строгим санитарним, царинским и полицијским надзором и служиле као идеална места за шпијунажу. У растелима се само трговало једном недељно, па се ове станице називају и састанцима. У контумацима су сви који улазе у Аустрију издржавали карантин, док су писма и роба подвргавани дезинфекцији. У спољашњем делу контумаца се налазила парлаторија – просторија за краће посете, тј. разговоре између странаца и аустријских поданика. Детаљније о земунском контумацу у: Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка, 4, Београд: Историјски архив Београда, 1955, Предговор.

Чук и Флора Стојков, управник поште Кратај и његов чиновник Карл Мадеиро и многи други. Изван средишта аустријске шпијунаже – Земуна, значајни конфиденти су били капетан Коста Јовановић из Кленка, поп Аћим Руњић из Босне, босански Србин Вјештица итд. О Србији су извештавали и конфиденти из Панчева и других места Баната, као и из Источне Босне. Оријентални тумачи Агамал, Деодато и други су јавно шпијунирали по Београду, а у специјалним мисијама били су искусни обавештајци гроф Јосиф Мајлат и капетан Емерих Млинарић.⁴⁰

У врбовању Срба из Аустрије и других људи у Србији за конфидентску службу коришћена су различита средства. Срби из Аустрије су понекад уцењивани стављањем у изглед могућности губитка држављанства, а за њих, као и све друге, најпривлачније средство био је понуђени новац. Један од сачуваних докумената о плаћању за услуге конфидената сачињен је у виду рачуна о утрошеном новцу у поверљиве сврхе средином 1808. године. Приликом посете Београду, барон Симбшен је дао по 50 дуката Ичку и Јефтићу, по 25 Југовићу и Ћ. Поповићу, 12 Делигеоргијевићу, по четири дуката двојици покрштених Турака и једном Јеврејину. Ови последњи (покрштени Турци и Јеврејин) су, изгледа, ноћу превозили шпијуне до Земуна и враћали их назад. Поред тога, 24 дуката поделио је Карађорђевој и Младеновој гарди (тј. момцима) и шест дуката Карађорђевој послузи.⁴¹

Милошу Урошевићу и Југовићу припада нарочито место међу аустријским конфидентима. Обојица су уживали велико поверење Карађорђа и имали неограничен приступ државним тајнама. Урошевића је Карађорђе ословљавао са „брат-Милоше,” а у одређеним аустријским круговима се веровало да је он двоструки шпијун. Зато је он, као и Југовић (на ког се мање сумњало), по наређењу Метерниха 1811. године стављен под надзор других аустријских конфидената.⁴²

Југовићева конфидентска служба трајала је од новембра 1807. до краја фебруара 1813. године. Мада се на њега сумњало још од 1810. године, од кад су Руси покушавали да га отерају из Србије као ватреног аустрофила, Карађорђе га је штитио због чувања веза са Аустријом, и не знајући његову праву улогу.⁴³ Пошто је крајем 1812. године отпуштен из Совјета, он се неко време задржао у Београду. Схвативши да је готово откривен, Југовић је послао поруку у Земун, одакле су му омогућили бекство по плану који је две

⁴⁰ Ивић, А., Аустријска обавештајна служба у време Карађорђа, Полиција, XVI (1929), 961-971; Исти, Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра, 26-27; Исти, Списи бечких архива, I-XI, 1935-1977; Предговор Грађи из земуних архива, II; Перовић, Р., Први српски устанак, 323-324, 326-327; Вукићевић, М., Аустријски ухода Е. Млинарић: листак из аустријске шпијунаже из 1807. и 1808. године, Полицијски гласник, 1911, бр. 36-39; Шмелић, М., Аустријска обавештајна служба према Србији за време првог устанка, Београд: ДСНО, Историјска грађа књ. II, 1959, 32-47, 50-57, 76-79, 116-123, 136-179; Винавер, В., Служба безбедности у првом српском устанку, Народна милиција, 1954, бр. 4, 20-23.

⁴¹ Ивић, А., Списи бечких архива, V, 876-877.

⁴² Ивић, А., Списи бечких архива, IX, 416.

⁴³ Руски генерал А. П. Зас је упутио Карађорђу протест 31. 10. 1810. године због именовања Југовића у београдски магистрат, наглашавајући да је његово понашање „сумњително”. Међутим, Карађорђе је 6. новембра уверавао Заса у Југовићеву оданост, а Зас је на то одговорио (21. новембра) да чланови Совјета и магистрата не треба да буду самовољно и без пристанка народа именовани. Мада је јасно да руски генерал жели да утиче на избор српских званичника, неспорно је да су његове сумње у Југовићеву оданост биле основане. Писма Заса и Карађорђа објавио је В. Б. Савић, Карађорђе: документи, II, 822-823, 827-829, 832-834.

пријатељу. Вероватно много више од тога, Карађорђа је погодило његово стајање на страну опозиције и подбадање опозиционара на акцију против војда. Има података из којих се јасно види да Родофиникин није Србе разумео, нити им је био наклоњен.⁴⁹ Због свега тога, Карађорђе је од њега брижљиво скривао тајне и избегавао га, а пошто није могао да му откаже гостопримство Србије, престао је да га зове на седнице Совјета и потом из Совјета истерао његовог поузданика и достављача, секретара Стефана Живковића-Телемаха. Као прилика за ово искоришћени су преговори о миру с Турцима, које су Родофиникин, Леонтије и Живковић водили Карађорђу иза леђа. Наводно је у исто време Леонтију било забрањено да посећује Родофиникина. Није познато да ли су Карађорђе и Младен уходили Родофиникина, а препоставља се да су то касније чинили с руским изаслаником Недобом, у време сазнања за Букурешки уговор.⁵⁰

Појава француске обавештајне службе на терену Србије стоји у вези с Наполеоновим продором у Далмацију (1805) и оснивањем Илирских провинција (1809–1815). Пошто су били противници деобе Турског царства, Французи су били и против српског устанка, а посебно због веза Срба са Русијом и бојазни да Срби подбуне Босну.

Једно време Французи су планирали да преко Босне и Србије продру у румунске кнежевине и да одатле, у савезу с Турцима, нападну Русе. Зато су тежили да помогну Турској у гушењу српског устанка и ради тога јој, преко гувернера Илирских провинција, маршала Мармона, нудили и пружали извештај обим војне помоћи.⁵¹ Радам француске обавештајне службе у Србији је руководио травнички конзул Пјер Давид, који је преко својих ухода прикупљао информације о догађајима у Србији и, сасвим извесно, размењивао исте податке с Турцима. Једно време је тај посао обављао и, за овај посао талентованији, командант Меријаж, који је имао мрежу својих агената током његове мисије у Видину (1807–1809). Он је српско питање пратио најпре у Бечу, где се налазио у француском посланству. Преко потплаћеног чиновника аустријског Министарства иностраних послова, дознавао је намере бечког двора према Србији. У Видину је имао задатак да саветима помогне Турцима против Руса, као и да омета сједињавање руске и српске војске.⁵² Информације о Србији прикупљали су и француски конзули у Букурешту, Дубровнику, Приштини и још неким местима.

Не знајући за праве намере Француза и несигурни у руску заштиту, Карађорђе и Совјет су сутрадан по бекству Родофиникина из Србије (16. 8. 1809. године) упутили нарочитог емисара (Раде Вучинић) у Париз, тражећи француско покровитељство за Србију. Наполеону је понуђено да у српским градовима успостави француске војне гарнизоне и обећавана му је српска подршка, односно

⁴⁹ Током посете Земуну (30. 1. 1809. године, по новом календару), Родофиникин је Першу изјавио да је незадовољан Србима и нагласио: „С овим наразборитим, јогунастим као животиње, глупо охолом људима, не може се ништа почети“ (Грађа из земунских архива, II, 44–46).

⁵⁰ Стојанчевић, В., Обавештајна служба, 59.

⁵¹ Гавриловић, М., Исписи из париских архива, 88, 101–102, 119, 125, 131, 133, 136, 139–140 итд.; Јакшић, Г. и Вучковић, В., Француски документи о Првом и Другом устанку, 9–17, 30–31; Вукићевић, М., Карађорђе, II, 488–491, 510, 513–515.

⁵² Гавриловић, М., Исписи из париских архива, стр. XVII–XIX.

савезништво, у борби против Аустрије. Међутим, Наполеон и његови министри су показали мало интереса за ове понуде. Вучинић је ипак задржан у Паризу све до 1813. године.⁵³

Обавештајна и пропагандна делатност

Може се устврдити да су обавештајна и пропагандна делатност органа устаничке државе биле развијеније и успешније од рада на сузбијању стране шпијунаже. Обе делатности су спровођене поглавито према Турској и Аустрији.

Сазнавање турских војних и политичких намера према устанку извођено је на два основна начина: *непосредно* (преко плаћених доушника и симпатизера из Турске, преко ухода који су из Србије упућиване у турске крајеве, путем саслушавања заробљених турских војника и шпијуна, прикупљањем информација на граници од стране пограничних и царинских органа и слично) и *посредно* (преко плаћених доушника и симпатизера у Аустрији, уступањем информација од стране Русије итд.). Српска обавештајна делатност у Аустрији, поред дознавања турских тајни (од Турака у Земуну и аустријских власти), била је усмерена на дознавање аустријских намера према Србији, на врбовање дезертера међу граничарима и на пропаганду.

Број плаћених доушника и симпатизера који су достављали вести из Турске и Аустрије, према ономе што се зна, није био за потцењивање, али је понекад тешко установити да ли се радило о плаћеном лицу (доушнику) или симпатизеру који је достављао вести из љубави према Србији. У сачуваним докумантима сви они се најчешће означавају само као „пријатељи.“ Други проблем за процену обима тих активности састоји се у олаком етикетирању многих Срба из Аустрије као србијанских шпијуна. Власти те земље су, нарочито после Тицанове и Крушчичке буне (1807–1808), осумњичиле многе Србе у Срему и Банату за недопуштене везе са Србијом и против њих дизале оптужнице. Ипак, у једном аустријском документу с краја 1808. године наводи се да Милоје Петровић има дуж границе 70 шпијуна, а из других докумената се види да је неколико српских агената ухваћено и осуђено у тој земљи, као и да их је углавном било у Земуну, Панчеву, Митровици и мањим местима Срема.⁵⁴ У писму Родофиникину од 1. јануара 1808. године, Карађорђе наводи следеће: „Ми имамо пријатеља на све стране који нама за свашта казују; тако имамо и у Немачку које шаљемо потајно.“⁵⁵ Зна се, такође, да је Младен имао развијен смисао за будност и да је из Београда, преко својих људи у Земуну и уз границу, дознавао многе аустријске тајне (о чему сведочи аустријски ухода Млинарић).

Прота Матија бележи да су устаници, приликом опсаде Београда, имали у Земуну плаћеног пријатеља, који их је дан раније обавештавао о нападима

⁵³ Гавриловић, М., Исписи из париских архива, 465–466, 489–494, 504–505, 509–513 итд.; Савић, В. Б., Карађорђе: документи, I–II, 582–584, 661, 666 итд.; Баталака, Историја српског устанка, II, 780–784; Јакшић, Г., Европа и васкрс Србије, 138.

⁵⁴ Ивић, А., Списи бечких архива, IV, 619, 628–629, 729, 867–869; Исти, Списи бечких архива, V, 324, 1028–1030; Гавриловић, С., Јанко Немечек (Теодор Племечковић), србијански ухода у Срему 1807, Зборник Матице српске за друштвене науке, 23, 1959, 87–96; Исти, Војводина и Србија, 93 и даље.

⁵⁵ Савић, В. Б., Карађорђе: документи, I, 371.

Турака (паљењем трске или сламе, што су устаници преко Саве лако видели), а у документима се више пута помињу писма и вести које је Карађорђе добијао од „пријатеља“ из Турске, или из околине београдског паше до 1807. године.⁵⁶ Међу тим „пријатељима“ било је и Турака, који су добро награђивани за своје услуге. Тако се у писмима Карађорђа проти Матији, писаним у току 1812–1813. године, више пута препоручује да „пријатеље“ на турској страни добро плаћа и да не жали новац, као и да им обећа награде по завршетку војне. Наравно, таква дарежљивост мора бити узвраћена потпуним и истинитим вестима („само ако нам све јавља што ново буде, и ако буде оно истина што јави“). Једног Турчина, српског шпијуна у Соколу, прота је наградио са два вола, што Карађорђе похваљује и проти саветује да се према истом и убудуће „обходи ласкаво“.⁵⁷

Упућивање агената у Турску се бележи нарочито у периодима пред очекиване нападе на Србију. Обавеза избора и упућивања агената је падала на војне команданте уз границу. Томе је претходила Карађорђева наредба да се шаљу људи и да „разбирају турска намеренија,“ а потом да њему све јављају. Поједине агенте је упућивао и сам Карађорђе, тако да су они ишли по Босни, Арнаутлуку и Видинском крају, као и до Скадра, Подгорице, Скопља и Епира. Агенте су упућивали и поједини команданти, на основу Карађорђевог општег наређења.⁵⁸ У свим случајевима су предузимане мере предострожности (прерушавање, ослањање на проверене везе, коришћење шифара, тајнопис – „писање на лимун“ итд.), тако да су многе од ових мисија биле успешне.

Одржавање веза с Црном Гором, као и са српским народом у турским и аустријским крајевима, било је предмет велике пажње. Све такве везе су одржаване тајним путем, и то не без завидне вештине. Упркос опасностима и страдањима,⁵⁹ увек се налазило довољно храбрих људи да се кришом запуте из Србије у те крајеве, и обратно. Међу њима је било и слепих гуслара, који су преносили вести и поруке и уходили за рачун устаника. Један од њих је био Ђура Милутиновић, повереник Карађорђа и црногорског митрополита Петра I, који је писма носио у издубљеном штапу или гулама.⁶⁰ Везе између устаника и Срба у турским крајевима, успостављене још у првој години устанка, биле су појачане у време велике устаничке офанзиве (1807–1809), кад се озбиљно радило на дизању општег српског устанка. Идеја обнове Душановог царства је снажно руководила једно време устаничке вође. То, наравно, није промакло пажњи Аустријанаца. Тако је, на пример, земунски командант Перш известио да је Милоје Петровић послао своје агенте у разне пределе Бугарске,

⁵⁶ Мемоари, Београд: Рад, 1980, 155–156; Карађорђево деловодни протокол, Но 998; Савић, В. Б., Карађорђе: документи, I, 57, 379, 390–392, 452–453, 774 итд.

⁵⁷ Савић, В. Б., Прота Матеја Ненадовић: акта и писма, 249–250, 259–260, 263–264, 271.

⁵⁸ Карађорђево деловодни протокол, Но 1123, 1132, 1134–1135, 1138, 1150, 1154, 1157–1158, 11577 итд.; Петровић, Р., Први српски устанак, 416–417; Савић, В. Б., Прота Матеја Ненадовић: акта и писма, 134, 139, 141, 151 итд.; Исти, Карађорђе: документи, I–II, 382–383, 1004, 1011–1012 итд.

⁵⁹ Српски повереници су нарочито страдали у Босни, где су 1807. године били ангажовани ради дизања устанка (Вукићевић, М., Карађорђе, II, 510–511; Гавриловић, М., Исписи из париских архива, 147, 153, 174–175; Јакшић, Г. и Вучковић, В., Француски документи о Првом и Другом устанку, 44).

⁶⁰ Дурковић-Јакшић, Љ., Ђура Милутиновић (1770–1844), Историјски гласник, III (1951–1952), 141–156. У Карађорђевој деловодном протоколу, под Но 1069, налази се белешка о наредби војводи Карамарковићу да, преко поузданика, потајно проведе једног човека у Црну Гору.

ради подстицања хришћана на оружје против Турака. Аустријски извештаји су забележили и да је у згради Совјета у Београду стајала велика слика (карта) са означеним српским земљама из доба цара Душана. На карти су биле означене као српске земље и сви они крајеви Аустрије у којима је живео српски народ.⁶¹ Међутим, ни сопствене снаге ни прилике у окружењу нису ишле устаницима на руку, па су они после 1809. године углавном напустили план о подизању општег устанка Срба.

Придобивање помоћи у људству и материјалне помоћи из српских крајева, такође је било међу битним циљевима устаничке пропаганде. Обе врсте помоћи су стизале, често и без позива. На пример, колонија тршћанских Срба трговаца је устаницима послала знатну количину новца. Доситеј Обрадовић, иако већ у годинама, дошао је и сам да понуди своје велико знање *Сербству*. Поред њега, дошли су и многи школовани Срби, углавном млади људи из Срема и Баната, којима је у Аустрији отежавана каријера, управо због пробуђеног националног осећања које је изазвао Први српски устанак.⁶² Уз такве, долазило је и много људи без школе, којима су додијале аустријска и угарска надменост и окови феудалних односа.

Посебан интерес је постојао за привлачењем у устаничке редове дезертера из аустријске војске. Њихов број се повећао после ослобађања Београда, мада су аустријске власти све предузимале да спрече дезертирање и да врате назад оне који су већ пребегли. Према неким подацима, почетком 1808. године било је укупно 515 дезертера с подручја Славонско-сремске и Банатске границе, а од тог броја 327 граничара и 188 из регуларних пешадијских и коњичких трупа. Да би их вратила, Аустрија је тражила њихово изручење од српских органа, позивајући се при том на аустријско-руску конвенцију о међусобном изручењу дезертера. У одговору Совјета истиче се, прво, да Совјету није познато да ли у Србији има неких дезетера из аустријске војске. Друго, изричито се каже како је вожд наредио Совјету да изјави следеће: „да се моћ дотичне конвенције, чији сте нам примерак послали, не протеже на Србију, јер је ми нисмо признали.“ Уз то се додаје да, ако ово мишљење није тачно, тј. ако Србија треба да поступа по овој конвенцији, онда јој је за то потребно упутство од руског двора, које није добијено.⁶³

Ради сузбијања српске пропаганде, Аустрија је предузимала бројне и оштре мере: организован је појачан полицијски надзор над православним становништвом („Илирима“) у целој Монархији; хапшени су и затварани људи који би се усудили да на јавном месту величају устанике или да у цркви држе молепствија за устаничку победу; вођене су истраге у свим случајевима кад

⁶¹ Ивић, А., Списи бечких архива, IV, 1016–1019. Барон Симбшен је у свом извештају надвојводи Карлу од 7. децембра 1807. године (по новом календару) писао: „За Аустрију ће настати опасност ако се Србија потпуно ослободи и ако заједно са Босном, уз помоћ Руса или Француза, добије своју династију која ће покушати да обнови стару српску државу из времена цара Душана Силног.“

⁶² Ристић, М., Михаило-Миљко Радоњић: први министар иностраних дела обновљене Србије, Историјски гласник, 1, 1954, 250.

⁶³ Гавриловић, С., Аустрија и питање војвођанских дезертера и пребега у време првог српског устанка, Зборник Матице српске за друштвене науке, 7, 1954, 108, 111–112. Аустријанци су се држали става да њихова конвенција с Русијом о узајамном изручењу дезертера ипак обавезује Србију, јер она стоји под руском заштитом (Грађа из земуних архива, I, 515–525, Регистар Војне команде, Но 179).

се сумњало на наклоност или везе с устаницима; запленивана су писма и помоћ која је упућивана у Србију; забрањивано је преношење или растурање по Аустрији књига, песама, слика и брошура „које и најмање величају српски народ или садашњу револуцију” итд.⁶⁴ Да српска пропаганда није била наивна за унутрашњу безбедност Аустрије, а с друге стране, да Срби у Војводини нису и без те пропаганде мировали, најбоље показују две мање буне против аустријских власти, од којих је прва избила у Срему 1807. године (Тицанова буна), а друга наредне године у Банату (Крушчичка буна). У обе буне било је подстицања из Србије, и то од стране појединих устаничких старешина и дезертера из Срема и Баната. Зато је у време тих буну и после њих, нарочито појачана радња аустријских власти на сузбијању српске пропаганде. Од те радње је страдало много Срба у Монархији, који су масовно ухођени, денунцирани и хапшени. Упркос томе, све до краја Првог устанка је сама чињеница постојања слободне Србије била за Србе у Аустрији, као и у Турској, довољно снажно пропагандно оруђе за ширење идеје о слободи. Зато су пропаст устаничке пржаве подједнако прижељкивале и Турска и Аустрија.

Закључак

Ако би се на крају хтела дати нека врста опште оцене о успешности српских органа у заштити безбедности своје државе, могло би се рећи да је њихова радња имала успеха али и извесних пропуста. Наравно, о томе није данас лако судити, поготово што је српска држава тог времена била творевина у настајању и што њен опстанак још није био осигуран, ни војнички ни дипломатски. Отуда се успеси њених органа у одржавању поретка власти, очувању безбедности на граници, сузбијању стране шпијунаже, као и на плану обавештајне и пропагандне делатности, морају данашњем посматрачу учинити неупоредиво већим, а пропусти сразмерно мањим. Да је држава Првог устанка дуже потрајала, извесно би њени, за то време модерно конципирани органи безбедности, временом стекли потребна искуства и показали у пуној мери своје тек назначене квалитете.

Опстанак државе Првог српског устанка пресудно је зависио од наклоности тадашњих великих европских сила, а пре свих Русије, Аустрије и Француске. Онда кад је Русија Букурешким уговором (1812) пристала да Србија буде поново окупирана од Турске, а Аустрија Турској чак и материјално помогла⁶⁵ да се обрачуна с маленом Србијом, до крајњих граница исцрпљеном десетогодишњим ратовањем, с њеном државношћу било је за неко време свршено. Клица српске државности била је, међутим, већ ухватила снажан корен, па је убрзо и настављена тешка борба за коначно ослобађање од Турака.

⁶⁴ Грађа из земунских архива, I-II, почев од 1806. године, садрже низ података о томе, као и Ивићеве Списи бечких архива, III-XI. О томе је и доста писано, а детаљно: Гауриловић, С., Војводина и Србија у време првог устанка.

⁶⁵ Ивић, А., Списи бечких архива о Првом српском устанку, XI, Београд: САНУ, 1977, 53, 77-78.

ПРОИЗВОДЊА И ТРГОВИНА ДРОГОМ УНУТАР ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Мика КОСТИЋ,
МУП Републике Србије

Чланице Европске уније су и даље по-гођене производњом и међународним кри-јумчарењем недозвољених дрога. Ови послови се у великој мери обављају као део организованог криминала. Премда су групе криминалаца ангажоване у разним типовима криминала, трговина дрогом и

прање новца повезано са тим су још увек заступљени у највећој мери.

Неколико милиона људи у ЕУ узима синтетичке дроге и криминалци производе још веће количине да би задовољили повећану потражњу. У већини земаља ЕУ узгаја се канабис. Неколико земаља чланица је пријавило да код њих постоји организовани криминал у овим областима деловања. Премда злоупотреба хероина опада или се стабилизује у неколико земаља чланица ЕУ, ово тржиште пружа још увек пуно могућности за турске и југословенско-албанске групе, као и за њихове колеге у Централној и Источној Европи и у земљама чланицама ЕУ. Колумбијске криминалистичке групе и даље праве мреже за увоз кокаина у земље чланице ЕУ. Недавни стратешки савез са руским групама би могао довести до умешаности колумбијских криминалистичких група у трговину кокаином ка и унутар ЕУ и конфронтацију са локалним дистрибутивним мрежама.

Активности полиције у спречавању или ограничавању испорука нису довеле до тога да се могућност набавке дроге на улици смањи. Већина дрога се може набавити без већих проблема и цене дроге на улици су остале стабилне.

Потребна је поуздана процена феномена дроге да би се спровеле одговарајуће контрамере. Јединица за борбу против дроге Европола (The Europe Drugs Unit, EDU) доприноси стварању ове процене пружајући информације о неким параметрима који утичу на злоупотребу и доступност дрога, као што су улога организованог криминала, статистика заплена, цене дрога и њихова чистоћа.

Земље чланице ЕУ тренутно праве нацрт стратегије за борбу против дроге за период након 1999. године која поред тога што се бави смањивањем испоруке ставља већи акценат на смањење потражње. Глобални програм за смањење производње дроге кога је предложио УНДЦП, једном када буде

започет, ће бити допунски део ове стратегије. Тзв. Програмом SCOP („Стратегијом за елиминацију кокаинских и опијумских чаура“, енгл. Strategy for Coca and Opium Poppy Elimination) одређује се 2008. година као циљни датум за елиминацију или значајно смањење недозвољених дрога.

Ефикасна борба против међународних мрежа за кријумчарење дроге захтева велику сарадњу између полиције и судства у земљама чланицама ЕУ и исто такву сарадњу ових земаља са полицијама и судством трећих земаља. Зато су земље чланице ЕУ у процесу имплементације пројекта који је оријентисан ка стварању стратегије на нивоу полиција земаља ЕУ усмерене против транснационалног организованог криминала. Недавна ратификација Конвенције Еуропола ће дати овој организацији алате који ће даље помоћи земљама чланицама ЕУ у њиховом заједничком напору да се изборе са овом врстом криминала. Шта више, на путу је и предузимање иницијатива за унапређење сарадње на пољу судства. Иницијативе на националном нивоу, нивоу ЕУ и глобалном нивоу показују да има довољно простора за унапређење стратегија за борбу против дроге. Оне такође показују одлучност влада да учине све што је потребно да би смањиле проблеме који се односе на феномен дроге.

ХЕРОИН

Земље порекла

Око 80% хероина заплењеног у ЕУ потиче из Авганистана и Пакистана у југозападној Азији. Авганистан је једна од водећих земаља произвођача опијума. Процењује се да је тамо 1997. године произведено 1.265 тона дроге од чега 134 тоне хероина. У новембру 1997. године талибанска влада је постигла договор око петогодишњег програма кога је делимично спонзорисала Велика Британија, а којим се забрањује производња опијума.

Златни троугао Мајнамара, Лаоса и Тајланда је још једна област у којој се производи опијум. Процењује се да је 1997. године производња дроге износила 2.600 тона, од чега 130 тона одлази на хероин. Део ове количине је извезен у земље чланице ЕУ.

Производња опијума у Колумбији износи око 66 тона, од чега 6 тона чини производња хероина. Године 1997. колумбијски хероин је заплењен у Француској (1,5 kg), Немачкој (2 kg) и Португалу (0,8 kg). Око 7 kg хероина намењеног Шпанији је заплењено у Боготи.

Транзит

Морфинска база се извози из Авганистана преко Ирана у Турску, где се од ње производи хероин који се потом кријумчари у земље чланице ЕУ. Користи се и поморски транспорт, али највећу претњу представљају путеви који иду копном преко разних балканских земаља, прелазе Централну и Источну Европу и иду до Немачке, Италије и Грчке. Све више се користи „традиционални“ балкански пут преко територије претходне Југославије чиме се велики нагласак ставља на Аустрију као земљу уласка дроге у ЕУ.

У неколико земаља Централне и Источне Европе, направљени су депои у којима се чува дрога и чека на даљи транспорт у ЕУ у малим количинама. Тада се преноси приватним колима, аутобусима, мини аутобусима и комбијима. На овај начин криминалистичке групе покушавају да избегну веће испоруке и користе предности повећања посла за царинске службе узроковане све већим кретањем људи и роба.

Европска унија

Злоупотреба и трговина хероина озбиљно погађа чланице ЕУ. Турски организовани криминал остаје активна снага у кријумчарењу дроге широм већег дела ЕУ и откривено је да он делује у 12 држава чланица ЕУ. Ове групе су развиле јаке односе са домаћим криминалним мрежама и дистрибуција хероина се често постиже преко локалних група. У неким земљама чланицама, локалне групе су такође укључене у чување и секундарну дистрибуцију хероина у иностранству. Ова промена илуструје способност турских криминалаца да се прилагоде локалним околностима и захтевима.

У неким државама чланицама, нарочито у Аустрији, Немачкој, Данској и Шведској, групе етничких Албанаца – Југословена дошле су у трговину дрогом до јаких позиција. Ове групе нагло постају независне од турских трговачких мрежа. Основали су базе у Турској и неколико земаља Централне и Источне Европе где им пријатељи–становници тих земаља олакшавају трговину хероином.

С обзиром на њену географску позицију, Немачка је земља и дестинације и транзита. У првом кварталу 1998, 42% заплењеног хероина (71 килограм) било је намењено другим земљама, нарочито Холандији (59,5 килограма). У одређеним деловима ове земље повећана је умешаност група етничких Албанаца–Југословена у трговину хероином. У мају 1998, резултат истраге коју су водили тимови немачке, италијанске, швајцарске и словачке криминалистичке службе био је 41 осумњичени, од којих су већина словачки Албанци. Сматрало се да је група прокријумчарила преко 100 килограма хероина из Чешке Републике и Словачке у Западну Европу.

У Данској, криминалне групе етничких Албанаца–Југословена, користећи словачке, чешке и немачке курире, контролишу трговину хероином. Данске групе су умешане у трговину хероином из Југоисточне Азије, путем авионске поште или преко курира.

У Шведској, 1997. и почетком 1998, 70–80% заплењеног хероина било је везано за групе етничких Албанаца–Југословена. Дрогу кријумчаре чешки и словачки курири који путују или преко Немачке и Данске или из Пољске у Шведску. Профит се шаље на Косово преко курира који носе новац, да би се избегао банкарски систем који контролишу Срби. Око 10% заплењеног хероина потицало је из Југоисточне Азије. Трговину овим типом хероина организују Швеђани који живе на Тајланду и нигеријске криминалистичке групе, користећи курире или поштански систем.

Холандија је земља транзита и прерасподеле хероина. Према недавном прегледу, значајан део турских и курдских заједница умешан је у трговину хе-

БЕЗБЕДНОСТ

роином а млади су, због свог социо-економског положаја, лаке мете турских криминалних група. У мају 1998, полиција је прекинула ланац турске криминалне групе и запленила 91 килограм хероина и 7 килограма кокаина. Хероин је дистрибуиран у Холандији, Белгији и Немачкој. Група је такође била умешана у трговину кокаином. Међу 17 осумњичених налазила су се лица колумбијске и венецуеланске националности.

У Грчкој се хероин све више увози преко Албаније. 1997. године заплeњено је 18 килограма хероина из Албаније у поређењу са 5 килограма у току 1996. и 20 килограма у прва четири месеца 1998. Албански трговци су организовани у мале групе које су повезане са турским добављачима хероина који живе у Албанији. 1997. и почетком 1998. два службеника полиције и обалске страже убијени су у операцији против албанских трговаца дрогом.

Неких 80–90% хероина увезеног у Уједињено Краљевство налази се под контролом турских криминалних група. Тренутно, три турске групе сачињавају горњи ред, а око дванаест других група чини други ред. Они такође контролишу више дистрибутивне нивое и основали су јаке везе са британским криминалним групама које контролишу ниже нивое. 1997. године царина је забележила заплeну 1.747 килограма хероина увезеног путем међуградских аутобуса, минибусева, аутомобила и камиона. Хероин је такође заплeњен у бродским товарима без пратње, метод доношења хероина у земљу који раније није откривен. Између осталог, 450 килограма нађено је у пртљагу са бадемантилима и 233 килограма у контејнеру са глисерима и то може представљати нови тренд где групе траже алтернативе за копнени транспорт балканским рутама. У јануару 1998, након тајне операције коју је полиција главног града водила годину дана, турска мрежа пресечена је у Лондону. Верује се да је група, која је користила локалну турску заједницу као покриће за своје активности, сваке недеље испоручивала до 100 килограма хероина дуж целе земље.

КОКАИН

Земље порекла

Према властима Сједињених држава површина на којој се гајио кокаин у области Анда 1997. године обухватала је 194.100 хектара, са потенцијалном производњом од 650 тона кокаина. Перу је главни произвођач листова коке (130.000 тона), а затим следе Боливија (70.000 тона) и Колумбија (65.000 тона). Неке обраде кокаина раде се у Перуу и Боливији. Колумбија, међутим, остаје главни произвођач кокаина.

Државни планови за значајну редукацију гајења кокаина до сада нису били много успешни и упркос новим иницијативама, нејасно је да ли ће се ово у будућности променити. Боливијска влада је представила план за искорењивање гајења коке до 2002. године. План нуди економске алтернативе онима који зависе од усева коке, али се истовремено редукује новчана помоћ за добровољно искорењивање. Иницијатива се, међутим, суочава са јаким противљењем унија сељака који мисле да је циљ нереалан.

Колумбија је главни произвођач кокаина намењеног земљама чланицама. Трговина се првенствено обавља путем бродских товара, уз употребу комерцијалне инфраструктуре и географских карактеристика. Криминалистичке агенције у Колумбији су 1997. заплениле 41 тону кокаина и 10 тона *pasta básica* и уништиле 215 незаконитих лабораторија.

Транзит

Главне земље транзита су Венецуела, Бразил, Еквадор и Суринам. Такође постоји секундама дистрибуција са Кариба у Сједињене државе и Европску унију.

Улога Централне и Источне Европе постаје све већа. Колумбијске криминалистичке групе усклађују и прате долазак кокаина у ову регију и његов даљи транспорт копненим путем до Европске уније. Ова тактика скретања довела је до тенденције да се или 'премосте' луке у државама чланицама или да се искористе као транзит с намером да се дрога истовари у лукама у Централниј и Источној Европи. Овим лукама често недостаје квалификовано особље и техничка опрема да би обавиле ризичне анализе пртљага. У Централној и Источној Европи 1997. године заплењене су, између осталог, пошиљке пртљага од 181 и 375 килограма, делом намењене Немачкој, на путу из Еквадора у хрватску луку Ријека, а у Севастопољу, Украјина, заплењено је 624 килограма. У овом другом случају дрога је преношена у пртљагу из Венецуеле преко Ротердама, и била је намењена казахстанској фирми. У Севастопољу је дестинација робе промењена за Белгију.

Анализе немачке ЗКА показују да се све већи број централних и источноевропских компанија региструје као примаоци робе. Ово је био такође случај са запленом у Ријеци где су откривене непостојеће румунске и мађарске компаније.

Европска унија

Упркос предузетим напорима, Европска унија и даље остаје највеће тржиште кокаина. Иберијско полуострво представља пут за транспорт кокаина у земље чланице. 1997. године власти у Португалији су заплениле 3.162 kg кокаина, укључујући и товар од 1,8 тона на фарми у месту *Salvaterra de Magos*. У Шпанији су власти поставиле рекорд заплењујући 18.419 килограма дроге. У ову количину је укључено 2.860 килограма дроге која је заплењена на палуби рибарског чамца у међународним водама, као и 4.728 килограма, што је до сада највећа појединачна количина заплењене дроге у Шпанији, међу стенама у близини *Tarifa de Casariego*. Иако се на основу количине дроге она углавном кријумчари морем, авионски саобраћај је најчешће коришћен начин транспорта за увоз кокаина у земљу. 1997. године, заплењено је 1.511 килограма кокаина на аеродромима у 400 случајева.

Постоји главна разлика, углавном због историјских и језичких веза, између улоге коју има јужни део Европске уније и њене северне државе чланице у погледу саобраћања кокаина. Док је количина кокаина заплењена 1997. године на Иберијском полуострву износила 21.581 килограм, укупна количина

у Данској, Шведској и Финској је била 92 килограма. 1997. године данске агенције за спровођење закона, у сарадњи са британским и руским агенцијама, су учествовале у контролисаној испоруци 204 килограма кокаина из Felixstowe преко Копенхагена за Братск у Сибиру.

Белгија, Холандија и Немачка су приметиле тренд у испоруци дроге, а то је да се чешће превозе мање количине него товари од више тона. Ово није довело до пада по питању заплене кокаина. У Белгији је, на пример, количина заплена 1997. године била скоро четири пута већа него у претходној 1996. години.

У Немачкој је 1997. године количина запленог кокаина порасла за 25%, тј. 1.721 килограм. Скоро 70% је заплено на аеродромима у 700 случајева. Било је више случајева заплене кокаина из Перуа, што је умногоме разлог укључивања западноафричких група, које су слале дрогу у пакетима и користиле услуге курира. Такође, неколико курира који су радили у име нигеријске групе која је деловала у Бразилу су ухапшени на немачким аеродромима. Месеца маја 1998. цариници су у луци Хамбург запленили 700 kg кокаина, што представља једну од највећих заплена кокаина у Немачкој, а дрога је била сакривена у контејнеру за рибу на броду који је пловио из Латинске Америке. Дрога је откривена помоћу опреме са x-зрацима која се налазила у луци.

У Холандији је полиција запленила 250 kg кокаина који је био помешан са какао бутером, а такође су открили и место где је дрога прерађивана. Четворо осумњичених, укључујући и два Колумбијца, су ухапшени. Криминална полиција тврди да је већи део кокаина који је увезен у земљу служио за даљу дистрибуцију у земље Европске уније, а посебно у Велику Британију и Шпанију.

У Италији, истраживање које је почело 1994. године довело је до запленивања 130 kg кокаина. Власти су такође откриле лабораторију за прераду кокаина, где је пронађено 70 kg основне смесе за производњу кокаина. Двадесет осумњичених укључујући и четири колумбијска хемичара је ухапшено. Још 560 kg кокаина и 140 kg крек-кокаина је заплено на аустријској граници јануара 1998. Дрога је била сакривена у камиону који је превозио воће и имао холандске таблице.

Постоји и приличан број случајева уноса кокаина у земље ЕУ. У Немачкој, 1997. године у случајевима где је била позната крајња дестинација кокаина, приближно 48% је требало бити упућено у друге земље чланице, посебно у Шпанију, Италију и Холандију. У Француској је 69% запленог кокаина било у транзиту и намењено за европске земље, укључујући Холандију (13%), Велику Британију (12%), Италију (12%) и Шпанију (8%). Јануара месеца 1998, британска царина која је поставила контролни пункт у месту Coguelles, на француској страни Ламанша, када је запленила 121 kg кокаина сакривеног у четири точка на ленд роверу са британским регистарским таблицама. Заплена је резултат истраге која је започела августа месеца 1997. г. када је четири мушкарца путовало за Буенос Аирес, Аргентину. Сумња се јавила пошто су кешом платили карте у једном правцу. Такође су укрцали и два ленд ровера за Аргентину. Децембра 1997. возила су преко Бразила укрцана за Италију. Верује се да је

кокаин сакривен у овим возилима затим пребачен у трећи ленд ровер који је дошао под контролу британске царине.

СИНТЕТИЧКЕ ДРОГЕ

За неколико милиона људи у земљама чланицама се верује да узимају синтетичке дроге. Конзумирање синтетичке дроге је постало озбиљан епидемиолошки проблем. Европска унија је највећи произвођач амфетамина и стимулатора типа екстази. Широки спектар производње је под контролом криминалних група. Уношење синтетичких дрога у ЕУ се углавном обавља друмским путем – аутомобилима и камионима као и железницом.

Амфетамин

Већи део заплењене количине амфетамина у земљама чланицама потиче из Холандије, Белгије, Велике Британије и Немачке. Република Чешка, Пољска, Бугарска и балтичке земље су такође велики произвођачи амфетамина. Децембра 1997. откривена је лабораторија у Опитсвету у близини Софије где је заплењено 300 кг амфетамина. Производња у централној и источној Европи је делимично намењена северним земљама чланицама, а Немачка је најчешће коришћена као транзитна земља. У Великој Британији 1997.г. су откривене четири лабораторије за производњу амфетамина. Производња у земљи покрива 20% тржишта, а остатак се увози из Белгије и Холандије. 1997. британски цариници су запленили 935 кг амфетамина.

У Немачкој је 1997. г. откривено девет лабораторија за производњу амфетамина. У неколико инцидената било је јасних знакова професионализма, и поред ширења активности на различите локације и мера прикривања. Власти су заплениле 234 кг амфетамина. У већини случајева, где је откривена земља порекла, радило се о Холандији (96%). Највећи део је био у транзиту за северне земље чланице.

У Финској, 70–80% заплењеног амфетамина је увезено из Естоније.

1997. г. шведске власти су заплениле 184 кг амфетамина, који потиче из Холандије, Белгије, Пољске и Републике Чешке. Такође, је било и случајева заплене где је дрога кријумчарена из Естоније. Месеца марта 1997. полиција у Gothenburg-у је открила лабораторију за коју се веровало да је производила 190 кг амфетамина годишње, користећи нерегистроване хемикалије.

Лоцирана је још једна лабораторија у Стокхолму. Хемикалије и међупроизводи су запленили и хемичар је ухапшен.

Француска је углавном транзитна земља. Неких 98% заплењеног амфетамина потиче из Холандије, а 92% је намењено Уједињеном Краљевству. Децембра 1997. на француској страни тунела Ламанш заплењено је 52 кг амфетамина који је био сакривен у резервоару за гориво једног аутомобила са холандским таблицама.

У мају 1998. године у Данској је жвакаћа гума продавана као „екстази“. Ова појава изазива забринутост власти, пошто се може стећи утисак да је у питању безопасна дрога.

Маја 1998. грчка царинска служба је у близини бугарске границе запленила 25.000 таблета „екстазија”. Њих су у Грчку прошверцовала два грчка Кипраина. Таблете су садржавале амфетамин.

Екстази

Заплена екстазија у Финској и Шведској повећала се током 1997. године, а значајно се смањила у Данској, Француској, Грчкој, Луксембургу, Португалу и Шпанији. Екстази углавном долази из Холандије и Белгије, и у мањој мери из Уједињеног Краљевства.

Групе криминалаца транспортују све веће количине како би задовољиле растућу потражњу. Септембра 1997. заједничка немачко-холандска криминалистичка истрага довела је до заплене 200.000 таблета у и до хапшења двојице Немаца у близини Ахена. У Корку, у Ирској, фебруара 1998. заплењено је 50.000 таблета, ухапшена су тројица осумњичених током једне тајне полицијске операције. Истог месеца француска царина у тунелу Ламанш запленила је 357.956 таблета екстазија и 10 kg кокаина у једном камиону. Белгијски возач се враћао у Уједињено Краљевство.

Немачке власти су размонтирале три лабораторије екстазија 1997. године. Већина заплењених таблета, међутим, потиче из Холандије. Велики део је био у транзиту за друге земље. Немачка царина је запленила укупно 43.000 таблета екстазија на швајцарској граници, од чега пет пута у возу и четири пута у приватним аутомобилима, који су из Холадије ишли ка Италији или Швајцарској.

Октобра 1997. таблете екстазија, које су у себи садржавале атропин а произведене су у Холандији, појавиле су се на холандском, немачком и француском тржишту. Истрага коју је спровела холандска Јединица за синтетичке дроге, у сарадњи са службама Холандије, Немачке и Пољске, као и официром за везу Еуропола, довела је до хапшења шест Холанђана и једног пољског осумњиченог и заплене стотине килограма међупроизвода и 30.000 пилула. Атропиње увезен из Немачке. Према немачкој ЗКА неке холандске лабораторије, које су још увек оперативне, могу да произведу до 100.000 таблета дневно. Маја 1998. полиција је у Хагу ухапсила шест особа и запленила 500.000 таблета екстазија, 250 kg амфетамина и хемикалија које су могле бити коришћене за приоизводњу 2,5 милиона таблета екстазија.

Јула 1998. је у Ајзенштату, у Аустрији заплењено 102.945 таблета екстазија. Белгијски возач камиона је из Холандије превозио дрогу сакривену у две спортске торбе. Двојица организатора овог транспорта, белгијски и холандски држављани, ухапшени су у једном хотелу у Бечу. Заплена и хапшење су уследили након истраге аустријског Централног одељења за дрогу.

Због ризика током упада у незаконите лабораторије, ЕДУ је у сарадњи са стручњацима из земаља чланица, Европском комисијом и Светском царинском организацијом (WCO) израдио нацрт „Приручника о поизводњи синтетичких дрога”, који се бави проценом ризика, контролом ризика и постепеним приступом, од првог уласка у лабораторију до прикупљања доказа и превоза хемикалија и крајњих производа. Као резултат овог приручника, чланица ЕДУ-а

ће на нивоу ЕУ организовати курс на нивоу о томе како се врши демонтажа лабораторија. Први курс ће бити одржан 1999.

Контрола материја од којих се производи дрога

Током 1997. године полиција је у Холандији запленила 20.000 литара материја од којих се производи дрога. У Уједињеном Краљевству, током тајне операције ухапшено је четворо Људи за тајно допремање 18 литара изосафрола, који је могао бити употребљен за производњу 400.000 таблета екстазија. У априлу 1998. у Грчкој је царинска служба запленила четири тоне сирћетног анхидрида сакривеног у тајном одељку хладњаче. Разлике у мерама унутрашњости и спољашњости камиона с приколицом изазвале су сумњу. Хемикалије су увезене из Албаније, а одредиште им је била Турска.

КАНАБИС

Cannabis, како смола (хашиш) тако и биљка (марихуана) доминирајућа је дрога у Европској Унији. Сходно томе, заплене у земљама чланицама су огромне, до 600 тона годишње.

Изворишта

Мароко је главни снабдевач земаља чланица смолом канабиса. Око 60.000 ха у Риф планинама налази се под овом културом. Кријумчарење великих размера се обавља камионима, комбијима и камп-приколицама, а морем у рибарским бродовима и јахтама. Јануара 1998. мароканска обалска стража је запленила преко 20 тона смоле канабиса на једном рибарском чамцу и ухапсила седам чланова шпанске посаде.

Пакистан је још једно извориште. Велике количине пакистанске смоле канабиса су заплене у Белгији, Немачкој, Холандији и Уједињеном Краљевству у 1997. години. У већини случајева дрога је транспортована у контејнерима.

Колумбија, Јужна Африка, Нигерија и Тајланд су снабдевачи Европске Уније биљком канабис. Кријумчарење се углавном одвија у контејнерима. Албанија се развија у велико извориште биљке канабис за потребе Грчке и Албаније.

Транзитне земље

Централна и источна Европа је транзитна област за канабис намењен земљама чланицама. Ово се дешава донекле због коришћења балканских путева за трговину канабисом из Турске. Ипак, све више је испорука канабиса које долазе из Пакистана, Тајланда и Колумбије, а скрећу са својих устаљених путева у овај регион било директно или преко лука земаља чланица. Касније се дрога кријумчари у земље чланице. У јануару 1998, 12,9 тона биљке канабиса отпремљене у контејнеру из Колумбије преко Панаме, Мајамија и Бремена, заплене је у Словачкој. Ова заплена је резултат контроле испоруке а четири осумњичена лица су ухапшена, укључујући и једног Колумбијца. У фебруару 1998, пратећи контролисану испоруку из Италије преко Словеније, хрватска полиција је запленила 6,5 тона биљке канабиса из западне Африке а четири

осумњичена лица су ухапшена. Друга два, један Холанђанин и један Британац, остали су на слободи. У јуну 1998. хрватска царина је запленила 16,4 тона биљке канабиса намењеног западној Европи. Ова дрога, сакривена у два контејнера у којима се налазио текстил, из Малезије је испоручена луци Копер у Словенији.

Европска унија

Преко 90% смоле канабиса заплењено је у Шпанији, 315 328 кила 1997 године, пореклом из Марока а чији је већи део био у транзиту за друге државе чланице. Групе криминалаца из различитих земаља чланица су основале базе у Шпанији како би олакшале саобраћај према својим земљама. Шпанске власти су 1997 идентификовале групе из Уједињеног Краљевства, Немачке, Италије, Француске, Холандије, Белгије, Шведске, Данске и Аустрије.

Истраге у Данској откривају да се данске групе са контактима у шпанској Costa del Sol, а у сарадњи са групама из других земаља чланица, баве трговином смоле канабиса која из Марока долази у камионима и бродовима.

У Шведској 95% заплењене смоле канабиса пореклом је из Марока. Већи део тога се увози камионима и приватним колима из Холандије. У овој трговини постоји снажно уплитање банди на моторциклима. Један члан групе је био ухапшен у Шпанији почетком 1997 на једном броду који је носио 3,5 тона смоле канабиса. Остали Швеђани су ухапшени у Француској, били су повезани са запленом 2,5 тона смоле канабиса; и у Шпанији на једном броду који је носио 5 тона биљке канабиса.

Холандија је земља за увоз и дистрибуцију канабиса. Неколико истрага у 1997 и 1998 резултирало је распадом група криминалаца. Једна од тих група бавила се трговином канабиса, кокаина и екстазија на велико. Канабис су набављали у Пакистану и превозили у Канаду, Сједињене Државе, Белгију, Немачку, Уједињено Краљевство и Шпанију.

Једна група криминалаца може да користи различите луке за трговину дрогом у земљама чланицама. У августу 1997, шест тона смоле канабиса, са логом „Yuhmata“, заплењено је у Антверпену. Исти лого је био и на 2,2 тоне смоле канабиса заплењеног у Хамбургу у октобру 1997, намењеног једној фирми у Републици Чешкој. У оба случаја иста компанија у Пакистану је извозила ту дрогу. Та чешка фирма је била такође прималац 2,3 тоне канабиса заплењеног у Хамбургу у децембру 1996.

Европол планира да прошири свој обалски обавештајни пројекат, направљен да повећа сарадњу између полицијских и царинских служби, са намером да координирају и анализирају информације и обавештајне податке до којих се долази услед обалских одузимања дроге у Европској унији. Циљ је да се идентификују организације криминалаца са базом на обали као и путеви и методе њихове трговине путем анализе и идентификације осумњичених пловних објеката, посаде, компанија и поморских агенција.

У Уједињеном Краљевству четири заплене, чији је износ био преко 12 тона смоле канабиса, су се догодиле у првом семестру 1997. У свим случајевима

дрого је из Пакистана извозила иста пакистанска компанија. Биљка канабиса из Албаније је истакнута на грчком тржишту. Испоручује се Албанцима који живе у Грчкој и који уговарају превоз до атинске регије за дистрибуцију. Власти су 1997. заплениле 7.389 кила албанске биљке канабиса, 38% од укупне количине. Почетком 1998 заплењене су две тоне које су мазгама пребачене преко албанско-грчке границе и које су прегледали албански цариници. Канабис се такође кријумчари брзим бродовима, којима је потребно мање од једног сата да стигну до обале Грчке. Исти метод се користи за кријумчарење дроге у Италију.

У Италији 15 тона албанске биљке канабиса је заплењено 1997. У новембру 1997. уследила је једногодишња истрага у Италији, операција снага италијанске, немачке и холандске полиције која је довела до хапшења 19 лица од којих су већина били чланови албанске и италијанске мафије. Они су били умешани у транспорт канабиса из Албаније у Апулију на југу Италије а одатле, преко Немачке, у Холандију, где се дрога наводно продавала у кафићима.

Узгајање канабиса

Узгајање канабиса за личну употребу или за дистрибуцију данас се дешава у скоро свим земљама чланицама, иако не постоје знакови трговине на велико.

У Холандији су два случаја пријављена 1997 у којима је организовани криминал био умешан у узгајање и трговину у „Nederweed-u.“ 1.479.821 садница канабиса је заплењено 1997. Многи кућни узгајивачи користе пестициде чак и крајње отровне врсте за које су потребне посебне дозволе, како би заштитили своје саднице од болести. Здравствене службе у Холандији се боје да ће ово имати озбиље последице по здравље. Они су подстакли истраживање утицаја употребе биљке канабиса која је третирана пестицидима.

У Немачкој 1997 су се заплене садница канабиса повећале за 26% у поређењу са 1996. Неких 67.000 садница је заплењено поред 5 тона биљног материјала пронађеног на једној њиви близу Берлина. У мају 1997 полиција у Wiesbaden је открила узгајање на велико у два стакленика. У првој четвртини 1998, професионални расадници који су покривали до 400 m² откривени су у различитим деловима Немачке.

Једна анкета, коју је спровео „Француски институт за епидемиолошко истраживање фармацеутске зависности“ међу 1087 корисника канабиса, показала је да 25% корисника узгаја биљке канабиса, 95% од тога користе за личну употребу.

У Шпанији је 1997. заплењено 1734 кила садница канабиса; у Италији 381.351 садница канабиса.

У Великој Британији канабис домаће израде је постао јако честа ствар, и чак 60% корисника гаји неку врсту ове дроге у својим домовима. Постоје докази да је организовани криминал постао умешан и у гајање канабиса. Хватања су се драстично повећала када говоримо о огромним објектима за гајење истог, а фарме на којима се узгаја неколико хиљада биљака виђају се све чешће. У септембру 1997, год., криминалистички вод југо-источног региона је

извршио рацију у префињеном обданишту у Есексу. На хиљаде канабис биљака је пронађено, а четворо људу је ухапшено. Домаћа канцеларија третира поседовање семена канабиса нелегалном радњом.

У Шведској је откривено 45 случајева кућног култивисања канабиса 1997. године. ТХЦ садржаји варирају између 5 и 14%. Често се дешава да је семе купљено преко Интернета, који такође садржи информацију о томе како се гаји ова биљка. Постоји повећано узгајање у комерцијалне сврхе.

У Финској, органи власти су идентификовали 291 случај узгајања канабиса 1997. године. У највећем броју случајева семе се поручивало из Холандије преко Интернета.

НАРКО ТУРИЗАМ

Туризам дроге, чак и ако је регионални проблем у Европској Унији, утиче на многе земље–чланице. Шведски корисници, на пример, путују у Копенхаген како би купили канабис, док дански нарко туристи посећују Шпанију и Холандију. Омладина из Француске, Белгије, Луксембурга и Немачке путује до Холандије како би купила дрогу за личне сврхе, или ради дистрибуције по својим земљама.

У Холандији, такозвани нарко кријумчари прилазе, врло често на изузетно агресиван начин, француским и белгијским возилима како би их одвели до просторија где се дрога продаје. Њихове активности се одвијају дужи временски период и то у сарадњи са другим нарко кријумчарима и нарко дилерима. Године 1998., нарко кријумчари су убили једног француског нарко туристу који је одбио њихову понуду за дрогу.

Скорашњи преглед који је урадила полиција Ротердама указује на то да су скоро сви нарко кријумчари пореклом из Северне Африке, и то старости између 18 и 27 година. Они добијају провизију од 15–40% за сваки грам хероина који дилери продају, што резултира да нарко туристи имају тежњу ка томе да купују веће количине дроге како би смањили број својих путовања и како би смањили ризик да буду ухапшени.

Земље–чланице које су погођене нарко туризмом су у свој програм рада националне стратегије убациле и борбу против трговине дрогом. Међутим, неке земље–чланице су примениле и неке додатне мере.

Године 1997, полиција, царина и жандармерија Француске, Белгије и Холандије, у контексту „Хазелдонковог“ кооперативног оквира рада су извели једну заједничку операцију против нарко туризма. У акцији која се десила јуна 1997. год., заплењено је 36 kg канабиса и 3 kg хероина. Извршена је контрола над 8.700 возила и 16.000 лица. Полиција је у Холандији надзирала кафиће ради откривања француских и белгијских купаца. Регистарске таблице су слате за Француску и Белгију ради провере возила која се враћају својим домовима.

Године 1998., Хазелдонков оквир рада је био проширен како би се ту укључио и Луксембург. Такође, овај оквир рада је сједињен с операцијом против трговинских путева по шенгенском подручју. Операција СНЕГ (SNOW тј. шенгенски нарко оперативни путеви) су се десили од 22–26 априла до 12–16. маја 1998.

год. У овој акцији је учествовало 18.826 полицајаца, и иста је резултирала хапшењем 387 осумњичених лица и запленом 22 kg хероина, 35 kg кокаина, 611 kg канабиса и 4 kg амфетамина. Све укупно, 206.307 особа је преконтролисано на аеродромима, по возовима и путничким возилима. Белгијски, француски и луксембуршки европски официри за везу (ELO-и) при ЕДУ су били подршка при координацији активности у Бенелуксу, Француској и Немачкој. Операција је довела до побољшања радних метода. Осетила се потреба да постоји централна контакт тачка, као што је Еуропол, ради размене и анализе информације.

Акције против нарко туриста су, чини се имале превентивни ефекат, пошто су схватили да су можда органи власти у њиховим земљама упознати са њиховим активностима, чак и пре него што су се вратили својим кућама.

ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ

Према извештају УНДЦП, 50% активности, које спроводи организовани криминал широм света, везано је за трговину дрогом која има годишњи обрт од 400 билиона долара, често представља 8% глобалне трговине.

Иако криминалне групе, које раде према и унутар земаља-чланица, имају учешћа у разноврсним криминалним активностима, трговина дрогом, с којом је повезано и прање новца, преовлађују. У Шпанији, нпр., код 264 криминалних група које су идентификоване 1997. године, трговина дрогом је била главна активност у 52%. Од овог броја, 108 криминалних група су међународно оперисале. У Великој Британији, за 66% организованих криминалних група које су регистроване 1997. год., верује се да су биле умешане у трговину дроге. У Холандији, трговина дрогом је била главна активност у скоро 68% криминалистичких истрага по питању организованог криминала за 1997.годину. Међутим, битно је да су ове цифре и проценти базирани на количини обавештајних података који су били доступни и да због тога, до одређене границе, пре одражавају полицијске приоритете него ли стварни ниво разних криминалних активности од стране организованог криминала.

Уопштено, организације се састоје од лабавих мрежа које раде заједно по принципу када је потребно и ако је потребно да се оствари заједнички криминални циљ. Изучавање по Холандији је показало да случајеви у којима постоји организација посла по принципу пирамиде и вертикалне структуре, може да се односи искључиво на рад колумбијских група.

Дугорочно стратегијско савезништво између криминалних организација премощује начине доласка до новог тржишта, подривајући позицију конкуренцијских група и смањујући трошкове за инвестирање као и проблеме ризика. Такође, оно гарантује стални доток криминалне робе онима који су већ укључени у тржиште. За савезништво између колумбијских криминалних група и италијанске мафије, за савезништво између италијанске мафије и руских група, као и за колумбијско-нигеријско савезништво одавно се зна. Скоро је, међутим, идентификовано и ново стратегијско савезништво: колумбијско-руска веза. Колумбијске групе које су направиле везу с руским групама дотурају војну опрему, укључујући и полуаутоматске пушке АК-47, и тромблоне који се

испаљују с рамена, у замену за кокаин, који се наводно транспортује у Русију и до земаља–чланица.

Постоји један тренд „под-добављача“ у порасту где криминалне групе пребацију део својих активности на друге с циљем да се прошири ризик. Зависне групе, које су се специјализовале за контра присмотру, нуде своје услуге другим криминалним групама. Остали, који имају своје сопствено „стадо оваца“ нуде транспортне могућности, без обзира на врсту дроге као и земљу порекла или дестинације. Турске криминалне групе су ангажовале Групе у Централној и Источној Европи за илегалну продају хероина (шверц) према Европској Унији, Саре Verdian (оство у Западној Африци) унутар Европске Уније и домаће групе у дистрибуцији на велико или на уличном нивоу.

Друга карактеристика високо ранжираних ешалона постојећег организованог криминала је ниво софистицираности. Криминалне групе су развиле, и до извесне границе зависе од експертиза у компјутерској технологији, финансијским техникама, прању новца, фалсификовању и осталим врстама привредног криминала. Као пример, виђено је то у неким групама у Cali региону у Колумбији. Они су стекли значајну позицију преко одржавања софистицирајуће и глобалне технологије на високом нивоу и логистичке мреже као и коришћења саветника и финансијских експерата. У једној земљи–чланица, виђено је да неке криминалне групе регрутују експерте за телекомуникације и најамнике.

У неколико земаља–чланица, постоје знаци да је традиционална хијерархијска структура турских Група израсла у много флексибилнију ћелијску мрежу. То је нарастујуће заједничко својство, у циљу стварања веза са локалним и другим етничким групама.

Значајни помак је нарастујући утицај криминалних група етничких Албанаца са Косова и у Бившој Југословенској Републици Македонији. У неким земљама–чланицама, оне су накнадно преузеле улогу турских група. Према шведском Извештају о утицају етничких – Југословенских албанских група које се баве шверцом дроге у северној Европи, бивши полицијски службеници са Косова нуде своје услуге као информатори и преводиоци у полицијским службама у Шведској а посебно у Норвешкој. У стварности, ови службеници су инволвираны у илегалну трговину хероина а главни њихов циљ је прикупљање информација из Полиције.

У илегалној продаји кокаина према Европској Унији доминира мали број криминалних група из Колумбије, мада су и Боливијске криминалне групе због појачане производње кокаина у њиховој земљи (Боливији) прошириле своје активности. У случајевима илегалне трговине великим количинама дрога, групе раде по принципу привремених „деоничарских друштава“. То им омогућава да организују логистичке и транспортне могућности, прошире ризик и гаранције за одговарајућу инфраструктуру у дистрибуцији кокаина широких размера. Групе су створиле мрежу постава (ћелија) у неколико земаља–чланица које су међусобно врло блиско повезане и ангажоване у дистрибуцији кокаина када дрога стигне на простору Европске Уније. Јединице одржавају чврсте везе са домаћим (домородачким) групама које се ангажују за даљу дистрибуцију.

Неке земље–чланице, посебно Немачка, Италија, Велика Британије и Шведска извештавају о јакој умешаности група у Западној Африци у шверцу кокаина из Латинске Америке и шверцу хероина из Југо-Источне и Југо-Западне Азије. Групе – чланице постају по редоследу, одмах чланице породице, чланице истог племена, држављани–сарадници и остали афрички држављани. Поред курира, групе користе и поштанске и курирске услуге. Иако је количина дроге прошверцоване, по сваком случају понаособ, ограничена учесталост поштанског система гарантује константну допрему.

Руске групе су активне у неколико земаља–чланица, посебно у Аустрији, Белгији, Немачкој, Холандији, Шпанији и у Великој Британији. Има информација о њиховој умешаности у илегалну препродају (шверц) дроге, али већина информација упућује на њихове активности око прања новца.

Као што је био случај 1996 године, када су кинеске групе у земљама–чланицама посебно у Холандији биле ангажоване на производњи средстава за омамљивање и шверца дроге за Југо-Источну Азију.

Илегална препродаја широких размера канабис смоле унутар Европске Уније се налази у рукама криминалних мрежа из, посебно, Велике Британије, Холандије Италије и Шпаније које често сарађују на принципима „деоничарских друштава“ (јоинт вентуре). Неке групе су добиле значајну позицију у глобалном тржишту са компаративним утицајем и снагом, као што је истакнуто у недавним судским случајевима у Великој Британији, Холандији и Шпанији. Профит се углавном инвестира у земљама–чланицама, у некретнине, робу и у осталим облицима организованог криминала.

КРИМИНАЛИСТИЧКЕ СЛУЖБЕ

У 1997. години, криминалистичке службе у Европској Унији су имале неколико великих успеха у сузбијању транспорта дроге преко границе. У Француској, на пример, 43 криминалних мрежа је откривено. У Немачкој вођено је 212 истрага против група које се баве шверцом дроге. У Холандији, 6 „Тимова-Језгра“ Национални Тим за Криминалне Истраге и Пореска Обавештајна Служба као и Служба за вођење Истрага су водиле 33 истраге криминалних група, којима је шверц дрогом главна активност. У Шпанији, било је великих заплена и кокаина и канабиса као и хапшења осумњичених као резултат дуготрајних истрага о активностима организованог криминала.

Контрола претходника (претеча) представља кључни елемент у било којој стратегији ради смањења производње дроге и њене илегалне препродаје. Неке земље–чланице су успоставиле (формирале) мрежу Канцеларија за везу хемијских препарата, која је довела до структуре набавке хемијске индустрије и информација о сумњивим трансакцијама. Ово може довести до превенције трансакција или криминалних истрага укључујући могућност контролисаних испоруке хемијских средстава.

Главни циљ и покретач организованог криминала је да се дође до максималног профита у ограниченом временском периоду и ограниченом ризику. О овоме се све више може говорити у погледу организација које се баве шверцом

дрогe, дајући огромне разлике у цени и маргинални профит на произвођачким и потрошачким нивоима. Неопходни су даљи напори у сузбијању финансијских активности организованог криминала. У том смислу, Трећа Pillar Мултидисциплинска Група о Организованом Криминалу је иницирала истраживање ефикасности појачаног законодавства у сузбијању активности прања новца у земљама-чланицама. Све земље-чланице су ратификовале релевантне међународне Конвенције. То је довело до суштинске усаглашености о законодавству у погледу дроге. Даљи прилаз ће се заузети у контексту заједничке акције која је усвојена од стране Већа министара и правосуђа и Министарства за унутрашње послове (ЈНА). Постоји међутим значајна разлика између начина на који се закони спроводе. Ово се односи на *inter alia* према структури полицијских служби, режима информисања, употребе (коришћење) специјалних техника као и постављања приоритета и циљева. Размена искустава као и добро руковођење могу дати драгоцен допринос бољем разумевању и даљој усклађености рада на тим стварима.

У земљама-чланицама предузето је неколико нових иницијатива с циљем да се криминалне службе поставе на виши ниво. У Великој Британији, **Национално Одељење за криминалитет Енглеске и Велса**, са 1.450 детектива и 260 цивила је формирано у априлу 1998. замењујући 6 Регионалних Одељења за криминал. Половина његових активности ће бити усмерена према Европским везама, а 75% ће бити усмерено према илегалној трговини дрогом.

У Шпанији, Национала Полиција је оформила **Централни Биро за Дрогу и Организовани Криминал** с циљем да се побољша борба против криминалних организација. Биро прикупља и врши анализу информација о организованом шверцу дроге, прању новца и осталим облицима озбиљних криминалних радњи и спроводи истраге у овим областима.

У Португалији, наставља се рад на спровођењу Интегралног Система за Борбу против шверца дрогом са циљем да се помогне напорима Полицијских органа за криминалитет у тој области у оквиру координације са **Polícia Judiciária**.

У Холандији, **Одељење за Синтетичке Дроге** је формирано да би се унапредиле, усагласиле и иницирале истраге о произвођачима и шверцерима синтетичких дрога. Одељење има кључну улогу у координацији истрага на националном нивоу и у међународној сарадњи таквих истрага. У ту сврху, **USD (Одељење за Синтетичке Дроге)** блиско сарађује са EDU.

У 1997. години, размена информација и прикупљање података преко ЕДУ је побољшана и у квалитету и квантитету. Земље-чланице су иницирале 2.608 случајева преко **ЕЛО** мреже, што је 25% више у поређењу са 1996 годином. У 615 ових случајева размена информација је била у вези шверца дрогом. Цифре обухватају 313 случајева у којима је пружена експертска и аналитичка помоћ а 156 случајева помоћи у координацији о спровођењу специјалних операција, укључујући 62 контролисана испоруке.

Недавна ратификација Европске Конвенције је обскрбила организације алатом ради даље помоћи земљама-чланицама у њиховим мултинационалним напорима у борби против транс-националног организованог криминала. Еуропол ће размотрити и тамо где је могуће остварити и остале облике билатералне

и мултилатералне сарадње као што је мрежа Канцеларија за везу земаља–чланица у вези дроге и сарадњу са осталим међународним организацијама као што су WCO и ICPO – Интерпол.

Међународна сарадња између полицијских служби земаља–чланица ће се одржавати редовно. На пример, Британски, Холанђански, Немачки и Белгијски полицијски и Царински Тимови ће удружено на полу-перманентним основама спроводити истраге о турским криминалним групама. Међутим, има још места за даље побољшање међународне сарадње о транс-националном организованом криминалу. Врло често, ова сарадња је на ad hoc основи, као резултат захтева за помоћ у некој текућој истрази од стране неке полицијске службе неке од земаља–чланица пре него што је иста заснована на заједничком усаглашеном оперативном концепту. Ово као и недостатак заједничке полиције против криминалних организација погађа неколико земаља–чланица, ствара проблем захваљујући разликама у постављању приоритета као обавеза према другим активностима.

Неопходан је један мултинационални и мултиагенцијски прилаз да би се осигурало да се ограничени потенцијали правилно распореде у циљу постизања максималних резултата у борби против организованог криминала. У том смислу, Мултидисциплинска група о организованом криминалу и шефови европских националних бироа (Одељења) су се сложили да створе, на основама Пројекта једну координисану, дугорочну стратегију полицијских служби Европске Уније у борби против транс-националног организованог криминала. Стратегију је предложило Председнштво Велике Британије и ЕДУ. Она садржи планирани ниво стратегије и свеобухватни поглед ЕУ о обиму и утицају организованог криминала, укључујући информације о извесном броју група које делују у земљама–чланицама, modus operandi, типове криминала у којима су те групе ангажоване као у земље–чланице које су означене.

Када криминалне групе буду идентификоване на планираном нивоу стратегије, мора се спровести оперативна анализа сваке индивидуалне групе. Ово би требало довести до селекције криминалних организација које су интересантне за неколико земаља–чланица и спровођења заједничке пројект–истраге о тим организацијама од стране полицијских тимова заинтересованих земаља–чланица укључујући, где је могуће и Еуропол и ЕЛО као и Европску правосудну мрежу.

Спровођење стратегије захтева неопходност за стварањем заједничких обавештајних модела, и на националном и на нивоу Европске Уније. У том контексту, земље–чланице и ЕДУ су формирале „Оквир за Обавештајни Модел”.

Неопходне су нове иницијативе ради усавршавања сарадње са Централном и Источном Европом. Ово ће захтевати огромне напоре земаља–чланица, с обзиром да полицијским службама у овом региону увек недостају експертизе, техничка опрема и законодавство да би обавили свој посао како треба. Уз то, мале плате персонала у полицијским агенцијама појачавају опасност од корупције. Европска Унија и земље–подносиоци захтева за помоћ су недавно поставили солидну основу за такву једну сарадњу преко закључака Пре – Приступања Пакту против организованог криминала.

* * *

Грем Демпси (Graham Dempsey) је главни инспектор Полицијске станице у Лајкестершајеру (Leicestershire), тренутно прекомандован у Националну криминалистичку обавештајну службу као официр за везу по питањима дроге и организованог криминала при Британској амбасади у Риму. Пре рада у Италији, Демпси је радио у Криминалистичком одреду за регион Мидленда. Тему „Производња и трговина дрогом унутар Европске Уније“ Демпси је припремио и излагао на годишњој конференцији Европског удружења аеродромских и лучких полиција, на Малти од 19–22. априла 1999. године, на којој због агресије НАТО на СРЈ није учествовала делегација МУП Републике Србије.

У наведеном излагању, између осталог, Демпси је отворено и аргументовано указао на водећу улогу у шверцу дроге у Европи косовских Албанаца (етнички Албанци–Југословени).

ПРОФ. ДР ЉУБОМИР СТАЈИЋ: ОСНОВИ БЕЗБЕДНОСТИ

Проф. др Радоје
РАДУЛОВИЋ

Проф. др Љубомир Стајић, аутор
књиге ОСНОВИ БЕЗБЕДНОСТИ,
Полицијска академија, Београд,

1999. уложио је велики труд, изузетно теоретско знање и вишегодишње искуство и припремио дело које има високе квалитете. Његова вредност је тим већа што из ове области у СР Југославији не постоји такав уџбеник.

Књига је примерена потребама студената Полицијске академије, односно прилагођена наставном плану и програму за овај предмет, као и другим корисницима који се баве овом проблематиком. Посебан квалитет испољен је у методолошком приступу обрађеног материјала. Текст је прегледан, писмен и читак са много података из међународне и наше стварности, прилагођен кориснику – читаоцу тако да га без већих оптерећења може лако схватити и запамтити.

У првој глави, **Безбедност као функција државе**, истиче се да је заштитна функција државе присутна од њеног постојања, без обзира на то да ли је схватамо као самосталну функцију или као део јединствене функције државе.

У другој глави, Теорија система безбедности, утврђује се основна поставка да је сваки систем део већег система и да свака држава формира више великих система, подсистема и микросистема између којих постоје вертикалне и хоризонталне везе, како би могли да функционишу као јединствен систем.

Угрожавање безбедности је садржина треће главе која обухвата појам угрожавања, изворе угрожавања, друштвене противуречности као извор угрожавања (неусклађеност циљева и средстава, култура, међународни односи, међународни статус, демографски развој, политика, идеологија и друго), техничко-технолошке изворе угрожавања, облике угрожавања спољне и унутрашње безбедности Савезне Републике Југославије, као и мере супротстављања и заштите

У четвртој глави аутор је разрадио **Положај и проблеме безбедности СРЈ у савременом свету**, где уз разраду објашњења примене силе у међународним односима, разрађује и савремене међународне војно-политичке односе и безбедност СР Југославије.

Неки савремени безбедносни проблеми представљају садржај пете главе, а међу њих се убрајају: неподударност између традиционалног система државног суверенитета и растућег процеса нарушавања тог суверенитета од стране великих сила, као и то што спољна политика представља политику претње и употребе силе.

У шестој глави размотрени су **Одбрамбени аспекти заштите националне безбедности малих земаља**, где се истиче да је од завршетка Другог светског рата, па до средине 90-тих година XX века вођено преко 120 ратова и оружаних сукоба у којима је учествовало око 80 земаља и погинуло више од 20 милиона људи.

У седмој глави разрађене су **Обавештајне службе**, где се опширно и аргументовано приказује њихов настанак, даљи развој и подела, садржај рада, организација и принципи рада.

Специјални рат, као облик угрожавања безбедности предмет је осме главе ове књиге. Разматрају се органи и снаге за извођење специјалног рата са посебним освртом на специјални рат против Југославије.

Девета глава носи назив **Тероризам као савремена друштвена појава** и у њој аутор разрађује тезу да тероризам постаје синоним за сваку негативну појаву коришћења насиља, као облик политичке борбе, а данас се све више користи као средство за дестабилизацију држава од стране великих сила.

У десетој глави обрађено је питање **Унутрашње безбедности и облика угрожавања**, а у једанаестој **Систем безбедности СР Југославије**. Посебно место заузима разрада проблема странаца у нашој земљи, са посебним освртом на њихова права и обавезе.

Људска права и безбедност је назив последње, дванаесте главе у којој аутор опширно и квалитетно образлаже појам и развој људских права и изворе права о људским правима, као и начин заштите међународног хуманитарног права у југословенским условима.

Оно што је посебно значајно јесте да је др Љубомир Стајић разрадио међународно-правно питање не само из области безбедности, него и питања међународног хуманитарног права (посебно Повељу Уједињених нација, Завршни акт конференције о безбедности и сарадњи у Европи, Женевске конвенције, Општу декларацију о правима човека Уједињених нација, Париску повељу за нову Европу и друга документа којима се регулишу хуманитарни односи и развој демократских односа). То су, у ствари, одредбе докумената које је Југославија усвојила, ратификовала и обавезала се да их угради у своје законодавство. Иако нам неке земље (посебно земље НАТО пакта), негирају доследност у примени тих одредби међународног права, аутор овог уџбеника са доста конкретних аргумената негира те тврдње, односно, супротно томе, доказује да је СР Југославија једна од ретких земаља у свету која на делу доследно примењује заштиту људских права, штити њихова материјална добра, са посебним нагласком да се остваривања ових права односе на све

грађане без обзира на нацију, расу, пол, социјално стање, политичку и верску опредељеност и друге карактеристике.

Изузетно стручно и аргументовано аутор наглашава и образлаже да се јачањем јединства и заједништва, као и материјално-техничких прилика, јача и безбедносна способност припадника професионалних органа, као и других надлежних органа и организација, тј. оствариваће се безбедносна култура сваког грађанина (са добрим намерама и патриотским осећањем), што је у овом времену врло значајно. У ствари, аутор тврди да је безбедносна култура неодвојиви део опште културе сваког појединца, без обзира на струку и квалификацију.

У Прилогу се налази пет веома важних међународних докумената која имају, пре свега, информативни значај: Општа декларација о правима човека – Уједињене нације, Завршни акт КЕБС-а, Статут међународне комисије криминалистичке полиције, Статут ИНТЕРПОЛ-а и Оквирни документ „Партнерство за мир”.

